

Науково-популярний часопис
для вчителів
"Наш український дім"
№ 1, 2011 рік.

Свідоцтво про державну
реєстрацію
друкованого засобу масової
інформації
від 06.03.2007 р.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ніжинського
державного університету
імені Миколи Гоголя.
Протокол № 8 від 07.04.2011 р.

Засновники:

Центр гуманітарної співпраці
з українською діаспорою
Ніжинського державного
університету
імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна).

Склад редакції:

Бойко О. Д.,
докт. політ. наук, проф.;

Мельничук О. В.,
докт. фіз.-мат. наук, проф.;

Астаф'єв О. Г.,
докт. філол. наук, проф.;

Михед П. В.,
докт. філол. наук, проф.;

Онищенко Н. П.,
директор Центру, член Нац.
спілки журн. України;

Самойленко Г. В.,
докт. філол. наук, проф.;

Сидоренко В. О.,
канд. філол. наук, доц.;

Овдієнко О. І.,
фахівець Центру;

Стребкова І. О.,
фахівець Центру.

Верстка, макетування:

Овдієнко О. І.,
Новгородська А.В.
Літературний редактор:

Зміст

Українські виміри: українознавство

Астаф'єв О. Засуджений до розстрілу.....	4
Примушко Н. Українська хата радості за Софією Русовою	10

Наукові розвідки

Кайль Р.-Д. Гоголь і апостол Павло. (Переклав з німецької А. Ролік).....	17
Пащенко В. Діалектна мікросистема української мови і сучасність	23

Методичні матеріали

Бутурлим Т. Розділові знаки в простому реченні (методична розробка уроку).....	27
Кириченко І., Калитка В. Конспект відкритого уроку з української мови для 10 класу.....	38
Бутурлим Т. Гендерна картина світу символічної поезії П.Тичини (методична розробка).....	43
Федорченко Н. Тренінг – форма навчання, що зберігає та зміцнює здоров'я школярів.....	50
Котляр Т. Який птах, таке й гніздо.....	56
Федорченко Т. План-конспект виховного заходу "Життя моє – обірвана струна" (Вечір пам'яті Володимира Івасюка)	61

Поезія, проза, переклади

Лозінська С. Ніжинські повісті.....	66
--	----

Сонячні казки

Мацьків В. Христос воскрес! Направду воскрес!	89
За Шкрумеляком Ю. Три Господні іскри.....	90

Конівненко А.М.

Шановні добродіі!

Часопис, який Ви тримаєте в руках, є науково-популярним виданням, що може бути цікавим не тільки учителям-практикам, а й усім, хто причетний до вивчення та викладання української мови, літератури, історії, культури в Україні та поза її межами.

На нашу думку, на сьогодні вже назріла потреба в періодичних виданнях, такого типу оскільки вони надають можливість обмінюватися думками, ділитися досвідом із фахівцями з діаспори, які довгий час були відірвані від України, проте завжди переймалися проблемами українознавства.

Публікації, які представлені в нашому часописі, охоплюють доволі цікаве коло питань, актуальних і водночас проблемних: наукові розвідки, методичні матеріали для шкільництва, поетичні, прозові та драматичні твори й переклади сучасних маловідомих авторів. Маємо надію, що в нашому журналі Ви знайдете відповіді на свої запитання та зможете використати його у своїй практичній діяльності, пропагуючи ідею українства.

Будемо щиро вдячні за співпрацю з нами, за надіслані матеріали для публікації, за висловлені побажання та пропозиції щодо роботи редакції.

З повагою, редакційна колегія

УКРАЇНСЬКІ ВИМІРИ: УКРАЇНОЗНАВСТВО

Олександр Астаф'єв

ЗАСУДЖЕНИЙ ДО РОЗСТРІЛУ

Невідома сторінка із життя Івана Кошелівця

Іван Максимович Кошелівець, з дому – Ярешко (1907–1999) – видатний літературознавець, громадський діяч, перекладач, довголітній редактор журналу "Сучасність", співробітник "Енциклопедії Українознавства", доктор філософії, професор Українського Вільного Університету, дійсний член Української Вільної Академії наук, член Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Народився 10 (за новим стилем – 23) листопада 1907 р., в с. Велика Кошелівка тепер Ніжинського р-ну Чернігівської обл. У 1927 р. вступив до Ніжинського ІНО [1]. У Ніжинському філіалі Державного архіву Чернігівської області зберігаються заяви до приймальної комісії від 16 серпня 1927 р., до стипендіальної комісії, анкета, довідки про те, що родом із села Велика Кошелівка і походить із незаможних селян [2]. Так, у довідці про майнове становище батьків зазначено, що його пожитки складаються із старої хати, уціненої до 250 крб, розрушеного хліва (50 крб.), клуні (120 крб.), двох коней (200 крб.), корови (60 крб.) і 2 десятин землі [3].

У 1930 р. Іван Ярешко закінчив Ніжинський ІНО, де слухав лекції видатних учених Володимира Резанова, Євгена Рихлика, Миколи Петровського та ін. [4]. У своїх спогадах він пише: "Мені йшов двадцять третій рік, коли я при кінці червня 1930-го одержав диплом про закінчення ІНО. Мріялося стати вченим дослідником старої української літератури, імовірно, не без впливу мого вчителя, знавця в тій ділянці, проф. Володимира Резанова, і я зі свіжим дипломом і випискою з протоколу професорської ради, в якій зазначалося: "Має нахил до наукової праці", поїхав до Києва, бо там Академія Наук (не пам'ятаю, як вона тоді називалася) оголосила набір до аспірантури. Але ж, це було літо тридцятого, ледве три місяці після процесу Спілки Визволення України (СВУ), на якому судили власне Академію, бо більшість обвинувачених складалася з її співробітників чи близьких до неї, на чолі з головним обвинувачувачем – Сергієм Єфремовим. В Академії панував неспокій, і мені ніхто не міг виразно сказати, що буде з аспірантурою. Довелося прийняти запрошення Кременчуцького інституту соціального виховання й поки що стати педагогом.

Попрацювавши там рік, я дістав підвищення на доцента, а ще за рік зробив спробу з аспірантурою. У Харкові при Наркомосі був тоді Інститут літератури ім. Т.Шевченка з філією в Києві. Я подався до Києва. Приймав мене тоді молодий учений секретар Інституту Євген Кирилюк, який сказав мені на тоді звичне: він не певен, чи в Києві буде набір аспірантів, і порадив для певности звертатися до Харкова. Відразу з Києва я вислав туди документи, а як надійшов час іспитів, поїхав сам. У Харкові приймав мене директор Інституту Сергій Пилипенко, відомий голова Спілки селянських письменників "Плуг", за батьківську опіку над плужанами прозваний "папашею". Перевіривши свої шухляди, "папаша" сказав мені, що мої документи не надійшли. Теж звичне на тоді: загубилися на пошті. Я лишився у Кременчуці на третій рік" [5].

Іван Максимович працював викладачем Кременчуцького інституту соціального виховання із 1930 до 1933 рр. Щоправда, 1933-го, в пору масових репресій НКВС, у нього виникло бажання повернутися до Ніжина. До дирекції Ніжинського педінституту він подав заяву із проханням прийняти його на роботу:

"До директора

Ніжинського педінституту

Прошу призначити мене на посаду доцента з історії економічних вчень та економічної статистики. Зважаючи на малу кількість годин разом з цих дисциплін прохав би дати мені додаткове навантаження з політекономії на однорічних курсах.

В зв'язку з новизною названих вище дисциплін і відсутністю програмів і підручників вважаю доцільним ставити в позклад першу з січня місяця, а другу не раніше лютого-березня 1934 року.

На курсах можу приступити до роботи зараз.

І.М.Ярешко.
4.XII.1933 р." [6].

У Ніжинському педінституті він працював недовго. Це була пора масових репресій проти інтелігенції. Відповідно до постанови Наркому освіти від 6 вересня 1930 р. ліквідовано Ніжинську науково-дослідну катедру історії культури та мови, а її працівників переслідують. Показовою в цьому відношенні є й доля студента, аспіранта цієї кафедри, а згодом викладача Петра Одарченка. 1 жовтня 1929 р. ДПУ його заарештували й півроку тримали у ніжинській в'язниці [7]. Як свідчить виписка з протоколу №13/343 Окремої наради при колегії ДПУ УРСР від 1 лютого 1930 р., його звинуватили за двома статтями Карного Кодексу УРСР 54.10 і 54.11 й "антирадянська агітація і участь у контрреволюційній організації з метою повалення радянської влади і встановлення Самостійної України" [8]. Після цього П.В.Одарченко тринадцять років відбув на засланні [9]. Подібне лихо спіткало відомого літературознавця Євгена Рихлика. 10 січня 1931 р. його арештували як агента чеської розвідки, засудили на 10 років таборів і він загинув 1937 р. біля станції Соколинська Омсько-Алтайської залізниці [10]. Так само скалася доля ще одного працівника цієї кафедри, історика Анатолія Єршова. У його трудовій, що зберігається в ніжинському архіві, є запис про те, що 17 березня 1931 р. припинив роботу у Ніжинському педінституті "у зв'язку з арештуванням" [11]. Після цього сліди вченого пропали назавжди. Політичних переслідувань та репресій зазнали історики Теофан Алексєєв, Лев Окіншевич, Микола Петровський; біологи: Петро Бельський, Федір Великохатко, Сергій Марич; зоолог Іван Богдан; літературознавці: Олександр Грузинський, Сергій Козуб, Іван Миронець, Євген Ненадкевич, Євген Рихлик, Костянтин Штепа, Олександр Яненко; мовознавці: Андрій Кирилов, Микола Ладухін, Іван Павловський; історики: Лев Окіншевич; педагог: Степан Порада, Митрофан Рябко, математик Панас Тихий, мистецтвознавець Федір Проценко та ін. [12]. Деякі з них загинули.

Відомий дослідник історії Ніжинського педуніверситету Г.В.Самойленко слушно зауважує, що 1933–1934 навчальні роки можна назвати одним із найтрагічніших у долі вузу [13]. У листопаді 1933 р. вийшла постанова ЦК КП(б) України, яка закликала до боротьби з українським буржуазним націоналізмом. У грудні 1933 р. її обговорили в педінституті і прийняли ухвалу "Про рішуче очищення працівників інституту від націоналістичних елементів" [14]. У серпні 1933 р. у Чернігові відбувся зліт радянських письменників та літгуртківців області, на якому була засуджена робота ніжинської літературної студії "На штурм" [15].

У цей час Іван Максимович Ярешко працює спершу учителем, а потім заступником директора Ніжинської СШ №7. У листопаді 1937 року йому інкримінують участь у націоналістичній організації на базі Ніжинської СШ №1 [16].

У роки війни І.М.Ярешко працював у редакції окупаційної газети "Ніжинські вісті". Хвиля арештів учасників ніжинської організації ОУН та її керівників Дмитра Чичковського та Михайла Поляченка [17] його обминула. У листі до автора цих рядків І.М.Кошелівець писав: "Добре пригадую Чичковського і Поляченка і можу додати деякі подробиці до них, хоч краще запам'ятався Чичковський, а Поляченко якось зблід у моїй пам'яті. До ОУН у Ніжині записалося чимало, серед них були й старші люди, один навіть партієць. Чичковський працював в Арбайтсамті. З ним працювало кілька молодих людей. Усі вони були здружені, знали, яка небезпека чигає на Чичковського і встановили систему сторожі, щоб як гестапівці йтимуть його брати, дати своєчасно сигнал для втечі. На жаль, система якось не спрацювала, Чичковського німці схопили і розстріляли. А Поляченко, повторюю, не знаю не дівся.

Мені з ОУН пощастило, тому що я повернувся додому з полону після того, як з її організацією все скінчилося і вже ходили чутки, що німці будуть оуністів ліквідовувати. Фактично вони були в підпіллі" [18].

Ще в 1940 р. Іван Максимович вступив до аспірантури при Інституті літератури імені Шевченка, де під керівництвом акад. Олександра Білецького працював над дисертаційною темою з ділянки давньої української літератури. Опинившись у 1944 р. на еміграції, він узяв собі нове прізвище – Іван Кошелівець. Продовжує розвивати свій літературознавчий хист, постійно друкує свої статті, розвідки, рецензії у газетах "Українські вісті", "Сучасна Україна". З 1951 р. й один із редакторів газети "Сучасна Україна", з 1955 до 1961 рр. спільно з Ю.Лавріненом редагує "Українську літературну газету", з 1961 до 1967, 1976 до 1977 рр. й головний редактор журналу "Сучасність".

Із 1947 р. співпрацює з проф. В.Кубійовичем у редакції "Енциклопедії Українознавства", з 1957-го й член редколегії і редактор відділу літератури УЕ, автор низки статей, написаних спеціально для цього видання. Він є автором праць: "Нариси з теорії літератури. Вірш", Мюнхен, 1954 й книга із задуманого "Загального вступу до літературознавства"; "Сучасна література в УРСР" ("Пролог", 1964, книга, що

фігурувала на судових процесах проти дисидентів як "речовий доказ" їх "антирадянської пропаганди"), в якій з вражаючою глибиною і проникливістю проаналізував історію української літератури 20–60-х рр. Грунтовні, багаті на джерельну базу його монографії "Микола Скрипник", 1972 (передрук. у журн. "Дніпро", 1993, №№10–12), "Олександр Довженко. Спроба творчої біографії", 1980; книги спогадів "Розмови в дорозі до себе", 1985, перевид. 1994, "Літературний процес. Дещо з віддалі", Париж, 1991, "Жанна д'Арк", 1997. Окреме місце у наукових досягненнях Івана Кошелівця займають упорядковані, споряджені передмовами і видані ним видання: "Берег чекань" Василя Симоненка, 1965 і 1973; "Панорама найновішої літератури в УРСР", 1963 і друге доповнене і розширене вид. 1974, що подає найяскравіші твори шістдесятників та самвидаву; книга документів про дисидентів "Україна 1956–1968 рр.", Париж, 1969 (цікаво, що 1986 року ця книга підпільно була перевидана кишеньковим форматом у Варшаві); "Микола Скрипник. Статті й промови з національного питання" (в-во "Сучасність", 1974); "Гратовані сонети" Івана Світличного (в-во "Сучасність", 1979); "Вибране" Євгена Сверстюка (в-во "Сучасність", 1979).

Він відомий також як перекладач із німецької (Франц Кафка. "Оповідання", 1989; Фрідріх Ніцше. "Так мовив Заратустра", досі не опубліковано), французької (Дені Дідро. "Жак-фаталіст і його пан", 1967, друковані в "Сучасній Україні" та "Сучасності" фрагменти із "Злих думок" Поля Валері, "Думок" Паскаля, поезії Жака Превера), білоруської (Василь Биков. "Мертвим не болить", 1966), російської (друковані в періодиці "Один день Івана Денисовича" Олександра Солженіцина та "По обидва боки океану" Віктора Некрасова) та ін. З великою майстерністю написав мемуари про Олександра Білецького, Михайла Ореста, Володимира Державина, Володимира Кубійовича, Володимира Рєзанова, Олександра Покровського, Євгена Рихлика, Миколу Петровського, Петра Бельського та ін.

* * *

У травні 1993 р. Іван Максимович Кошелівець (Ярешко), після п'ятдесяти років розлуки, відвідав Ніжин і рідний педінститут, який закінчив далекого 1930-го і в якому недовго працював [19]. На цей раз приїхав до Ніжина із своєю дружиною, відомою поетесою Еммою Андіївською. Зустріч із викладачами і студентами, що відбулася в актовому залі, загострила питання ладу і влади на Україні. Розпад імперії, здавалося б, глибокою тріщиною розколов народи і держави, а в чиемусь уявленні погрожував узагалі зруйнувати єдність людства. Насправді ж українська людина вступила у новий, історичний, сказати б, космічний період, у якусь невідомість, зовсім не передбачену прогнозами офіційної науки. Інстинкт національно-державницького самозбереження виявився могутнішим за ідеологічне доктринерство і пропаганду, котра проголошувала непохитність фундаменту радянської резервації, а гостя обзивала "ворогом народу", "головорізом", "фашистським прихвоснем" і т.д. У підшивках газет ще не пожовкли наклепницькі статті, в архівах КДБ не висохло чорнило від запису "Розшукується за списком №1", а Кошелівець таки повернувся, щоб власною присутністю засвідчити, що ірраціонально-державницький дух народу глибоко протилежний удаваному універсалізму радянської конструкції.

Напевне, що Іванові Максимовичу виступати було не легко. Подавлював у собі щем розлуки і радості, очима натикався на сторожі і перелякані обличчя кількох писарчуків, що через газету і радіо паплюжили його ім'я, змішували його особу із землею. Тепер вони йорзали на стільцях, законспіровані сорочками із краватками і піджаками, розчинялися серед інших, дихали з усіма одним і тим же повітрям, та здавалося їм, що про їх наклепницький хист знали усі в залі.

У Києві було легше. Національна еліта зразу ж оцінила його наукові досягнення [20].

Тут же, у Ніжині, Іван Максимович нікого ні в чому не переконував. Виступав. Порушував актуальні проблеми сучасного літературного процесу. Акцентував увагу на зіткненні і протиборстві головних життєвих сил на пострадянському просторі. Розкривав конфлікти між дійсністю і життєвими ідеалами. Розповідав про перипетії своєї долі і теперішні враження від Ніжина і Великої Кошелівки. Ділився спогадами про ніжинську професуру.

Нікого не переконував, не було в цьому потреби. Хіба можна закликати людину одержати насолоду від свіжого повітря, неповторного краєвиду чи інтелектуальної бесіди? Тепер, коли Івана Максимовича між нами уже нема, особливо гостро відчуваєш виправданість його тодішньої поведінки в аудиторії, гуманістичність поглядів і особливе уміння кількома влучними штрихами змалювати трагізм життя людей у радянську епоху і показати всю складність і суперечність переходу до нового життя.

Для такого інтелектуала, як Іван Кошелівець, трагізм життя не просто асоціювався зі смертю, скорботою, співчуттям. Адже його фізичне і духовне існування також стало жертвою "клітинкою" великого плану радикальної перебудови суспільства за рахунок необмеженого терору. Головним конструктором цієї утопії виступив більшовицький уряд, що спирався на вкрай спотворену інтерпретацію марксизму і фізичну силу партії, держави і поліції. Завершенням цього процесу стала влада одного індивіда, простерта на всі апаратні структури, влада, яка надавала теророві і беззаконню абсолютної сили закону. Витворився новий політичний кентавр Ї СРСР, що посів гігантський Євразійський материк і перетворив у супердержаву і суперетнос цілу мозаїку окремих півдержав. Усі етапи боротьби ще в зародку мертвого кентавра із людиною, що не дає себе умертвити, Іван Кошелівець відчув усією шкірою: ліквідація куркулів, примусова колективізація, штучний голодомор, депортація в Сибір, репресії... Смертей на своєму віку він бачив і пережив багато. Усі ці смерті були трагічними тому, що в розквіті сил забирали людей, які втілювали національний ідеал і боролися за нього.

Саме так він сприйняв, скажімо, самогубство народного комісара України Миколи Скрипника, якому присвятив окрему монографію (1972) та смерть у таборах свого викладача, керівника секції української мови та письменства Науково-дослідної катедри Ніжинського Інституту Народної Освіти Євгена Рихлика. Ці люди боролися за утвердження і втілення національного ідеалу, їх смерть відкривала для нього завісу трагічного, у якому перепліталися реальний та ідеальний плани. Ні Микола Скрипник, ні Євген Рихлик, ні сотні інших жертв більшовизму не думали ставати трагічними героями, але потрапивши у систему, де терор використовувався як механізм управління державою і засіб нейтралізації інакомислячих, гідно прийняли мученицьку смерть. Так само сприйняли мученицьку смерть Ісус Христос і легендарні біблійні герої Ї апостоли і святі, чи та ж Жанна д'Арк, про яку Іван Максимович також написав окрему книгу (1997).

Увесь трагізм радянського життя 30–40-х рр. особливо рельєфно і опукло розкривається сьогодні, коли з'являються нові історичні документи і факти про масові репресії Ї одне із наймасштабніших і найстрашніших явищ ХХ ст. Документальна "база" цього явища показує генетичні умови його виникнення й історичного розгортання, виявляє всі зв'язки та форми.

Процитуємо кілька цих документів, які стосуються долі самого Івана Кошелівця.

Із допиту органами НКВС 10 листопада 1937 року Шкарупи Івана Гнатовича, 1895 року народження, учителя української мови Ніжинської СШ №1. Допит проводився у справі Алімова Михайла Яковича, 1895 року народження, викладача кафедри української мови Ніжинського педінституту.

"У 1935 році я перейшов на роботу в школу №1 Ніжина, де працював зав. навчальною частиною і викладачем української мови і літератури.

У Ніжині я приєднався до контрреволюційного угруповання, куди входили націоналістично настроєні вчителі окремих шкіл і викладачі інституту.

До вказаного угруповання належали:

- 1) Молчановський Іван Михайлович, завпед школи №2, він же завідуючий методкабінетом;
- 2) Іножарський Віктор Дмитрович, викладач російської мови школи №7, у минулому син куркуля;
- 3) Ярешко Іван Максимович (Кошелівець. Ї Авт.), завпед і викладач української мови школи № 7. Виключений із рядів КП(б)У за ряд антипартійних вчинків;
- 4) Дубина Григорій Петрович, колишній викладач української літератури педінституту;
- 5) Алімов Михайло Якович Ї колишній викладач мови педінституту, тепер арештований.

Ми критично обговорювали роботу радянської школи, домовлялися про подальші методи роботи, як правило, у націоналістичному напрямку, при чому основну ставку робили на необхідності впровадження у свідомість учнів націоналістичного світогляду.

... Крім того, перебільшувалася роль і вплив дореволюційної літератури Ї Панаса Мирного, Нечуя-Левицького, Квітки-Основ'яненка. Невірно подавалася роль Івана Франка, зокрема перебільшувался його значення в літературі [21].

Доля усіх цих людей склалася трагічно. Михайла Алімова заслали у далекосхідні табори в Уссурійськ (Ворошилов). Його дружина, Лідія Артемівна, останнього листа від нього одержала у березні 1938 р. Ймовірно, що він там і загинув. 23 травня 1959 р. Президія Чернігівського обласного суду у своїй ухвалі визнала, що його справу сфальсифіковано. Михайла Алімова посмертно реабілітували [22]. Учителя української мови Ніжинської СШ №1 Івана Шкарупу рішенням трійки від 19 листопада 1937 р/ його засудили до розстрілу [23].

Постановою трійки при Чернігівському управлінні НКВС від 19 квітня 1938 р. до ВМП засуджені:

Молчановський Іван Михайлович, 1892, уродженець с.Плоске, зав. педчастиною Ніжинської СШ №2;

Казута Павло Антонович, 1890, с.Шурагарово Мелинського р-ну Західної обл., директор СШ №5;

Кабальний Петро Степанович, 1889, Ніжин, викладач СШ №1;

Довгаленко Василь Романович, 1890, Ніжин, учитель Григоро-Іванівської школи;

Гармаш Микола Михайлович, 1890, Ніжин, учитель СШ №7;

Верхградський Аркадій Самійлович, 1898, уродженець м.Черге Кам'янець-Подільської обл. [24].

Іван Максимович Яремко розстрілу уник чудом – у цей час, пояснює він, його забрали до війська.

Наведений епізод із життя Івана Максимовича Ярешка (Кошелівця) засвідчує про справді безпрецедентний за своїми масштабами і жорстокістю геноцид радянської влади проти учителів і людей найгуманнішої професії (зрештою, як і проти інших), вражає спотворення ідеологічних основ суспільної психіки і моралі. Картини цієї трагедії важко вмістити у межі людської свідомості.

Іван Максимович Кошелівець пережив "криваві конвульсії" більшовицької влади і чудом уник смерті. Він вижив, щоб усіма своїми знаннями, життєвим досвідом і важкою інтелектуальною працею засвідчив, що наша історична свідомість не зводить лише до книжкових знань, а розвивається під впливом моралі. Як амнезія руйнує людську особистість, так само історична амнезія знищує історичну свідомість, варваризує життя і позбавляє його сенсу. Радянська влада намагалася вслякко деформувати природну суспільну пам'ять, замінивши її штучною: різними міфічними образами революції, колективізації, індустріалізації. Ними маскувалися глибоко приховані реальні процеси і реальні трагедії. Приречений на безпам'ятство, український народ не здатний переосмислити катастрофи, які він пережив, зокрема й геноцид проти вчителів. Результатом цього стала криза національної ідентичності нашого народу. Вся духовна праця Івана Максимовича Кошелівця, всі його книги скеровані на те, щоб повернути нашому народові його втрачену пам'ять, його страждання минуле, раз і назавжди покінчити з ідеологічним дурманом. Він жив і творив і за себе, і за невинно убієнних, до того часу, поки у мюнхенській квартирі 5 лютого 1999 року з його руки не випало перо.

Література

1. Особова справа студента І.М.Ярешка. Ніжинський філіал Державного архіву Чернігівської області, ф.6121. Ї оп.2, Ї спр.1202.
2. Там же.
3. Там же.
4. Особова справа викладача І.М.Ярешка. Ніжинський філіал Державного архіву Чернігівської області, ф.427. Ї оп.2, Ї спр.3602.
5. Кошелівець І. Розмови в дорозі до себе / І. Кошелівець і К. : Редакція журналу "Всесвіт", 1994. Ї С10-11.
6. Там же.
7. Одарченко П. Біобібліографія / П.Одарченко і Торонто і Едмонтон, 1983. Ї С.16.
8. Кримінальна справа Петра Васильовича Одарченка. Архів 1 спецвідділу МВС УРСР. Ї Спр. П-12800. Ї С.5.
9. Див.: Петро Одарченко: Штрихи до літературного портрета / О. Астаф'єв і Ніжин : Просвіта, 1996. Ї С.9-13.
10. Кримінальна справа Євгена Антоновича Рихлика. Архів Чернігівського управління КДБ України. Ї Спр. П-10064. Ї Т.1. Ї 170 с.; див. також: З когорти нескорених / В. Ємельянов // Просвіта. Ї 1993. Ї № 1 (квітень).
11. Особова справа Анатолія Григоровича Єршова. Ніжинський філіал Державного архіву Чернігівської області, Р-6121. Ї оп. 2, Ї спр.3242. Ї арк.137.
12. Відомості про окремих із них див у книзі: викладачі Ніжинської вищої школи. Біобібліографічний покажчик. Ї Ніжин, 2000. Ї Ч.2-3. Ї С.7-45; а також: Самойленко Г., Самойленко О.Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету / Г.Самойленко і Ніжин, 2000. Ї С.125-170; а також: Симоненко В. Погроми у вищій школі / В. Симоненко // Вісті. Ї 1995. Ї 23 червня ; Кондраров В. "З корінням вирвати націоналістично-контрреволюційні елементи з Н.П.І." / В. Кондраров // Аргументи і факти. Ї 1998. Ї 21 березня.

13. Самойленко Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету / Г. Самойленко, О. Самойленко. Н С.157.
14. Там же.
15. Там же.
16. Кримінальна справа викладача Михайла Яковича Алімова. Архів Чернігівського управління КДБ України. Н Спр. 5323. Н 107 с.
17. Див.: Ємельянов В., Астаф'єв О. ОУН у Ніжині та гробарі на цвинтарі історії / В.Ємельянов, О.Астаф'єв // Просвіта. Н 1994. Н № 1.
18. Лист від Івана Кошелівця // Просвіта. Н 1994. Н № 6–7.
19. Астаф'єв О. Гості з Мюнхена (Іван Кошелівець, Емма Андієвська), "Просвіта". – 1993. – №5–6.
20. Микитенко О. Озираючи життєві шляхи / О. Микитенко // Іван Кошелівець. Розмови в дорозі до себе. – К., 1994. Н С. 315–317; Одарченко П. Українська література: [збірник статей] / П.Одарченко. Н К., 1995. Н С.221–231; його ж: Через правду Н до культури // Просвіта. Н 1997. Н 20 листопада ; Астаф'єв О. Іван Кошелівець // Просвіта. Н 1997. Н 9 серпня.
21. Кримінальна справа викладача Михайла Яковича Алімова. Архів Чернігівського управління КДБ України. Н Спр. 5323. Н С.70–72.
22. Там же.
23. Кримінальна справа Шкарупи Івана Гнатовича. Архів Чернігівського управління КДБ України. Н Спр. 4264 Ф/П. Н С. 23–31.
24. Кримінальна справа Молчановського Івана Михайловича, Казути Павла Антоновича, Кабального Петра Степановича, Довгаленка Василя Романовича, Гармаша Миколи Михайловича, Верхградського Аркадія Самойловича. Архів Чернігівського управління КДБ України. Н Спр. 2074 Н С. 422-426.

Зустріч у Ніжинському університеті,
у травні 1993 р. На знімку: Олександр Астаф'єв,
Емма Андієвська, Іван Кошелівець, Володимир Мельник.

УКРАЇНСЬКА ХАТА РАДОСТІ ЗА СОФІЄЮ РУСОВОЮ

Софія Русова... її зірка на освітянським небосхилі засяяла 155 років тому, але з часом яскравість постаті стала ще більш цікавою. Задумуюсь: "Чому так сталося?" Адже пройшло стільки несправедливих літ і весен забуття, а нині про Софію говорить світ... Та певно тому, що б'є в її педагогічній спадщині енергетика України, колись підпільної, забороненої. Це Софія свого часу докричалася через голови можновладців і чиновників за Україну, за національне пробудження українського народу, глибоких демократичних процесів в освіті. Адже національне відродження України Софія органічно пов'язувала з розвитком рідної мови, національної системи виховання всіх ланок: сім'ї, дитячого садочка, школи. В особі Софії я вбачаю заможну соборну Україну, бо не дивлячись на імперіалістичну політику російського самодержавства, більшовицькі репресії щодо української культури, мови, освіти, її дух і волю, переконання і погляди не зламали, і не звозували оті яничари, попихачі, холуї... Софія мужньо вистояла і перемогла неймовірно дорогою ціною поневірян. Світова громадськість відзначає 155 річницю від дня народження Софії Русової – видатного педагога, професора, що стояла у витоків зародження дошкілля в Україні.

Саме її зоря надихнула свого часу і нас на творчий пошук удосконалення національного виховання дошкільників. Згадую час, коли на світ з'явився дошкільний навчальний заклад нового типу – освітньо-виховний центр Софії Русової на базі ДНЗ №13 м.Ніжина, як захопила нас Усіх дошкільниць спадщина Софії, мудрість її "Вибраних творів", як по крихті збирали звідусіль безцінний цікавий матеріал про видатну землячку, як відкрили для себе Олешню з її незабутніми голубими озерами, народними умільцями, як уперше відвідали школу, музей, пам'ятний знак Софії, капличку, як раділи кожній знахідці, статті, ксерокопії, як познайомилися з Є.І.Коваленко, кандидатом педагогічних наук, професором, завідуючою кафедри педагогіки НДУ ім. М.Гоголя, що присвятила себе всю відкриттю геніальної Софії. А далі були традиційні тепер у вересні методичні та родинні світлиці "Софіїн день" і зустрічі з колегами дошкільницями м.Києва, м.Прилук, тісна співпраця з кафедрою дошкільної освіти НДУ ім. М.Гоголя, Всеукраїнським часописом "Дитячий садок", активна участь у роботі клубу дошкільниць з усієї України в Будинку вчителя м.Києва.

У 2011 р. 20 листопада дошкільний навчальний заклад №13 буде відзначати 17-ту – річницю заснування освітньо-виховного центру Софії Русової, в основу діяльності якого покладено створення національного дитячого садка – Колиски Дитинства – Колиски Любові, де за висловом геніальної Софії "народжується нація".

Колиска Дитинства, колиска Любові,
А діти які у нас в центрі чудові!
Їх зустрічають щодня садівниці,
Міні-музеї, вбрані світлиці...
Панує тут мамина пісня і казка,
Театри, вистави, заходьте, будь ласка.
Тут вернісажі художні працюють,
А як наші діти вправно танцюють!
Ліплять, малюють цілі картини,
Все тут на радість, на щастя дитини.
Мудрості вчать, мріють, працюють,
Казки складають, серденьком чують, –
Ніжність і ласку, щире звертання,
Відгук тут є на кожне прохання.
Тут не образять малята кицюню –
Наш оберіг, нашу Мусюню,
Пташок пригостять, квіти доглянуть,
Ще й віншувальну гостям заспівають.
Шанують у нас гостину й родину,
Бабусю, матусю, найбільше – Дитину,
Тут справжній палац Дитинства й Любові,
І діти у центрі Софії чудові!

У поезію, пісню, слово закохані ми і наші діти та батьківська родина, бо бринить у ній якийсь безсмертний дотик до душі з відтінками неповторності. "Тільки тоді виховання буде дієвим, коли базуватиметься на національному ґрунті, цьому допоможуть рідна мова, рідна пісня, релігійні обряди." Софія Русова. Педагогічний колектив закладу спрямовує діяльність на пошук шляхів реалізації проблеми формування національної свідомості маленького українця. Ми чітко розуміємо проблеми дошкільця, але на перше місце ставимо вихованість дітей бо Україні сьогодні, як ніколи, потрібні патріоти, творці, небайдужі громадяни. З цією метою ми поставили перед собою ряд першочергових завдань:

1. Розробити та втілити в практику роботи з дошкільниками авторську інтегровану освітньо-виховну систему "Світ малого українця".

2. Спрямувати методичну роботу з дошкільницями та батьківською родиною на вдосконалення виховання дошкільників у світлі "Концепції громадянського виховання", нової Базової програми "Я у світі".

3. Втілити в освітньо-виховний процес сучасні технології особистісного розвитку, а саме: психолого-педагогічне проектування, музейну педагогіку та педагогіку добротворення.

Щось внутрішнє, хвилююче й трепетне кличе до пошуку, до роздумів коли ми відкриваємо глибинні філософські думки Софії про дитину і виховання... "Хіба є в кожного народу щось коштовніше, ніж душі його дітей, і хіба є обов'язки вищі за обов'язки, виховати з них людей – громадян?" С.Русова. "Треба пам'ятати, – зазначала вона, – що кожна дитяча установа має бути перш за все для дітей хатою радості, де діти могли б вчитися без примусу, гратися, перебувати в оточенні щирої приязні, задовольняючи свої дитячі інтереси." Ця думка надзвичайно сподобалася і нам. Що кімната, то – музей, світлиця, які матереалізують уявлення дітей про світ взагалі і український світ зокрема. Тут панує очевидний комфорт, добробут, затишок, бо поруч дорогі серцю речі-іграшки, вироби, виготовлені своїми руками та за допомогою вихователів, батьків, предмети культури і побуту. Тут особистість найбільшою мірою може бути сама собою – істинною людиною. Саме в цій "хаті" витворюється онтологія дитячого серця – кришталево тендітна, але абсолютно незаперечна внутрішня реальність. На чільному місці кожної світлиці портрети наших національних світил, бо живуть у садочку думки, слова, ідеї Кобзаря, Лесі Українки, Івана Франка, увесь інтер'єр закладу

підпорядкований семантиці діяльності очільника центру Софії Русової. Чи не про це мріяла колись Софія?

Отож помандруємо у диво-світлиці.

Гостинно відкриває двері "Бабусина світлиця", де є майже справжнісінька піч, припічок, мисник з глиняним посудом різних регіонів України, лави, вишиті рушники, полотняні сорочки, різнобарвні гаптовані картини, калинова колиска. За багато років праці ми домоглися, щоб наш заклад у цілому нагадував прибрану велику хату, затишну і привітну де багато квітів, світла і тепла. Тут ніби кожен куточок промовляє: "Навкруги тебе, дитино, рідна твоя земля, Україна, рідний тобі народ, ти мусиш знати свій край, що твій народ утворив такого гарного, вічно прекрасного." С.Русова. Саме такою є "Бабусина світлиця". Повертаючись до праць Софії Русової по національному мистецтву та його значення в системі національної творчості, ведемо дітей до розуміння краси світового мистецтва, бо на думку Русової, "національне мистецтво є найпершим фактором пробудження художнього чуття". У цій світлиці створено міні-музей народних ремесел. Нас зустрічають неповторні узорні українськомун одязі наших прабабусь. Вони скрізь у вишиванках, плахтах, рушниках, картинах. "Можна сміливо сказати, що використовуючи національне мистецтво ми даруємо піднесений настрій, ведем пошук вічно прекрасного, віднаходимо шляхи благородного виховного впливу." С.Русова. Широко представлені в "Бабусиній світлиці" вироби гончарів Василькова, Олешні, Опішні, Косова, Ніжина. Тут діти не тільки відкривають імена народних майстрів різних регіонів України, а й перетворюються в маленьких художників, вишивальниць, гончарів. Тут народжується диво, тут народжується казка...

"Калинова світлиця" зустрічає вас яскравим світом природи: тварин, риб, комах, рослин. "Одним з найважливіших завдань ознайомлення дітей з природою є плекання любові до рідного краю. Враз із пізнанням його скарбів вчиться дитина цінувати й шанувати те, що своє, рідне." Софія Русова. Окрасою "Калинової світлиці" є улюблений всіма дітьми міні-музей "Мурляндії", де його мешканці – котики посідають чільне місце. Діти з задоволенням і захопленням розповідають тут навперебій про кицьок різних порід і мастей, малюють, аплікують, створюють чудові колажі. І скрізь панують улюблені котики! Зручненько вмостились вони на полицках міні-музею, а це зібрані дітьми, батьками, педагогами котики з хутра, пластмаси, фарфору, глини, скла, гуми – це все заворожує малечу, вчить доброті, любові, турботі. Діти добре обізнані з різними породами пухнастиків, що населяють нашу планету і охоче поділяться з вами цікавинками.

Виховання маленького українця відбувається безпосередньо через незабутні спілкування під відкритим небом. Наш дошкільний навчальний заклад потопає в березовім раї, бо на території росте 65 беріз, білопінно квітують на весні величезні кущі калини, бузини, спіреї, духмяно пахне вишневий і яблуневий сад. Нещодавно під старою розлогою бабусею-липою притулилася справжнісінька барлога в оточенні молоденьких сосен, трошки далі по стежинці, що зроблена з дубових пеньочків є нірка лисички-сестрички, чарівне голубе озерце з рибками та жабками-скрекотушками, що так і кличе дітей до роздумів, спостережень, народження казки про дивинки природи. А величезний мурашник з господарями-трудівницями повідає дітям свої дива. Давно тут у цьому раї живуть справжні руденькі білочки, старий їжак, казковий зайчик (декоративна кроличка Дуся), шпачки у зручних дерев'яних будиночках, дві киці: Муся і Чорнуся... А скільки квітів від весни до пізньої осені прикрашають це чудове подвір'я!... Чи не про це диво – дивнеє, просте і природне, як саме життя мріяла Софія? Показуючи надзвичайно важливе значення природознавства, як засобу національної духовності виховання дитини Софія Русова подає стисло схему власної програми – які саме духовні сили дитини треба розвинути. На допомогу вихователям Русова збирає вірші, народні казки, сама пише цікаві оповідання про рідну природу, зокрема "Серед рідної природи", які є в нагоді і сьогодні.

"Чомусикова світлиця" повідає вам про міні-музей "Цікавих речей", а маленькі екскурсиводи запропонують подорож у той загадковий світ, де живуть музейні експонати, навчать вас музейних ігор, бо господарює тут всім знайомий хлопчик Пізнайко. На згадку про музей ви обов'язково отримаєте незвичайний квіточок і цілу низку нового і цікавого. Бо Софія Русова стверджувала, що "виховання дітей в дошкільних закладах має бути інтелектуальним, пристосованим до природи дитини, національним за змістом, відповідати вимогам часу." Саме цією думкою і керуються садівниці "Чомусикової світлиці".

"Мовленнєва світлиця" покличе вас задуматися над святим і правичним – маминим співом, бабусиною казкою, державною символікою. Малята з задоволенням повідають вам разом із господарем міні-музею "Наша Батьківщина – Україна, мова українська солов'їна" іграшковим Барвіночком про гетьманів України, заспівають улюблених пісень, відкриють таємницю кожної квіточки і стрічок в українському віночку, навчать співати веснянки, заклички, допоможуть виліпити вироби з

солоного тіста. А скільки тут цікавих і цінних речей декоративно-вжиткового мистецтва! Діти з захопленням поведуть вас до театру, вміло підберуть декорації, костюми, пофантазують стежинками улюблених оповідань В.О.Сухомлинського, української народної казки, а тихими зимовими вечорами запросять вас на свято Доброти. Софія Русова розглядала рідне слово як джерело неповторного національного світобачення як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності: "Головна вартість мови не в ній самій, а в тому, що як тільки дитина її опанує, то мова стає для неї головним знаряддям для здобування знання". Чи не геніально і прозорливо сказано...

Не менш вразить вас і "Світлиця-чарівниця" з міні-музеєм ляльки "Сьогодні слово ляльці даємо". Тут ви побачите величезну країну ляльок, зібрану з різних регіонів України батьками, садівницями, дітками. Поруч із ними розмістилися ляльки з Білорусії, Росії, Грузії, Індії, далекої Чукотки. Ляльки з різних матеріалів прикрашають полички міні-музею: дерев'яні, фарфорові, глиняні, із соломи, тканини, мішкочови, хутра, пластмаси, гуми. За кожною – неповторно цікава історія, в цьому вас переконають маленькі екскурсоводи, а ще навчать мистецтву оповідати казки, бо садівниці досить вдало впроваджують у життя малят мистецтво казкотерапії. Таким чином, у маленького українця народжується мовленнєвий дар – оповідати. Бо як переконає Софія: "Мову можна усякими засобами розвивати, робити ясно, чепурною, щирою, бо вона творче знаряддя, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди і краси. Дошкільне виховання мусить якнайкраще розвивати мову дітей, щоб вони приходили до школи не недоріками якимись, а з певними знаннями". Безперечно, словесної творчості треба вчити. Цю ідею пронесла Софія Федорівна через усе життя. З цими думками живе і працює кожна наша садівниця.

Найважливішим у вихованні, вважала Софія, є "ранок життя". То перші три роки маленького українця, період найінтенсивнішого фізичного і психічного розвитку. Наші малята мають чудову "Барвінкову світлицю", створену турботливими руками садівниць і батьківської родини. Тут панує її Величність Сенсорика, що надзвичайно важлива в ранньому віці, а міні-музей "Іграшки – забави", діє як найкраще на різні органи чуття, допомагає нагромаджувати уявлення про чудовий світ довкілля. Руками вихователів розроблені цікаві дидактичні ігри, посібники, де малюки ознайомлюються з кольором, формою, матеріалами, вчать пізнавати мистецтво рідного краю, рідного народу, вправляють дрібну моторику маленьких пальчиків, грають у цікаві ігри.

"Все виховання дітей має бути позначене мистецтвом, естетичним сприйманням і емоціями", цей принцип сповідувала Софія, цей принцип є провідним і на сьогодні у нас. У "Музичній світлиці" створені всі умови, щоб лунала тут пісня, співали дорослі і діти, а коли так буває, то як кажуть, "співає і душа народу." Тут народжується бажання творити на справжнісінькій сцені з ляльками, що за зростом майже такі як і діти, створювати інсценівки, репліки, народжувати декорації, костюми. А потім наступають хвилини, коли на гостину приходять батьки і діти відтворюють разом із садівницями те диво-дивне, що називається казка. Так, у садочку вже багато років відкриває театр "Телесик" таланти у маленьких українців.

На базі освітньо-виховного центру започаткована цікава необхідна форма роботи з педагогами і дітьми, батьківською родиною майстер-клас художників земляків "Мистецтво, зіткане з любові", де збираються не тільки художники, а й народні майстри, поети, музиканти, творчі педагоги.

... За вікнами зовсім зимно, а в світлиці стільки тепла і світла, адже художник пише картину не тільки пензлем, а й душею, у ній – його світлі почуття, його любов. Діти допитливо вдивляються у диво – твір художника П.Паладіча, разом із ним мандрують у диво-музей природи, мріють, а потім створюють власні пейзажі, поринають у світ музики, танцю, театру...

Наш древній Ніжин відомий у світі видатними особистостями, які мали непересічний талант від Бога і щедро дарували його людям М.Бернес, Е.Бистрицька, М.Самокиш, С.Корольов, С.Шишко, В.Шишко. До таких славтених земляків належить і геніальна актриса М.Заньковецька, портрет якої посідає почесне місце в дитячому театрі "Телесик". У межах "майстер-класу" проходять захоплюючі заходи разом із акторами Ніжинського драматичного театру ім. М.Коцюбинського – "Поетеса української сцени". Талановито, неперевершено грають діти разом з дорослими. Такі хвилини не забуваються... Віриться, що стануть ці діти корифеями сцени, продовжать славу театральної Ніжинщини. "Душа дітей, їх задоволення – от що найбільше чарувало мене" – С.Русова.

Філософія діяльності освітньо-виховного центру Софії Русової будується на філософії родинності. "Садок і родина – сім'я єдина", це той принцип, який сповідуємо вже багато років, бо зуміли створити єдину сім'ю однодумців педагогів та батьків, і щиро віримо у вагомий кінцевий результат – виростити з кожної дитини гідного громадянина. За роки спілкування з батьками цілком виправдали себе давно знайомі форми роботи, методи... Не буду їх переповідати, зупинюся лише на

родинно-методичних світлицях, які нікого не залишають байдужими. Важко сказати в котре за понад 16 років діяльності освітньо-виховного центру Софії Русової спалахує в залі традиційна свічечка і звучить щиро і проникливо:

"Спалахнула свічечка, ніжним полум'ям,

Підійдіть, погрійтеся, кому холодно...", запрошуючи всіх на національний острів дошкілля, острів соборної святої України. Підґрунтям примноження багатих національних традицій, що має садок і родина є глибока і всепереможна любов до дітей. Так народилися родинно-методичні світлиці "Запалимо свічу добра..." до дня пам'яті Софії Русової, "А я, просто, українка – україночка", "Сьогодні слово ляльці даємо", "Я живу у Ніжині – вічному і ніжному", "Рідненькій бабусі низенько вклонюся", "Валентинів день скликає друзів", "Киць-шоу" або "Шукаймо в людях доброти", "Зорепад улюблених звірят", "Моя дитино – моя зорино", "Мистецтво зіткане з любові" до 110 річчя від дня народження народної художниці України Катерини Білокур, "Зоринки – стежинки від Вогнегрового коника" до 90-річчя від дня народження В.О.Сухомлинського.

Дошкільний навчальний заклад є базовим із проблеми "Інтеграції родинного та суспільного виховання щодо формування основ світогляду дитини". Так, на базі дошкільного навчального закладу були проведені змістовні міські й обласні заходи з нагоди 155-ї річниці з дня народження Софії Русової, змістовна робота дає позитивні результати:

- діти засвоюють певну систему знань, що сприяє їх життєвої компетенції;
- кожна дитина має можливість сформуванню своєї активності на пошук невідомого, формування нових понять на інтегрованій основі, самостійно отримувати певну інформацію, само розвиватися;
- діти в дошкільному навчальному закладі живуть в особливому емоційному та духовному світі, що базується на принципі "Якщо краса врятує світ – то це буде краса людських стосунків".

У дитячому садку відсутня проблема з батьками: склалася єдина родина однодумців, які формують світ маленького українця, а в ньому панує толерантність і любов.

Особливо хочу зупинитися на роботі методичного кабінету як такого, що перетворився за роки роботи на "Сад творчості", де плекають садівниць. На центральній його стіні – портрет Софії, з протилежної – портрет В.О.Сухомлинського. З ними радимось, їм довіряємо свої таємниці і творчі знахідки. Життєве кредо педагогічного колективу освітньо-виховного центру Софії Русової: "Жодного дня без творчості!" А дороговказом системи методичної роботи з кадрами, спрямованого на формування творчої особистості педагога, стали думки мудрої Софії: "Вихователь мусить бути творцем, а якщо його праця лише ремесло, то немає в світі тяжчого ремесла". За результатами конкурсу на краще методичне забезпечення дошкільних навчальних закладів Чернігівщини, що відбувся у 2008 році, наш дошкільний навчальний заклад посів почесне перше місце і його матеріали були опубліковані в Всеукраїнському часописі Бібліотека "Шкільного світу".

Справжньою окрасою методичного кабінету є створені в його приміщенні два міні-музеї: "Повернення Софії" та "Дорогою до В.О.Сухомлинського". Їх народженню спонукало накопичення цінних матеріалів про двох геніальних педагогів сучасності, висвітлення багаторічного листування і налагодження тісних зв'язків з Державним педагогічним меморіальним музеєм В.О.Сухомлинського в Павлиші, неодноразовим відвідуванням його, створенням авторських фільмів "Подорож на Батьківщину Софії Русової – через роки, через віки", "Відкриваємо ім'я Великого Добротворця". Ми пишаємося і час від часу перечитуємо надіслані листи, ксерокопії, книги від директора музею В.О.Сухомлинського З.Ю.Ткаченко, переглядаємо фільми.

На музейних полицях розміщені безцінні фото, листи В.О.Сухомлинського, його книги, що були видані в Росії, Німеччині, Україні. Подарунки маленьких Сухомлинців – серветочки, вироби з бісеру, паперу, малюнки. Особливою гордістю є книги академіка О.В.Сухомлинської з дарчими надписами "Педагогические апокрифы. Этюды о Сухомлинском", В.О.Сухомлинського "Обережно дитина", хрестоматія "Маловідомі першоджерела української педагогіки" та вітальна листівка до святкування 90-річчя В.О.Сухомлинського в дошкільному навчальному закладі. І як результат – творчий доробок педагогів створений за книгами В.О.Сухомлинського "Вічна тополя" та "Вогнегровий коник" – "47 стежинок формування краси людських стосунків або Спалахнула свічечка...", що був презентований у колі однодумців педагогів і батьків, дорогих гостей з Павлиша, Києва, Прилук та опублікований на сторінках Всеукраїнського часопису "Дитячий садок".

Вельми припала до душі нам ціла система поглядів В.О.Сухомлинського про формування особливого світу дитинства, який сповідувала і Софія – це світ Добра, Справедливості і Співчуття, Людяності. Ці стежинки допомагають формувати красу людських стосунків, виховують у дітей високі моральні почуття. Кожна із 47 стежинок впевнено веде дитину в дорослий світ через безцінні твори

Великого Добротворця – В.Сухомлинського, його короткі і такі ємкі оповідання, казочки. Розроблені ігри з малятами, мудрі бесіди з питаннями і творчими завданнями спонукають замислитися над вчинками, ненав'язливо вчать прекрасного, справедливого, ніжнього, доброго. Всі завдання, на які гостинно запрошує кожна стежинка, спрямовані на глибоке, вдумливе, емоційне переживання. Вони щирі і проникливі як і вся діяльність Великого Педагога. В цьому можете переконались.

Повертаючись до Софії, мимоволі ловлю себе на думці: "Ні, небезталанний той народ, який має такий скарб як Софія, той народ здатен народжувати генії".

І, справді, життя генія це не відрізок часу, а промінь, що відсвічує нам із вічності. Думки Софії хвилюють душу українців мережаними сорочками, вишиваними росами, ніжними білими журавлями, що повертають на Україну почесні... Вона жила і продовжує жити серед нас в ім'я дитини, держави нашої української.

Олешня

Олешня... Ліс невимовно – казковий,
Повітря чисте, неба ніжна синь,
Тепер ти знана в Україні й за кордоном,
Шляхи ведуть до тебе звідусіль.
"Щоб доторкнутися до землі святої,
Незримо линути у ті часи
Й пізнати образ жінки неземної,
Софії мудрість зрозуміти й донести
Через усе життя, де були злети, шквали і падіння,
Піднесення, а потім – забуття...
Пошли ж нам, Господи, усім прозріння,
Хай згине заздрість і панує доброта.
Заради Матері й маленької дитини.
То не жертвовність – то пророка знак,
Зітрімо сльози на обличчі України,
Розправим плечі – і хай буде завжди так!
Софія вчила нас: шануйте Україну,
Національне виховання відродить
І звичаї і мову солов'їну.
З колін матусю-Україну підійміть.
Бо досить їй серед братів-народів спину гнути,
Своє українське без причини зневажать.
Дай, Боже, вчення Русової осягнути,
І свічку добра дитині дарувати.

Роздуми в кабінеті В.Сухомлинського

За цим столом з портретом і трояндою
Щось особливе, таємниче відбувається,
Здається, сам господар зараз ввійде
І ніжним голосом ласкавим привітається.

"Ну як працюється сьогодні, освітяни?
Які проблеми, настрої в вихованців?
Як ви навчаєте, які цікаві плани?"
– Даруєм, як і Ви, краплинки серця...

Вчимося у Вас, звир'яєм наші кроки,
Черпаємо від Вас насагу і завзяття,
В природі, як і Ви, ведем уроки,
Навчаємо малят через заняття.

Вчимо любити маму і родину,
Пташину, мамин сад, пшеничне поле.
Свій рідний Ніжин, Київ, Україну,
Навчаєм розуміти чуже горе.

Та геній Ваш для всіх зірковим буде,
Хоч скільки сонце будем, зустрічати.
Такого сина Україна не забуде,
І ми Вас будем вічно пам'ятати!

На землю пращурів моїх прийшло Дитя...

На землю пращурів моїх прийшло Дитя...
Довірливо відкрило сині очі...
Вітайте, Люди – народилося життя!
Хай світлі будуть дні, зіркові ночі...

Дай рученьку і підемо у світ...
Навчу тебе любити Україну,
Її лелек і калиновий цвіт,
І мову материнську солов'їну.

Я розповім тобі про київських князів,
Про рідний Ніжин і Дніпрові схили,
Я мрію. Щоб ти серцем зрозумів,
Як землю цю плекали і любили...

За неї йшли на прощу, як Тарас,
Як Леся, горде серце віддавала,
Як рятували в полум'ї не раз,
Як козаків хоробрих шанували.

Я дам до рук тобі святий рушник
Він – оберіг, він пам'ять родоводу,
Бо пам'ятає немовляти крик,
І мамину весільну, юну вроду...

Хай збережуть тебе Софіївські хрести,
Навчать життя по справжньому любити,
Бо на Вкраїні народився ти,
В оновленій державі тобі жити.

НАУКОВІ РОЗВІДКИ

Рольф-Дітріх Кайль

ГОГОЛЬ І АПОСТОЛ ПАВЛО

Про автора

Рольф-Дітріх Кайль народився в 1923 р. в Берліні. У 1955 р. захистив дисертацію зі славістики і працював професором у Боннському університеті (до 1988 р.). У 1945-1950-х рр. перебував у радянському військовому полоні. В 1955 році був перекладачем під час візиту канцлера Федеративної Республіки Німеччина Конрада Аденауера до Москви.

Серед його публікацій чільне місце займають переклади, зокрема, "Структура літературних текстів" Ю.Лотмана (Мюнхен, 1972) та "Євгеній Онегін" Пушкіна (Гіссен, 1980), за переклад якого в 1983 р. він був відзначений премією Йоганна-Гайнріха Восса Німецької Академії Мови та Поезії.

Йому належать також переклади з англійської на німецьку про Толстого та Достоевського та з французької про Горького та Пастернака.

На перший погляд, тема "Гоголь і Апостол Павло" може здатися дещо несподіваною. Що спільного може бути між автором "Українських повістей", "Петербурзьких новел", "Тараса Бульби", "Ревізора", "Мертвих душ" та апостолом Павлом? Взагалі, які точки дотику чи навіть співпадіння можна тут віднайти? Звісно, всім добре відомо, що наприкінці свого життя, особливо з часу виходу "Вибраних місць з листування з друзями" (1846), Гоголь був підкреслено релігійним. Саме з цієї причини йому, як тоді, так і нині, одні співчують і виправдовують його, а інші засуджують. При цьому майже ніхто не приклав жодних зусиль, щоб по-справжньому зрозуміти його, окрім хіба-що єдиних позитивних суджень Аполлона Григор'єва та пізнього Толстого, які в силу своєї винятковості не можуть переважити загальноприйнятої негативної оцінки, щоб не сказати осуду.

І все ж, якщо взяти на себе часто оманливий тягар, щоб прочитати чисельне й обширне листування Гоголя 40-х років, то в ньому, звичайно, віднайдуться посилання і на апостола, і на цитати з його листів. Взяти хоча б, приміром, цей уривок із листа наймолодшій сестрі Ользі (в той час їй було 22 роки), написаного в Неаполі і датованого 20 січня 1847 року: "Читай щодня "Новий Заповіт", і це повинно бути єдиним твоїм читанням. Там ти знайдеш все про те, як слід поводитися з людьми і як їм можна допомогти. Особливо годяться для цього листи апостола Павла. Він всіх повчає і виводить на правильний шлях, починаючи зі святих отців і церковних пастирів і закінчуючи простими людьми, повчає він кожного окремого, як йому слід поводитися на його місці і як він має виконувати свої обов'язки в світі, як перед тими, хто стоїть вище, так і перед тими, хто нижчий тебе. Не читай багато за раз: глави на день вистачить цілком, можливо навіть менше. Але після читання присвяти себе роздумам і добре обдумай прочитане, щоб не зрозуміти буквально те, що повинно бути зрозуміле духовно. Подумай як втілити в життя прочитане в сьогоднішній час, за нинішніх умов, які багато в чому стали іншими, аніж ті, які панували за часів апостола Павла, навіть якщо суть справи (сила дела) і залишилася незмінною" (XIII, 183) [1].

Тут Гоголю, як дуже часто і раніше, подобається грати роль духовного наставника і можна було б сказати, що даний текст написано в період його захоплення містицизмом чи релігійного фанатизму. Майже одночасно з цим листом були опубліковані "Вибрані місця", ота "фатальна книга", яка до того ж є приватним листом. Якщо шукати зв'язки з творчістю Гоголя саме в цьому періоді, тоді це будуть зв'язки з "Вибраними місцями" чи з нарисами до другої частини "Мертвих душ" – тобто з текстами, чи фрагментами, що випадково збереглися, і які, згідно власного розуміння Гоголя, не є цілком характерними для його літературної творчості. І це застереження, звісно, що має своє підґрунтя. Адже більшість паралелей знаходяться саме там і в приватних листах 40-х та 50-х років. З іншого боку можливо, слід звернути увагу на наступне: лише у вищезитованому листі, датованому січнем 1847 р., містяться, окрім вказівок на цитати апостола Павла зі всіх чотирьох Євангелій [2], також згадки про книгу Іова та роботи Єфрема Сиріна. Все це свідчить, щонайменше, про глибоке знання цих текстів, до яких належать звісно і тексти апостола Павла, що потребувало довготривалого вивчення. Те, що Гоголь займався подібними студіями впродовж багатьох років не є таємницею і про це чітко

говориться і в останніх роботах радянських дослідників – як, наприклад, у біографії Гоголя, написаній Золотуським [3] – хоча й без будь-яких коментарів. Проте здається, що ніхто й не намагався поставити перед собою питання не лише про те, коли і за яких мотивів це сталося, але й про те, чи подібні студії якимось чином вплинули на зміст та форму гоголівських творів, які він у цей час писав.

Для того, щоб можна було дати змістовну відповідь на дане питання, необхідно встановити часові межі перш за все початку вивчення, скажімо так, Біблії. Просте твердження, що, мовляв, Гоголь вже з дитинства, в силу виховання та оточення, був релігійною людиною, мало що дає. Те, на чому ґрунтується подібний узагальнюючий висновок, є значною мірою конвенцією, ритуальною традицією, в такій же мірі забобою, і ніяким чином не може слугувати передумовою для вивчення Біблії чи, як відомо, складних, із теологічної точки зору послань апостола Павла. Окрім цього, подібне приватне чи індивідуальне вивчення першоджерел християнства навіть суперечило православній (як власне і римсько-католицькій) традиції. Подібний стимул йшов з протестантських джерел, а точніше від пієтистичного руху Пробудження, який на рубежі XVIII-XIX ст. та 19 століть, паралельно з масонством, чинив значний вплив на ту частину російської інтелігенції, чиї духовні потреби вже не могла вдовольнити застигла в ритуалах православна церква. Про ці духовні контакти і розвитки в руслі Просвітництва та Сентименталізму можна було б сказати багато, але це б вийшло далеко за межі нашої теми, тому ми обмежимося лише ключовими словами "Священний Союз" (ідея балтійської – отже протестантської – баронеси фон Крюденер), "Російське Біблійне Товариство" (дітище шотландського конгрегаціоналіста – отже протестанта – Патерсона) та зрештою "Містицизм", яким зазвичай, з одного боку, позначають релігійний фанатизм, що панував при дворі Олександра I. десь починаючи з 1816 року, а з іншого духовний стан пізнього Гоголя, і який пояснюється Фері фон Лілієнфельд, знавцем обставин і їхніх теологічних передумов, як те, що "у нас відоме як неопієтизм" [4].

Також і питання про те, за яких умов подібні течії могли стати відомими Гоголю, наскільки мені відомо, серйозно ще не ставилося. При цьому відповідь на нього не видається надто складною. Першим і вочевидь єдиним посередником не може бути ніхто інший як вихователь спадкоємця престолу Василь Андрійович Жуковський (1788–1852), перший учитель Пушкіна в поезії, талановитий перекладач і автор балад, від чийого перекладу "Одісеї" Гоголь очікував морального оновлення Росії. Починаючи з 1830 року Жуковський дружив із Гоголем і ця дружба була єдиною, яка залишилася майже незатьмареною аж до самої смерті Гоголя (1852). Серед багатьох періодів спільного життя під одним дахом перший, мабуть, був найщасливішим. Це була зима 1838/39 року в Римі, де Жуковський перебував зі спадкоємцем престолу під час його освітньої подорожі. Жуковський, геній посередництва та примирення, чиє значення для духовної та літературної історії Росії потребує детальнішого вивчення та відповідної оцінки, все ж таки спромігся однаковою мірою оцінити, як пушкінське естетичне розуміння мистецтва, так і гоголівські моральні вимоги до мистецтва. Безперечно, що заслугою саме Жуковського є те, що Гоголь знайшов перехід від квазі-пушкінської естетики до власного розуміння мистецтва, а саме приблизно 1839 року, яким датується між іншим і перший нарис до майбутньої "Шинелі". Роль Жуковського була важливою перш за все при подоланні тієї, як здавалось, не виправної втрати, якою для Гоголя стала смерть Пушкіна. Водночас 1839 р. сталася ще одна схожа подія, а саме смерть 23-річного графа Йосифа Вієльгорського на руках Гоголя 21 травня.

Потрясіння від неї було глибоким і болючим, воно зачепило основи гоголівського світосприйняття та розуміння мистецтва. Його листи, датовані ранньою весною 1839 р., відображають глибокий відчай: "Я тепер ні в що не вірю, і якщо я зустріну щось прекрасне, то заплачу очі і спробую не дивитись" (XI, 228), або "Не життя на Русі людям прекрасним. Одні лишень свині там живучі" (XI, 224). Пройшло немало часу, доки Гоголь подолав цей відчай через крихкість естетично красивого. Зрештою він не відмовився від свого естетичного ідеалу, а спробував його врятувати, наділивши його ще однією, трансцендуючою чуттєвою етичною функцією, і саме з посиланням на Біблію. При цьому суттєву роль могла відіграти та обставина, про яку повідомляє у своїх мемуарах княгиня Рєпніна: "Одного дня, після смерті молодого графа Вієльгорського, я зустріла Гоголя на віллі Фальконері (...) з книгою в руці і запитала його, що це за книга. Він простягнув її мені. Це була Біблія. На першій сторінці тремтячим почерком померлого Вієльгорського було написано: "Моєму другу Ніколаю, вілла Волконських". – Гоголь промовив: "Тепер ця книга для мене подвійно свята" [5]. Після цієї розповіді, а також після виявлення біблейських цитат та посилань на Біблію в його творах і текстах, можна припустити, що серйозне вивчення Гоголем біблейських текстів розпочалося влітку 1839 року, тобто це означає, що рефлексії цього вивчення можна очікувати лише у творах, які писалися, чи були завершені саме після цієї точки відліку.

Серед багатьох проблем, які характеризують внутрішню та мистецьку біографію Гоголя, проблема зіткнення важкої кризи його естетичних ціннісних уявлень зі зверненням до Біблії належить до найзначніших. Справа не в тому, що його естетичні ціннісні уявлення вже й до цього проходили через кризові стадії. Спостерігаючи за ними, поринаєш у захоплюючий і спантеличуючий спектакль, тому обмежимося лише одним коротким екскурсом у минуле. Появі майже кожного значного твору (за винятком "Ганца Кюхельгартена") передують втеча до Любека, а ще лист-виправдання матері, датований 24 липня 1829 року. У цьому листі в ролі винуватиці виступає таємнича жіноча постать: "... істота, яку Він послав мені, щоб зруйнувати мій хиткий світ, не була жінкою. Це було божество, створене Ним, часточка Його самого! Але, заради бога, не питайте про її ім'я. Воно надто, надто величне" (X, 147). Щоб там не стояло за пережитим, але вже тут зустрічається образ (вочевидь молодій і красивій) жінки в якості символу, і він діє водночас піднесено і загрозово. Та ж сама амбівалентність повторюється 1830 року у платонівському діалозі, який навіть має заголовок "Жінка". В ньому Платон повчає Телекла, який сумнівається у вірності своєї Алкіної, про сутність жінки. За його словами, вона – "це мова богів, поезія, образ, який постає в голові митця, взагалі нематеріальний ідеал на противагу чоловічому матеріальному зображенню" (VIII, 145). Проте Телекла зачаровує саме чуттєва краса Алкіної. Пізніше, після 1833 року, жіноча краса інтерпретується Гоголем вже чітко негативно, а саме в "Миргороді", де вона приносить смерть, як семінаристу Хомі Бруту (у "Вії"), так і сину Тараса Бульби Андрію в образі прекрасної полячки. Подібне повторюється і в смертельному самообмані художника Піскарьова (в "Невському проспекті") стосовно красивої повії. Незважаючи на все це, Гоголь не відмовляється від символу прекрасної молодій жінки в якості найвищої естетичної цінності, а намагається приписати нову етичну цінність її чаруючому впливу. Найвідомішим тут є миттєве зачарування Чічікова в результаті несподіваної появи 16-літньої доньки губернатора (у 5 главі "Мертвих душ"), зачарування, яке, за словами Гоголя, було б ще дієвішим, коли б на місці Чічікова був 20-літній юнак. У фрагменті "Рим" ми зустрічаємо подібну постать, можливо трішки старшу, а саме молодого князя, який знаходиться в центрі зображення. Його зачаровує красуня з Альбано Анунціата, і це отримує позитивну оцінку з посиланням на слово із Біблії. Напрочуд чуттєво описана краса Анунціати (точно повторення типу Алкіної, відьми, полячки, повії) несподіваним чином сприймається князем більше не як жінка з крові та плоті, а на основі її незвичайної краси проголошується цінністю в самій собі, яка належить всьому світові. "Довершена краса для того дається світові, щоб кожний міг її побачити, щоб її ідея навечно збереглася в його серці. Хіба світильник запалюють для того, щоб його ховали і ставили під стіл, сказав нам божественний учитель. Ні, світильник запалюють для того, щоб він стояв на столі, щоб всі його бачили і йшли у його світлі" (III, 250). Біблейське обґрунтування (за Матф. 5.15) визволяє естетичну красу з чуттєвого і тим самим кінченного світу і переносить її у світ ідей. При цьому вона певною мірою ототожнюється зі (у Матфея безпосередньо передуючим) "світлом світу". Дійсно смілива допоміжна конструкція, яка проте є характерною для гоголівського методу шукати в Біблії виправдання для своїх переконань та уподобань. Вищу ступінь цієї морально-естетичної краси у другій частині "Мертвих душ" втілює Улінька. Ну, ось такий екскурс.

Що ж спільного все це має з апостолом Павлом? На мій погляд, дуже багато. Зразок трансформації Анунціати за допомогою Ісусового слова про світло, яке не слід приховувати, неодноразово повторюється саме з посиланням на цитати із Павла. Так, видання "Вибраних місць" Гоголь обґрунтовує твердженням, що бог "звелів, щоб ми щомиті повчали один одного" (VIII, 282), яке є контамінацією багатьох цитат Павла (Кол. 3.16.1, Тесс. 5.11, До євр. 10.25). Критикам своєї книги, які закидали йому неправдивість, Гоголь відповідає, що це може бути дійсним у сенсі, у якому Павло сказав "Весь человек есть ложь", ще одна вирвана цитата з послання до Римлян 3.4 (VIII, 433; 437) [6]. Подібним чином він знаходить у Павла виправдання і для своєї звички спалювати рукописи, які його не задовольняли, наступною цитатою: "Не оживе те, якщо не помре" (VIII, 297), яка в оригіналі (I.Кор. 15.36) вжита у дискусії про так зване воскресле тіло. Подібних прикладів можна навести ще багато. Я спробував систематизувати їх в іншій роботі [7].

Але значення Павла для Гоголя вочевидь виходить за межі того, що до цього називалося мною як виправдувальна функція відносно цитат, чи нібито цитат з апостола Павла. Перш за все такою значущою постать Павла для Гоголя роблять такі два компонента. По-перше, можливість вбачати в апостолі могутню фігуру отця, з якою він міг би ідентифікувати себе. По-друге, змога вбачати в Павлі приклад того, що людина принципово здатна на поворот і перевтілення – надія на подібну зміну супроводжує Гоголя впродовж усього його життя. Вже в Любекському виправдувальному листі він говорить про те, що йому хотілося б народитися заново (переродитися, або ж переробитися), і

сприяти цьому повинне було б також і світло краси. Павло ж показує більш правдоподібний шлях до переродження через слабкість і страждання.

Можливість до ідентифікації результує зі схожості, яку міг відчувати Гоголь унаслідок постійної загрози через хворобу і фізичну слабкість, з одного боку. А з іншого, переконання бути покликаним на здійснення надзвичайних духовних звершень для блага багатьох людей. Ідентифікація з Павлом в якості *guida spirituale*, або ж, кажучи глибоко психологічно, батьківської постаті, здається також завжди була настійною потребою Гоголя. Біологічний батько зміг виконувати цю роль частково і недовго, він помер ще в 1825 р., а Гоголь на той час вже 7 років як полишив батьківський дім. У Ніжині деякий час цю роль виконував улюблений вчитель Белоусов, пропагандист ідей Шіллера. Його змінив у I пол. 30-х рр. Пушкін, після смерті якого у 1837 році це місце виявилось вакантним, що окрім іншого ще й призвело до творчого застою. Те, що це місце – свідомо чи несвідомо – посів апостол Павло, можна показати на цілому ряді цитат та посилань.

Уперше Павло згадується задовго до початку серйозного вивчення Гоголем Біблії, а саме в "Страшній помсті" (вийшла в березні 1832 року). У ній чаклун виправдовується перед своєю дочкою Катериною тим, що і Павло перетворився з гонителя в апостола. Подальший перебіг оповідання показує, що все це було лише хитрістю, за допомогою якої батько (зображений абсолютно негативно) визволяється з полону. У всякому разі вже тут проявляються компоненти ідентифікації та перевтілення. Проте перевтілення "Саула в Павла" належить до тих ходячих біблеїзмів, які побутують у всіх християнських громадах, і які Гоголь принагідно назвав "поговорки" (I, 106).

Якщо ми хочемо відшукати більш переконливі свідчення, то нам необхідно звернутися до творів та листів, написаних після 1839 р. Перше і найбільш чітке свідчення, завдяки якому я й звернув увагу на дану проблематику, міститься в листі адресованому С.Т. Аксакову і написаному в Римі 5 березня 1841 р. В ньому, між іншим, говориться таке: "Незважаючи на мій хворобливий стан, який знову дещо погіршився, я пізнаю і переживаю чудесні моменти. Дивне творіння відбувається в моїй душі. Тут для мене цілком очевидно є свята воля господа – подібне натхнення не під силу людині, ніхто не здатен придумати такий сюжет!" (XI, 330). Це може стосуватися лише "Мертвих душ", першу частину яких Гоголь саме завершував. Отож божественне натхнення повинно було стосуватися продовження його великої поеми. Таким чином, цитований лист займає центральне місце між багатьох висловлювань у період з серпня до жовтня 1840 р. (XI, 342, 343, 347, 349), в яких Гоголь звертається до своїх адресантів із закликом, починаючи відтепер, сліпо вірити його слову, оскільки зараз воно обдароване вищою силою та натяками, які він робить улітку 1842 р. після передачі до друку першої частини, що вона "є лише нашвидкоруч збудованим провінційним архітектором ганком до палацу велетенських розмірів" (XII, 70). Адже в березні 1841 р., коли був написаний цей лист до Аксакова, перша частина ось-ось мала бути завершена. Гоголь передбачає, що можуть виникнути труднощі з цензурою та друком, тому хоче власноруч наглядати за всім у Москві. Проте його лякають незгоди подорожування на самоті і тому він звертається з проханням до Костянтина Аксакова та актора Щепкіна приїхати в Рим і супроводжувати його. "Ім не доведеться робити непотрібних речей. Вони заберуть глиняну вазу. Звичайно, ваза вже тріснула, вона досить стара і ледь тримається. Проте в ній міститься скарб, тому з нею треба поводитися обережно" (XI, 331).

Ця балансує між гіркою самоіронією та більш глибоким значенням метафора запозичена з наступного тексту Апостола Павла: "Потому что бог, повелевший из тьмы воссиять свету, озарил наши сердца, дабы просветить нас познанием славы Божией в лице Иисуса Христа. Но сокровище сие мы носим в глиняных сосудах, чтобы преизбыточная сила была приписываема Богу, а не нам" (2. Кор., 4, 6–7). Якщо Лютер, якого я цитую, говорить про "irdische Gefässe", то в церковно-слов'янському тексті стоїть "во скудельных сосудах", латинському "in vasis fictilibus", а франц. "dans des vases de terre" чи "des vases d'argile", звідки вочевидь і походить гоголівська "ваза" [8].

Проте слово і образ не лише житі Павлом, але також і для позначення його самого, а саме в оповіді про покликання Павла на шляху в Дамаск (Діяння Ап., 9.15.), центральному тексті пієтистичного Руху Пробудження. В ньому говориться про те, що Ананії, християнину, який жив у Дамаску, господь повелів прийняти у себе Саула, обґрунтовуючи це тим, що він є "мною обраний сосуд" – *vas electionis est mihi iste* – я процитував Вульгату, тому що саме від неї походить Дантівське *Vas d'elezione*, за допомогою якого Данте вводить постать Павла в якості одного із своїх попередників, які, будучи живими людьми, відвідали пекло і повернулися з нього (Подібна легенда була широко розповсюджена в Середньовіччя).

Якщо саме під таким кутом зору розглядати гоголівську метафору з вазою і попередне висловлювання про сюжет, яким він завдячує божественному натхненню, то тоді перед нами

відкриваються широкі перспективи. Адже в 1841 р. на тій стадії, якої досягла робота над "Мертвими душами", під сюжетом аж ніяк не можна припустити те, що Пушкін подарував йому вже шість років тому. Вочевидь йшлося про продовження, про могутню концепцію трьох частин (які він згадує вже в 11 главі – VI, 246), концепцію, яка, як часто зауважують, орієнтується на три частини поеми Данте. Можливо, що він навіть розглядав себе в якості нової *Vas d'elezione*, наступника Павла і Данте, який збирається в нову подорож до пекла (у власний внутрішній світ) з наступним піднесенням до очищення та небесних височинь. До цього дуже пасують його улюблений образ драбини (який також міститься у вищезитованому листі від 1842 року, XII, 70) і високопарне провіщення у поетологічному пролозі до 7 глави "Мертвих душ": "И далеко еще то время, когда иным ключом грозная вьюга вдохновенья подымется из облеченной в святыи ужас и в блистанье главы и почуют в смущенном трепете величавый гром других речей..." (VI, 135).

Як би там не було, походження гоголівської метафори з вазою від Другого послання Павла Коринфянам є, мабуть-що, незаперечним. І в ній знову ж таки можна побачити типово гоголівське перенесення акценту. Павло говорить про фізичну тлінність людини взагалі, або, щонайменше, християн (сосуд вжито у множині) і тлумачить її "ad maiorem Dei gloriam", тобто, що ми не повинні возвеличуватися. Гоголь же, навпаки, із переконаності у своїй божественній інспірації у поєднанні зі своєю фізичною тлінністю (ваза стоїть в однині!), виводить домагання того, що інші повинні були б позбавити його від буденних клопотів. У всякому разі він розглядає своє власне фізичне (часто хворобливе) і психічне (освітлене високим натхненням) існування з усім його парадоксальним напруженням як таке, що було провіщено досвідом Павла. Внаслідок цього воно отримує для нього смисл, стає навіть особливо благословенним, він, вочевидь, не вагається, ідентифікуючи себе з Павлом. Саме Друге послання коринфянам дає для цього багато підстав, особливо 12 глава, яка на теологічному жаргоні належить до, так званих, "страждальних послань".

Тому не випадково, що Гоголь господні слова утіхи Павлу, якого мучить "паля в тілі", а саме "сила моя здійснюється в моїй немощі" (2. Кор. 12.9) – цксл. "сила моя в немощи твориться", – адресує не лише собі, але також і своїй хворобливій духовній подрузі А.О.Смірновій, спочатку в 1844 році (XII, 338), а потім і в 1851 (XIV, 267). І в той час, коли позитивний аспект метафори з вазою, скарб, поступово втрачає значення у міру того, як слабшає натхнення, все важливішою стає інтерпретація слабкості ("немощі") в якості корелята, навіть передумови духовної снаги Гоголя, і не лише в листі "Про значення хвороб" (VIII, 228). З цього він розвиває те, що Мане Шпербер назвав "пафосом слабкості" [10]. В одному з листів тій же таки Смірновій ми знаходимо слова нібито Ісуса: "...А страждання? (скорби) Але ж коли спаситель сам сказав, що очищення можливе лише через душу, як же можна без неї обійтись?" (XIV, 163). Підтверджені тому, що ці слова належать Ісусу, немає. Можливо, Гоголь цитує з пам'яті з патристичної літератури, чи з його улюбленої книги "Imitatio Christi", де в 2 главі, пар.12 написано: "Уявімо, що ти разом з Павлом опинився на третьому небі, але й тоді не слід вважати, що ти убезпечений від того, щоб бути підданим випробуванням. "Я покажу йому, – сказав Ісус, – "скільки він повинен вистраждати заради мого імені". І це слово Ісуса стосується не лише Павла, а взяте із оповіді про подорож до Дамаску (Діян. Апост., 9.16, де воно безпосередньо слідує за "сосудом (vas) избранным").

Я не збираюсь перелічувати всі цитати з Павла чи з Біблії, які зустрічаються в листах Гоголя. В межах нашої теми більш доцільним нам видається, перш за все, виявити сліди думок Павла у літературній творчості Гоголя. І в цьому контексті потрібно назвати наступні два фрагменти. Перший, більш непримітний, знаходиться в композиційно дуже важливому місці, а саме в фіналі "Від'їзду з театру", тієї засадничої дискусії про гоголівське естетичне та етичне виправдання сміху та комічності в якості позитивної сили. І цей фінал водночас означає прийняття рішення про видання першого (і єдиного за редакцією самого Гоголя) зібрання творів у 1842 р. Паралелі між фінальним монологом "Автора" і вищезгадуваним поетологічним прологом 7 глави "Мертвих душ" є очевидними. Сформульована в ньому (і ставша цитатою) думка про видимий сміх і невидимі сльози, загострено трактується у фінальному монологі комічного автора завдяки посиланню саме на ту силу, яка проявляється у слабкості. Ось як звучить останнє речення цього монологу (і загалом усього зібрання): "І хто зна, можливо з часом всі визнають, що на основі однакових законів, згідно з якими горда і сильна людина стає в нещасті нікчемною і слабкою, в той час як слабкий у часи незгод стає велетнем, – що саме на основі цих законів той, хто часто від усього серця плаче, то й він, як видається, і сміється найбільше на Землі" (V, 171). Тут пафос немочі возведений у ранг закономірності і його парадокс розглядається в якості зразка для того іншого парадоксу, який з того часу вважається характерною ознакою гоголівського гумору.

Другий фрагмент належить до найбільш обговорюваних та суперечливих місць у творчості Гоголя. Це так зване (перше [11]) "гуманне місце" в повісті "Шинель". Вся історія про молодого чоловіка і раптову несподіванку, яка змінює все його подальше життя, при більш детальному розгляді виявляється нічим іншим, як однією з історій пробудження, тобто як випадок у Дамаску в сенсі неопієтизму. Тільки-но це стає зрозумілим [12], як відразу ж спливають паралелі. Також і в першій згадці про Саула в Діяннях Апостолів (7. 58) він постає молодим чоловіком, який присутній на побитті каменями першого мученика Стефана і сприймає це як належне. Акакія Акакійовича його колеги закидають паперовими кульками і спочатку молодий чоловік не проти взяти у цьому участь. Саул випрошує собі службове завдання, згідно з яким вирушає в Дамаск (Діян. Апост. 9.2). Молодий чоловік тільки-но поступає на службу. Важливішим за ці, можливо, незначні подібності є, звичайно, сам акт пробудження як такий. Вирішальну роль в обох текстах відіграє голос і те, що він каже. У Гоголя це голос Акакія Акакійовича, який промовляє: "Облиште мене, навіщо ви мучите мене?" В Діяннях Апостолів "почув (Саул) голос, який звернувся до нього: Сауле, Сауле! Що ти переслідуєш мене?" Голос діє таким чином (у "Шинелі"), що молодий чоловік "раптом" не бачить нічого спільного між собою та своїми колегами, однаковою мірою вражений у глибині душі, і відтоді все перед ним змінилося і постало в іншому світлі, і це спричинила "якась неприродна сила" ("какая-то неестественная сила"). В Діяннях Апостолів це – поруч з голосом – "світло з неба" (9.3), в той час як супутники Саула чують лише голос, але не бачать нікого. Саул сліпне на три дні (Діян. Апост. (9, 8–9), а гоголівський молодий чоловік закриває своє лице рукою ("закривав себя рукой") – середземноморський жест відчаю – коли відчуває, що "в цих пронизливих словах "Облиште мене, чому ви мучите мене – присутні й інші слова – я твій брат!" Сліпота Саула минає, як тільки-но Ананія приймає його зі словами "брате Саул" (9.17). На цьому історія пробудження завершується, закінчуються також і паралелі чи, як це властиво Гоголю, зведені до банального стилізовані схожості, і з цього місця в обох текстах розпочинається опис наслідків пробудження.

Неодноразово можна було почути припущення, що можливо в переживаннях історії молодого чоловіка Гоголь опрацював власний досвід свого чиновницького буття (1829–31) і в манері Хічкока зобразив себе в одному з епізодів. Безсумнівно, що його досвід став у нагоді у розробці концепції та опису атмосфери "Шинелі". Проте під час написання саме "гуманного місця", на мій погляд, у нагоді став більш пізній досвід, а саме видіння під час тяжкої хвороби влітку 1840 р. у Відні, досвід, який Гоголь міг інтерпретувати як свій "Дамаск". Його поодинокі натяки про це занадто неясні, щоб можна було зробити беззаперечні висновки. Але на користь цього говорять дати переважної більшості наведених тут цитат, які розпочинаються серпнем 1840 та продовжуються 1841 і початком 1842 р. І саме в цей час, коли завершуються "Мертві душі" (1 частина), а також "Рим", "Від'їзд з театру", друга редакція "Портрету" і "Шинель", в усіх цих творах чітко прослідковується включення біблейських сюжетів. Так, у "Мертвих душах" це пародія на Ісаю в устах Чічікова, яка його морально розвінчує (VI, 37) [13], в "Шинелі" епізод із капітаном-урядником, який пародіює другу заповідь, унаслідок чого моральному осуду піддається вся чиновницька ієрархія [14]. Це також молодий чоловік із того самого "гуманного місця", для якого раптом стає очевидним, що Акакій Акакійович також є людиною, а отже його братом – "так як ви зробили це одному із цих братів Моїх менших, то зробили Мені" (Матф. 25, 40). Цей молодий чоловік є єдиним винятком серед усіх персонажів "Шинелі", окрім хіба-що "значної особи", яка після того, як сама втрачає власну шинель, починає демонструвати начала внутрішнього переродження.

Проблема внутрішнього переродження, як його власного, так і його героїв, постала перед Гоголем після завершення першої частини "Мертвих душ" взагалі в якості центральної, вирішити яку він, врешті-решт, так і не спромігся. Найважливішим біблейським свідком можливості радикального переродження для нього, вочевидь, особливо на поч. 40-х рр., коли почав окреслюватися план продовження "Мертвих душ", був апостол Павло. Пізніше постать апостола приваблювала і втішала його, окрім здатності до переродження, головним чином силою із слабкості.

Для інтерпретації "Шинелі", як мені гадається, зі всіх цих спостережень з усією певністю можна зробити висновок лише про те, що так зване "гуманне місце" ніяким чином не є митецьким прийомом з метою затягування дії чи стилістичного урізноманітнення, як це хотів довести Айхенбаум [15]. Незважаючи на це, воно залишається чужорідним тілом в оповіданні, як і "фантастичний фінал", як його сам називає Гоголь і який залишає без відповіді багато запитань, та й взагалі може бути прийнятним лише в силу його фантастичного характеру. В реалістичному ключі перевтілення "значної особи" внаслідок втручання привида є таким же неправдоподібним, як і перевтілення Чічікова після його звільнення з в'язниці завдяки махінаціям адвоката. І все ж таки навіть у цих невдалих

"перевтіленнях" очевидним є те, що вони стають можливими лише через страждання, згідно зі словом Ісуса до Павла: "І я покажу йому, скільки він повинен постраждати за ім'я Моє" (Діян.Апост., 9.16).

Примітки

1. Цитати з вказівкою на том і сторінку взяті з академічного видання Н.В.Гоголь // Полное собрание сочинений. – Изд-во АН СССР; Ленинград, 1940–1952.
2. Зокрема цитуються Євангелія від Марка 10.29, Іоанна 16.17, Луки 17.7 і Матфея 11.7.
3. Золотусский Игорь: Гоголь (в серии "Жизнь замечательных людей"), Москва, 1979.
4. Lilienfeld, Fairy von: Gogol als Verfasser der "Betrachtungen über die Göttliche Liturgie". In: Wegzeichen ß Festgabe zum 60. Geburtstag von Prof.Dr. Hermenegild M.Biedermann, Würzburg. – 1971. – S. 377- 404.
5. Вересаев В. В. Гоголь в жизни / В.В.Вересаев. – Москва-Ленинград, 1933. – С .205.
6. Гоголь не розрізняє, зокрема, цксл. прикметник з рос. іменником – ложь – більш детально про це в роботі у прим. 7.
7. Gogol im Spiegel seiner Bibelzitate. In: Festschrift für Herbert Bräuer, Köln, Wien. – 1986. – S. 193- 220.
8. Про поширення французьких перекладів Біблії, особливо передрукованих Російським Біблійним Товариством у 1815 та 1817 роках, див. більш детально у роботі за прим. 7.
9. Всупереч більшості перекладів я розумію "ключ" у виразі – "иным ключом", ґрунтуючись на контекст, не як джерело (источник), а як музичну метафору, згідно з сучасним виразом "в другом ключе".
10. Manes Sperber: Alfred Adler oder das Elend der Psychologie, Frankfurt/M., Berlin, Wien, 1983. – S. 238.
11. Driessen F.C. (Gogol as a Short-Story Writer, The Hague, 1965) вказав на те, що поруч з фрагментом на початку "Шинелі", який зазвичай трактується як "гуманне місце" – III, 143 – також як "гуманне" місце слідує опис смерті Акакія Акакійовича – III, 169.
12. Цінними вказівками на ці паралелі я завдячую теологу, колезі Вольфгангу Мьолекену з Герфорду.
13. На це першим вказав В.Кривонос у статті "Притча о Кифе Мокиевиче и её роль в "Мертвых душах". Известия АН СССР, Серия литературы и языка. – 1985. №1, т.44. – С. 51.
14. Порівняйте мою статтю "Doch noch Neues zu Gogol's"Мantel"?
15. Айхенбаум Борис: "Как сделана "Шинель" Гоголя". В : Сквозь литературу: [сборник статей]. – Ленинград, 1924.

Переклав з німецької **Анатолій Ролік**

Валентина Пащенко

ДІАЛЕКТНА МІКРОСИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І СУЧАСНІСТЬ

Українська діалектна мова – це складна ієрархія територіальних структурних систем. Вона є науково обґрунтованою категорією, яка відображає потенційні можливості міждіалектного спілкування в межах загальнонародної мови і на структурному рівні, чим ці можливості зумовлені. Діалектна мова – функціональний різновид загальнонародної мови, це та стежина, прямуючи якою, людина здобуває громадянську зрілість, осмислює, хто вона, якому народові, якій землі зобов'язана своїм життям і щастям.

Народ – творець мови. Залежно від його історії мова може мати більш або менш виявлені діалектні відмінності. Літературна мова, виникнувши на основі діалектної мови, увесь час живиться джерелами народних говорів. Ось чому глибоке знання народної мови – хоча б однієї із її говірок – має виняткове значення для творчого оволодіння літературною мовою.

Характерні риси діалектних мікросистем північноукраїнської макросистеми української мови давно привертати увагу мовознавців. Лише останнім часом, коли світ побачив перші томи Атласа української мови, можна з упевненістю аналізувати релікти діалектної мови цього ареалу, адже сучасність їх зберегла. У дослідженнях О.Н.Синявського, Ф.Т.Жилка, В.С.Ващенко, Т.В.Назарової, П.Ю.Гриценка, В.В.Німчука, М.І.Толстого, С.М.Толстой, А.М.Залеського, С.П.Бевзенка, І.Г.Матвіяса здійснено аналіз специфічних рис лексичного, фонетичного, морфологічного рівнів діалектної мови

Полісся. Звичайно, досягнути всю систему говірок північноукраїнського наріччя на сучасному рівні дуже важко.

Поліська макросистема діалектних систем української мови в цілому і діалектна мікросистема м. Ніжина зокрема відображають історичні процеси формування української літературної мови, а тому декодування їх мовного потенціалу на лексичному, фонетичному та морфологічному рівнях може стати поповненням до наукових досліджень північноукраїнського наріччя: з'явиться можливість на конкретних прикладах простежити деякі його специфічні риси, відмінні від інших регіоналізмів. Зрозуміло, що ніякий науковий запис не виявить усього мовного багатства, яким володіє народ, але це певним чином поглибить уявлення про особливості окремих лівобережнополіських діалектних мікросистем.

Адміністративним центром Ніжинського району, його головним промисловим і культурним осередком є місто обласного підпорядкування Ніжин, яке належить до переліку найдавніших міст України. Ніжин – друге за кількістю населення місто Чернігівської області. Воно є на території східнополіських говорів північноукраїнського наріччя.

Специфіку лівобережнополіських говорів, їх динаміку в історичному й ареальному аспектах вивчали такі вчені, як В.М.Ганцов, Т.В.Назарова, Ф.Т.Жилко, П.С.Лисенко, І.Г.Матвіяс, О.С.Біла, О.Н.Синявський, М.І.Толстой, О.М.Никончук, В.Л.Світальська, В.М.Кириленко, П.Ф.Романюк, В.В.Власенко, Г.О.Козачук, А.В.Майборода, О.Д.Неділько, Г.І.Гримашевич, А.М.Залеський, Л.Залізник, О.М.Маринич, В.М.Мойсієнко.

Вчені вдаються до узагальнення характерних особливостей східнополіського діалекту, а специфіку діалектних мікросистем залишають поза увагою. Цим і зумовлена актуальність нашої статті, яка передбачає лише фрагменти дослідження говірок Ніжинщини.

Предметом нашого дослідження є сучасний мовний потенціал діалектної мікросистеми м.Ніжина. Ми вирішили проаналізувати фонетичні риси говірки м.Ніжина за свідченнями, зафіксованими в Атласі української мови, та за матеріалами, зібраними під час обстеження цієї території у 2004–2010 рр. Виявити її релевантні морфологічні особливості, встановити визначальні тенденції фонетичних та морфологічних змін, перевірити обґрунтованість відомого твердження про зникнення діалектної мови.

Об'єктом дослідження є говірка м.Ніжина східнополіського діалекту північноукраїнського наріччя.

Основним джерелом фактичного матеріалу, використаного у статті, є діалектна мова в усій повноті її вияву. Польовий матеріал зібрано на основі обстеження діалектної мікросистеми м.Ніжина Чернігівської області.

Загальнонародна мова, літературна мова і діалектна мова у певному відношенні становлять системи систем [1, с. 40].

Українська діалектна мова складається не тільки із суми особливостей різних говірок, говорів і наріч, але й із великої кількості загальноукраїнських мовних рис, спільних для всіх говірок, говорів, наріч і для літературної мови, і це дає підстави для існування поняття і відповідного терміна діалектна мова. Із загальнонародної основи і місцевих особливостей складається кожне наріччя, кожен говір, кожна говірка, причому в кожній територіальній діалектній одиниці загальнонародних елементів більше, ніж місцевих. Звідси будь-яка українська говірка сприймається як належна до української, а не будь-якої іншої мови [2, с. 5].

На сучасному етапі ще є діалектна мова у місті Ніжині, хоча переважна більшість мешканців користується, як правило, літературною українською або російською мовами. Носії діалектної мови – це переважно недавні вихідці із сіл.

Ніжинська діалектна мікросистема зберігає багато реліктових форм, які характеризують східнополіські говори [3, с. 48].

Фонетичні особливості говірки м.Ніжина:

1) розрізнення наголошеного і ненаголошеного вокалізму – у наголошеній позиції кількість голосних коливається від 6 до 8 звуків; у ненаголошеній позиції – 6 звуків;

2) говірка спорадично зберігає дифтонги на місці етимологічних /o/, /e/ та /ѣ/, але у м.Ніжині найбільш продуктивними є монофтонги /o/, /e/, /и/: кин', двир, сик, вин, пич, стил, ниж, вил, виз, бої, дом, воїна, про́вод, похóд, сол', с'ем, шест' [4, с. 40–60]; хоча можемо почути нуос, вуоз, дуом, п'іеч', л'іес, д'іед;

3) не характерне явище "акання": молоко́, добротá, побáчив, водá, головá, побúгла, хоча можемо почути харóшиї, парóм, канпóт, канхвéта, кантóра, крапúва́, канцéрва (через посередництво російської мови);

- 4) у ряді слів ненаголошена фонема /o/ звучить як [y]: усл'ін, укр'іп, суб'і, ун'ук, унуч'а, кум'ед'ія;
- 5) перед м'яким приголосним фонема /и/ вимовляється як звук [i]: с'іні' (с'ін'і), сілі (с'іл'і), тобто у вимові голосний [и] зазнає регресивної вокальної асиміляції до [i]: п'ір'іж'ок, гр'ім'іт', в'іс'ів'ат', к'іс'іл';
- 6) на початку слів виступає звук [i]: іг'олка, ігр'ат' [4, с. 52];
- 7) м'яка вимова приголосних звуків перед голосними переднього ряду: т'іхо, н'ів'а, с'ел'ан'е [4, с. 57];
- 8) наявність звукосполук [г'і], [к'і], [х'і]: р'ук'і, н'ог'і, м'ух'і, к'ідат', х'ітриї, заг'інули, мор'ак'і, зг'інат', к'іп'ін':а, х'ім'ера, г'ір'а, х'іст;
- 9) втрата фонем /й/ на стику префіксальної і кореневої морфем: вішли, зан'ал'у, перешо'у, прид'у, пришл'у, об'ішо'у, зашл'у, віду, п'ід'ішл'у, він'али, нашо'у;
- 10) зберігаються релікти давньої м'якості губних приголосних та фонем /ч/: св'ет, б'ер'озка, круч'а, нич', дошч', тұч'а, ч'оботи, шч'ав'ел', ч'овен, т'ешч'а;
- 11) мала продуктивність звука [ф] і заміна його звуками [х], [хв]: кохта, хлак'он, хлот, прохв'есор, хв'ара, хват'а, хвокус, хво'то, шахва, хв'ігу'ра, хварт'ух;
- 12) збереження дзвінкості кінцевих приголосних: сто'рож, дуб, зуб, гриб, гор'од [4, с. 60];
- 13) вимова ненаголошеного звука [е] як [и]: сил'о, о'зеро, сиб'е, тич'е, висл'о, лиж'ат', бир'еза, тил'а, очир'ет, тип'ер, пич'у [4, с. 59];
- 14) перехід ненаголошеного голосного звука [е] після [й] у звук [i]: кит'ай'ці, Куй'іва, за'й'ці, зна'й'ш, чит'ай'ш, гра'й'ім;
- 15) у говірці є фонем /р/ і /р'/: зор'а, зор'а, бур'а, трох, чотир'ох, р'ама, цар', зв'ір', ком'ар', бондар', пр'ажа, говор'у, говор'у';
- 16) є диспалаталізована фонема /ц/: хл'опца, отц'а, танцов'ат', н'емец, куп'ец, вулиц'а;
- 17) наявна регресивна асиміляція у сполуці двох приголосних: трах'тор, дох'тор, прах'т'іка, ланпа'дка, конба'й'н;
- 18) асимілюючись щодо способу творення, звук [т'] у дієслівних зворотних формах змінюється на [ц'] і, у свою чергу, уподібнює [с']: журиц':а, но'сиц':а, ва'риц':а, жен'иц':а, гра'й'иц':а;
- 19) звук [й] чергується з нулем звука: тор'ік, ра'дуга, с'іч'ас;
- 20) у групі шиплячих приголосних заміни зазнають переважно африкати [ч], [дж], а на їхньому місці виступають фрикативні [ш] і [ж]. У словах, що мають здебільшого значне поширення у говірці, звук [ч] у позиції перед зімкненими [н] або [т] зазнає регресивної дисиміляції щодо способу творення і переходить у [ш], точніше втрачає один із артикуляційних компонентів: за'дашник, йай'ешн'а, ску'шно, мол'ошні, по'шта, пше'нішні, ба'ште (ба'чте). Африката [дж], незалежно від походження, позиції у слові та характеру лексичної групи, де вона зустрічається, у говірці м.Ніжина переходить у фрикативний звук [ж]: бжол'а, жм'іл', сиж'у, хож'у, загор'ожин'і, приріж':али, др'иж':і, кинж'ал, прис'ужино;
- 21) виникає голосний у групах приголосних, де є сонорний. Цей голосний, як правило, не має зв'язку з етимологічним звуковим попередником: Оликс'андир, ме'тир, ти'атир, шкарал'упа, циліндир, тігор, сим'естир, м'онстир;
- 22) у групі губних спостерігається явище виникнення звука: ра'д'іво, кака'во, пав'ук, ок'і'ян, п'івон'ія;
- 23) виникають вставні передньоязикові приголосні у результаті деетимологізації слова і зв'язок його з іншим близькозвучним словом, за аналогією до різних форм певної лексики або словотворчих засобів, через необхідність розрізняти значення слів із подібним звуковим складом та ін.: страм, но'жниці, горшч'ечок, доршч. Інше значення слова залежить від наявності або відсутності вставного звука [с']: прост'аг'ат' – "виставляти (руку, ногу)", прот'аг'ат' – "просмикувати нитку";
- 24) спостерігається зникнення передньоязикових приголосних: стра(ж)д'ат', (з)дра'стуї, (з)наїту, ш(ч)о, ш(ч)ос', у(з)до'буш, мо(ж)на. Крім того, у запозичених словах довгі приголосні майже послідовно спрощуються: то'на, голанс'кії, Пр'ус'ія, але манна, ванна, Ганна.

Граматичні особливості:

- 1) закінчення -у в давальному відмінку іменників чоловічого і середнього роду однини (дядьку, селу, батьку);
- 2) паралелізм іменних форм в орудному відмінку (рукою–рукой, ногою–ногой, шостою–шостой, мною–мной);
- 3) займенники перед прийменниками втрачають початковий звук [н] (до її, з ім, до його);

4) наявність усічених форм прикметників та дієприкметників чоловічого роду (сині, добри, стари, годовани) та членних нестягнених форм жіночого і середнього родів (довгая, жовтая, довгоє, малое, багатое);

5) інфінітивний суфікс -ть при дієслівній основі на голосний (робить, ходить, косить, возить, бить, писать);

6) складена форма майбутнього часу (буду робить, буду слухать);

7) вживання форм першої особи множини наказового способу дієслів на -ом: ходьом;

8) в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого і середнього роду у наголошеній позиції виступає закінчення -ом: коньом, дощом, дньом, крайом, зятьом, кущом;

9) дієслова II дієвідміни у третій особі однини мають закінчення -е, якщо наголос падає на основу дієслова. Наприклад: він просе, ходе, носе, робе, возе;

10) деякі іменники другої відміни чоловічого роду в називному відмінку множини мають паралельні закінчення -а, -и. Наприклад: вечорі-вечорá, голосі-голосá, холоді-холодá;

11) продуктивним є прислівник тута.

Досліджуючи мовні особливості даної говірки, ми прийшли до висновку, що в ній переплітаються факти різних мовних систем, зокрема російської, польської. Звертає на себе увагу ряд фонетичних, морфологічних ознак, що притаманні Ніжинській мікросистемі та південноросійським говіркам, наприклад: вживання протетичного *i* у словах іграць, іголка; диспалаталізація звука [p']: старик, грязно, радок, расно, порадок; гіперична м'якість звука [p']: гр'ад, р'ама, р'ед'ка, стр'уч'ок; форми орудного відмінка множини іменників I та II відмін з -ами: домами, роками, ногами, селами; наявність звука [й] у нестягнених формах вказівних займенників те, та – тайа, тейе; наявність синтаксеми "помеж" із значенням "поруч" (живе помеж мене).

У нашій говірці є лексичні елементи російської мови з тим же значенням, з яким вони відомі російським говіркам, наприклад: картошка (картопля), воробей (горобець), лук (цибуля), утка (качка), званкі (дзвіночки – квіти), вилузатъ (вибрати насіння із стручків бобу, гороху, квасолі), б'елий гриб (білий гриб).

В усіх лексико-семантичних групах є слова із польської мови, наприклад: гарнітур (чоловічий костюм – трійка), крижмо (два-три метри тканини, що дарують куми дитині в день хрестин), фалди (запросовані складки спідниць і сукні), вітровкі (взуття), босоніжкі (взуття), пательня (сковорода), канапа (диван), родзинкі (висушені ягоди винограду), йоргінія (жоржина), зацмін (жасмин), тинькувати (штукатурити), напудитися (налякатися, напитися), файно (красиво, гарно), кепсько (погано), пльотка (брехня), ґатунок (сорт), помпа (насос), ґрунт (земельний наділ). Ці лексеми зрозумілі усім і не потребують додаткових тлумачень їхнього значення, а у мовленні виникають спонтанно і функціонують як його природні елементи.

Отже, вивчення фонетичної, лексичної та граматичної систем говірки м.Ніжина як частини українського діалектного континууму продемонструвало парадигматичну й варіантну своєрідність його будови, системну зумовленість ареалогічної поведінки характерних для нього рис. Все це переконливо доводить, що діалектна мікросистема Ніжина є складовою частиною східнополіських говорів північноукраїнського наріччя. Сучасність засвідчує, що говірки української мови існують разом із їх носіями.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К., 1980. – С.3–151.
2. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології / І.Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2000. – №1. – С.3–9.
3. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К., 1990. – С.44–60.
4. Пащенко В. М., Бережняк В. М. Поліська макросистема діалектних мікросистем української мови: [хрестоматія з методичними рекомендаціями для практичних занять з української діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору] / В. М. Пащенко, В. М. Бережняк. – Ніжин, 2005. – 62 с.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Тетяна Бутурлим

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (методична розробка уроку)

ТЕМА ЗАНЯТТЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

МЕТА ЗАНЯТТЯ:

навчальна – узагальнити знання учнів про розділові знаки в простому реченні;

розвивальна – удосконалювати вміння правильно вживати кому, тире, двокрапку, дужки, крапки, крапку з комою в простому реченні; розвивати логічне мислення, креативність, уважність, кмітливість;

виховна – формувати ґендерну культуру старшокласників.

ТИП ЗАНЯТТЯ. Нестандартний урок.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ. Гра, самостійна робота, бесіда.

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ. Комп'ютерна презентація, картки, картки-"оцінки", паперова фішка, паперова троянда, відеоколаж, склянки з наклейками, камінці, зображення купідончиків, магнітофон, аудіозаписи, фарби, пензлики, папір, мікрофон, склянка з водою, кольорова крейда, червоні паперові сердечка, 2 маркери, таця, кольорові картки.

Хід заняття

Слово вчителя (музичний супровід – "Історія кохання" Ентоні Вертура) (музику озвучувати з допомогою CD-програвача, оскільки ПК буде зайнятий презентацією)

Любов моя! Незвіданна, незнана!

Хто ти, Афродито, завжди така жадана?

Ти срібний звук струмка чи діамант натхнення?

Ти сонячне тепло чи ейфорії жменя?

Звучить кохання у гаю, мов голос мого серця,

Співає пісню солов'ю, допоки воно б'ється.

"Ти мій навіки! Я – твоя! – Сльозу пускає. –

Така солодка гра моя, немов кришталь сіяє".

Саме таким кришталево чистим, духовно багатим, окриленим піснею й романтичним настроєм, постає справжнє кохання. Кохаючи по-справжньому когось, у нас часто бракує слів. Але як важливо почути від близької людини зізнання в коханні, приємні компліменти! Та говорити мовою любові потрібно не лише щиро, від душі, а й із емоційно виразною інтонацією, граматично правильно: особливо це стосується письмового монологічного чи діалогічного говоріння (спілкування із власним "Я" у щоденнику, комунікації в мережі Internet чи мобільного зв'язку). Тому темою нашого заняття є **"Розділові знаки в простому реченні"** (написати на дошці): сьогодні ми з вами узагальним знання про кому, тире, двокрапку, дужки в простому реченні.

(слайд 1)

Час – 1 хв. 57 сек.

"Квітка кохання"

– Символом любові у світі квітів традиційно вважається троянда. Спробуємо змістовно наповнити її власним розумінням любові.

Учні дають своє визначення цього таємничого почуття та порівнюють із чимось чи кимось: відповіді учнів супроводжуються передаванням іншим "ланцюжком" паперової квітки) (музичний

супровід – Robert Pattinson) (паралельно зображуються слайди з висловлюваннями про кохання відомих учених, філософів, педагогів, психологів).

– Часто при синтаксичному аналізі простого чи складного речення учні роблять помилки в розрізненні простого ускладненого порівняльним зворотом речення та складнопідрядного обставинного порівняльного речень. Перетворіть подумки порівняльний зворот у підрядну частину СПР. Чим 2 аналогічні речення відрізняються?

Для вчителя

Порівняльний зворот	СПР обставинне порівняльне (різновид СПР обставинного способу дії)
частина простого речення	підрядна частина складного речення
не має присудків (зрідка містить іменну частину складеного присудка) і є членом простого речення (має якийсь ГЧР, найчастіше – <u>підмет</u> , присудок при якому домислюється з головного речення)	становить предикативну одиницю; ПЧ пояснює ГЧ шляхом порівняння, що ґрунтується на будь-яких асоціаціях; у неповному СПР один ГЧР виконує порівняльну функцію, стосується ГЧР ГЧ СР
	<p>Різновиди складнопідрядного обставинного порівняльного речення:</p> <p>а) неповні, у яких <u>присудок</u> спільний із головною частиною – він, як правило, опускається: <i>Містечкова площа шуміла, наче [шумів] морський прибій (О.Довженко);</i></p> <p>б) із самодостатнім одним головним членом у формі <u>підмета</u> (за своєю структурою таке підрядне речення наближається до називного): <i>Мріє стеля надо мною, мов готичнеє склепіння, а гілки квіток сплелися на вікні, неначе ґрати (Лєся Українка);</i></p> <p>в) неповні, у яких <u>підмет</u> спільний із головною частиною (зіставляються різні дії того самого предмета): <i>Спить Дунай, немовби й не тече (П. Воронько);</i></p> <p>г) неповні, у яких <u>головні члени</u> спільні з головною частиною (зіставляються різні обставини, об'єкти дії тощо): <i>Я квітку не можу зірвати, бо їй, як [болить] людині, болить (В. Сосюра);</i></p> <p>ґ) з <u>обома головними членами</u> (зіставляються різні дії різних предметів): <i>Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (Т. Шевченко);</i></p>
<i>Як парость виноградної лози, плекайте мову (М.Рильський). Моя любов, як море, що висохнуть не може... (В.Сосюра).</i>	<i>Сивина блищить у чорному чубі, наче озимина взялась інеєм на осінньому полі (Є.Гуцало). І ніхто, мабуть, тієї пісні не міг до кінця так зрозуміти, як він (І.Багряний).</i>

– Отже, не завжди порівняння, що вводиться в речення з допомогою сполучників *мов, ніби, наче*, як і т.д. є порівняльними зворотами, які легко сплутати із СПР. Тому, щоб не допускати таких помилок, варто чітко знати їх розмежування.

(слайди 2–5)

Час – 2 хв.

"Хто там?"

– Кохаючи, хлопець і дівчина чи жінка і чоловік інколи переходять межу між реальністю й утопією, удаючись до любовної гри. Спробуємо й ми пограти, але не на почуттях інших, а з метою актуалізації попередніх знань, умінь, навичок.

Усі учні поділяються на дві команди (*шляхом співпадання синіх і жовтих карток, які учні витягають із таці*) й по черзі відповідають на запитання шести тематичних секторів (*звертання, порівняльний зворот, однорідні ЧР, відокремлені ЧР, уточнюючі ЧР, вставні і вставлені конструкції,*

тире). Право на першочергову відповідь (на кожному секторі) надається тій команді, у котрої випало на паперовому кубуку "хрестик", а не "нолик". Неправильна відповідь не дає права команді рухатися далі. Повні й ґрунтовні відповіді на всі запитання та фортуна забезпечують перемогу в даній грі. Кожна команда має правильно відповісти на 3 запитання кожного сектора. Від кожної із них вибирається по одному представнику на кожен сектор (*музичний супровід між відповідями – вступ пісні "Смерека"*).

(слайди 6–7)

Запитання від сектора №1 "Звертання"

Для команди №1

– Якими розділовими знаками може відокремлюватися звертання на письмі (*комою, знаком оклику*)

– Чи відокремлюються звертання від підсилюючих вигуків *ти, ви?* (*так*)

– Знайдіть у реченні звертання та поясніть пунктограми:

"Зінаїдо! В твоїх очах для мене все: і небо, і сонце, і живоття, й щастя, і ясні зорі, й темні ночі" (І.Нечуй-Левицький, *"В диму та в полум'ї"*, с. 341).

Для команди №1

– Чи відокремлюються комами звертання, що знаходиться у постпозиції? (*так*)

– Чи відокремлюються звертання від підсилюючих часток *о, ой?* (*ні*)

– Знайдіть у реченні звертання та поясніть пунктограми:

"Коли я йшов, Марусю, у повстання, я твердо знав, що ти уже моя, що це любов і перша, і остання, що не знесе ніяка течія мене убік" (Ліна Костенко, *"Маруся Чурай"*).

Запитання від сектора №2 "Порівняльний зворот"

Для команди №1

– Чи відокремлюється порівняльний зворот на письмі, якщо виступає в ролі означення, прикладки? (*так*)

– Чи відокремлюється порівняльний зворот на письмі, якщо перед ним стоять слова *майже, зовсім?* (*ні*)

– Знайдіть у реченні порівняльний зворот та поясніть пунктограми:

"Справжня жінка – мати ніжна, як троянда щойно розквітлої квітки, і тверда, мужня, непокірна, непримирима до зла й нещадна, як справедливий меч" (В.Сухомлинський, *"Як виховати справжнього громадянина"*, с. 59).

Для команди №2

– Чи відокремлюється порівняльний зворот на письмі, якщо він входить до складу фразеологізмів? (*ні*)

– Чи відокремлюється порівняльний зворот на письмі, якщо виступає в ролі простого дієслівного присудка чи іменної частини складеного присудка? (*ні*)

– Порівняльний зворот слід відрізнити від СПР обставинного порівняльного. У реченні – *Вона "відверта й безпосередня, як веселе цуценя"* (Ірен Роздобудько, *"Гудзик"*, с. 85) – *як веселе цуценя* – ПЗ чи підрядна порівняльна СПР? (*порівняльний зворот*)

Запитання від сектора №3 "Однорідні ЧР"

Для команди №1

– Після узагальнюючого слова перед ОЧР ставиться тире чи двокрапка? (*двокрапка*)

– Чи ставляться коми між ОЧР, поєднаними повторювальними єднальними, розділовими, протиставними сполучниками? (так)

– Знайдіть ОЧР, між якими потрібно поставити коми, у такому реченні:

"Любов робила його артистом, випивалася в кождім тоні, в кождім акорді..." (І.Франко, "Перехресні стежки", с. 49)

Для команди №2

– Чи ставляться коми між ОЧР, поєднаними неповторювальними сполучниками? (ні)

– Чи ставляться коми між ОЧР, що вживаються в значенні епітетів? (так)

– Знайдіть ОЧР, між якими потрібно поставити коми, у такому реченні: Хлопець має бачити, відчувати в дівчині перш за все її розум, духовні потреби й інтереси, а найголовніше – її високу вимогливість до людини, почуття власної гідності, гордощі, недоторканності" (В.Сухомлинський "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина", с. 295).

Запитання від сектора №4 "Відокремлені ЧР"

Для команди №1

– Чи виділяється відокремлене означення на письмі, якщо воно стоїть у препозиції щодо означуваного слова і має означальний відтінок? (ні)

– Чи виділяється відокремлене означення на письмі, якщо воно стосується особового займенника? (так)

– Знайдіть ВЧР та назвіть його різновид у такому реченні:

"А дівчина, побачивши його, узаялась рожевим рум'янцем, мов огнем і полум'ям" (Марко Вовчок, "Кармелюк", с. 217)

Для команди №2

– Чи виділяється відокремлене означення на письмі, якщо воно стоїть у постпозиції щодо означуваного слова? (так)

– Чи виділяється на письмі одинична відокремлена обставина із значенням сособу дії? (ні)

– Знайдіть ВЧР та назвіть його різновид у такому реченні:

Він "не знаходив у ній нічого, крім привабливої природності" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.88)

Запитання від сектора №5 "Уточнюючі ЧР"

Для команди №1

– Яким членом речення найчастіше виступають УЧР: обставиною місця й часу чи обставиною способу дії? (обставиною місця й часу)

– На які питання відповідають УЧР? (а саме?)

– Чи відокремлюються УЧР від означуваного слова, якщо вони вживаються із словами *навіть*, *особливо*, *переважно*, *зокрема*, *наприклад*, *у тому числі*? (так)

Для команди №2

– Яку функцію виконують УЧР? (уточнюють, пояснюють зміст певного ЧР)

– У реченні – Там, за річкою, сплелися парубочі дзвінки, розгонисті, гарячі голоси – за річкою є поширеним чи непоширеним УЧР? (непоширеним)

– Чи можуть УЧР стояти у препозиції щодо означуваного слова? (ні)

Запитання від сектора №6 "Вставні і вставлені конструкції"

Для команди №1

– Чи є вставними словами *навіть*, *майже*, *приблизно*, *все-таки*? (ні)

– Яким розділовим знаком відокремлюється вставлена конструкція, якщо вона читається з підвищеною інтонацією? (тире)

– Чи можуть виступати ВК ЧР? (ні)

Для команди №2

– Чи відокремлюється вставне слово *однак*, що стоїть на початку речення? (ні)

– До якої тематичної групи належать слова *безумовно*, *дійсно*, *мабуть*, *можливо?* (упевненості/непевненості)

– Чи є вставним слово *крім того*? (так)

Запитання від сектора №7 "Тире"

Для команди №1

– Чому в реченні "*Дотик може виражати любов, а іноді – ненависть*" (Гері Чепмен, "П'ять типів мовлення кохання", с. 94) ставиться тире? (пропущений присудок)

– Чи ставиться тире між підметом і присудком, вираженими іменником, кількісним числівником чи інфінітивом? (*так*)

– Чи ставиться тире між підметом і присудком, якщо присудок виражений іменником та заперечною часткою *не*? (*ні*)

Для команди №2

– Чи ставиться тире між підметом і присудком, якщо до складу присудка входять частки *мов, ніби, наче*? (*ні*)

– Чому в реченні *"Жертвна любов – це безумовна любов, любов без мотивів"* (М.Монро, *"Розуміння кохання на все життя"*, с. 14) ставиться тире? (*перед часткою це*)

– Чи ставиться тире між підметом і присудком, вираженими займенником, порядковим числівником, прикметником, дісприкметником? (*ні*)

Отже, у грі "Хто там?" – пристрасть чи кохання, знання чи незнання перемогли ті, що найближче знайомі із правилами вживання розділових знаків у ПР. І до вас, як до переможців, у мене є запитання (учитель використовує іграшковий мікрофон для того, щоб узяти в них "інтерв'ю") – *Чи переживали ви у своєму житті почуття справжнього кохання? Опишіть свій емоційний стан, коли відчували себе коханими. Якою мовою кохання ви спілкуєтесь зі своїм коханим (-ою) (подарунків, дотику, часу, допомоги, похвали)? Що б ви хотіли, щоб для вас зробила кохана людина?*

Час – 9 хв.

"Телекохання"

– Кохання до протилежної статі – актуальна тема художніх фільмів, зокрема мелодрам. Фільми дають глядачу не лише душевну насолоду, а й виховують нас, як правильно жити, уникати помилок кіногероїв.

Завдання: переглядаючи відеоролік про кохання (колаж із відомих мелодрам, запам'ятайте три прості речення, перекладіть їх та поясніть вживання розділових знаків).

(слайди 8–9)

– Які ж речення кіногерої найчастіше застосовують, висловлюючись про кохання? Наведіть приклади.

– Узагальність погляди кіноперсонажів на кохання.

(слайд 10)

Час – 1 хв. 55 сек. + 2 хв. Час – 5 хв.

Групова робота "Відповідності"

(слайд 12)

Усіх учнів учитель розподіляє на дві мікрогрупи: *"кохання"*, *"бажання"* (розподіляє ці слова "ланцюжком" на кожного учня). Від мікрогруп обирається по одному представнику, які змагаються за вміння знаходити правильні відповідності між *реченнями* та *правилами вживання розділових знаків у них* (кожна "команда" має свій набір речень і правил). Зліва розміщені на картках речення, справа – картки із правилами, кожне з яких відповідає порядковому номеру. Учні працюють із номерками правил, розміщених на дошці: прикріплюють до того речення, де потрібно ставити певний розділовий знак. Також маркером розставляють розділові знаки.

(слайд 13)

Завдання для мікрогрупи №1

РЕЧЕННЯ	РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ
<ul style="list-style-type: none"> • "Збудую тобі хату світлу світлу та високу розмалюю її усякими красками і чорними і блакитними і зеленими усякими усякими наряджу тебе у шовк та в золото посаджу на золоті крісла мов кралю і довго довго поки вмру все любуватимусь тобою" (Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127). • "Любов це активна сила вона руйнує стіни що відокремлює людину від інших людей..." (Е. Фромм, "Мистецтво любити", с. 91). • "Тіла втрачали будь-які швидкоплинні індивідуальні ознаки творячи щось правічне й досконале, сягаючи раз по раз найвищої міри усвідомлення неперервності буття" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 209). • "Я готова їхати за ним куди завгодно в будь-яку глушину" (І. Роздобудько, "Гудзик", с.93). • "А подружжя без любові се на мою думку брудні відносини" (О. Кобилянська, "Людина", с. 31). • "Марічка обзивалась на гру флюяри як самичка до дикого голуба" (М. Коцюбинський, "Тіні забутих предків", с. 280). • "Мужчина то "все" а жінка то "нічо". Ви дівчата від нас залежні як ті рослини від сонця від воздуха" (О. Кобилянська, "Царівна", с. 31). • "О як ми будемо гарно жити" (Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. КОМА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ 2. КОМА ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ 3. КОМА ПРИ УТОЧНЮЮЧИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ 4. КОМА, ДУЖКИ, ТИРЕ ПРИ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЯХ 5. КОМА ПРИ ПОРІВНЯЛЬНОМУ ЗВОРОТІ 6. КОМА ПРИ ЗВЕРТАННІ 7. КОМА ПРИ ВИГУКУ 8. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ, НА МІСЦІ ПРОПУЩЕНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ 9. ТИРЕ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ 10. ДВОКРАПКА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ 11. КОМА ПРИ ПОВТОРЕННІ ОДНАКОВИХ СЛІВ 12. КОМА ПІСЛЯ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ СЛІВ

(слайд 14)

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ:

- "Збудую тобі хату світлу, світлу та високу, розмалюю її усякими красками – і чорними, і блакитними, і зеленими, усякими, усякими, наряджу тебе у шовк та в золото, посаджу на золоті крісла, мов кралю, і довго, довго, поки вмру, все любуватимусь тобою" (Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127).
- "Любов – це активна сила, вона руйнує стіни, що відокремлює людину від інших людей..." (Е. Фромм, "Мистецтво любити", с. 91).
- "Тіла втрачали будь-які швидкоплинні індивідуальні ознаки, творячи щось правічне й досконале, сягаючи раз по раз найвищої міри усвідомлення неперервності буття" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 209).
- "Я готова їхати за ним куди завгодно – в будь-яку глушину" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с. 93).
- "А подружжя без любові – се, на мою думку, брудні відносини" (О. Кобилянська, "Людина", с. 31).
- "Марічка обзивалась на гру флюяри, як самичка до дикого голуба" (М. Коцюбинський, "Тіні забутих предків", с. 280).
- "Мужчина – то "все", а жінка – то "нічо". Ви, дівчата, від нас залежні, як ті рослини від сонця, від воздуха" (О. Кобилянська, "Царівна", с. 31).
- "О, як ми будемо гарно жити!" (Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127).

(слайд 15)

Завдання для мікрогрупи №2

РЕЧЕННЯ	РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ
<ul style="list-style-type: none">• "Одна ти в мене залишилася Русалонько на всьому білому світі" (Люко Дашвар, "Село не люди", с. 113).• "Якось повернувшись увечері додому з оберемком квітів та іншого мотлоху для дружини вона таки не любила зрізаних квітів він відчув <u>що дещо в їхньому домі змінилося</u>" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 237).• "Марла обійняла його й довго цілувала очі ніс кутики губ мочки вух пестила волосся" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 232) .• "Отже любов це дія а не пасивний афект" (Е. Фромм, "Мистецтво любити", с. 93).• "Ой гарна ти гарна як літня ніч як літнє небо вночі обсіпане зірками" (І. Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 396).• "Воно може бути скороминущим та довговічним бурхливо-неспокійним та доброзичливим радісним і виснажливим <u>і воно змінюється щохвилини щотижня щороку</u>" (Ніколас Бутман, "Як примусити покохати себе за 90 хвилин і назавжди", с. 26).• "Шлюб <u>що базується на взаємному безумовному прийнятті партнерами один одного не передбачає домінування обов'язків а відповідно і втому від них</u>" (Мозговий, с. 29).• "Мужність Чоловіка Батька полягає в умінні захищати оберігати дітей і дружину" (В. Сухомлинський, "Як виховати справжнього громадянина", с. 60).	<ol style="list-style-type: none">1. КОМА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ2. КОМА ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ3. КОМА ПРИ УТОЧНЮЮЧИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ4. КОМА, ДУЖКИ, ТИРЕ ПРИ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЯХ5. КОМА ПРИ ПОРІВНЯЛЬНОМУ ЗВОРОТІ6. КОМА ПРИ ЗВЕРТАННІ7. КОМА ПРИ ВИГУКУ8. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ, НА МІСЦІ ПРОПУЩЕНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ9. ТИРЕ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ10. ДВОКРАПКА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ11. КОМА ПРИ ПОВТОРЕННІ ОДНАКОВИХ СЛІВ12. КОМА ПІСЛЯ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ СЛІВ

(слайд 16)**ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ:**

ПРИМІТКА: підкреслені частини речення позначають ті, що не підлягають аналізу.

- "Одна ти в мене залишилася, Русалонько, на всьому білому світі" (Люко Дашвар, "Село не люди", с. 113).
- "Якось, повернувшись увечері додому з оберемком квітів та іншого мотлоху для дружини (... вона таки не любила зрізаних квітів...), він відчув, що дещо в їхньому домі змінилося" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 237).
- "Марла обійняла його й довго цілувала очі, ніс, кутики губ, мочки вух, пестила волосся" (Ірена Карпа, "Фройд би плакав", с. 232) .
- "Отже, любов – це дія, а не пасивний афект" (Е. Фромм, "Мистецтво любити", с. 93).
- "Ой, гарна ти, гарна, як літня ніч, як літнє небо вночі, обсіпане зірками" (І. Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 396).

• "Воно може бути скороминущим та довговічним, бурхливо-неспокійним та доброзичливим, радісним і виснажливим, і воно змінюється щохвилини, щотижня, щороку" (Ніколас Бутман, "Як примусити покохати себе за 90 хвилин і назавжди", с. 26).

• "Шлюб, що базується на взаємному безумовному прийнятті партнерами один одного, не передбачає домінування обов'язків, а, відповідно, і втому від них" (Мозговий, с. 29).

• "Мужність Чоловіка, Батька полягає в умінні захищати, оберігати дітей і дружину" (В. Сухомлинський, "Як виховати справжнього громадянина", с. 60).

ПРИМІТКА: усі допущені помилки учнів фіксуються таким чином: випишуються речення із неправильно розставленими розділовими знаками на дошці, а в кінці уроку учні повторюють правила вживання певних РЗ.

– Які розділові знаки було найлегше поставити, а які викликали труднощі? Чому?

Час – 5 хв.

Решта учнів працює над завданням "Я – творець"

– У процесі спілкування з іншими ми рідко задумуємося над тим, яким чином би оформили діалог чи пряму мову на письмі, адже в процесі спілкування більше турбує зміст сказаного, інтонація, уміння вислухати, зрозуміти почуте тощо. Зараз ми спробуємо заповнити цю лакуну знаннями.

(слайд 17)

Завдання: ПРЕДСТАВНИКИ ДВОХ МІКРОГРУП (ПО 2 УЧНІВ) СКЛАДАЮТЬ РЕЧЕННЯ ПРО КОХАННЯ ВІДПОВІДНО ДО ЗАДАНИХ СХЕМ "ІЗ ПОМИЛКАМИ" (помилки у схемі виправляються колективно).

(слайд 18–19)

ЗАВДАННЯ "З ПОМИЛКАМИ" для 2 учнів		ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ	
Завдання для учня 1: "П," – А. "П, - А, - П".	Завдання для учня 2: А: "п?" "П! – А. - п".	Завдання для учня 1: "П," – а. "П, - а, - п".	Завдання для учня 2: А: "п?" "П! – А. - п".

Паралельно решта учнів, доки двоє учнів складають речення, працюють над завданням "Знайди пропущений розділовий знак".

(слайд 20–23)

ЗАВДАННЯ:

Посміхаючись він сказав "У нас найщасливіша земля на землі" (Гері Чепмен, с. 119).

"Загадуйте загадуйте загадуйте бажання" – сміялася Марія радісно (Олесь Ульяненко, "Жінка його мрії", с.216).

– Яка ляля – він не зводив очей з жінки.

– Ага Тільки у ній є щось хлоп'яче.

(Олесь Ульяненко, "Жінка його мрії", с. 216).

– Куди ж ми поїдемо

У рай.

(Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127).

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ:

Посміхаючись, він сказав: "У нас найщасливіша земля на землі" (Гері Чепмен, с. 119).

"Загадуйте, загадуйте, загадуйте бажання", – сміялася Марія радісно (Олесь Ульяненко, "Жінка його мрії", с.216).

– Яка ляля, – він не зводив очей з жінки.

– Ага. Тільки у ній є щось хлоп'яче.

(Олесь Ульяненко, "Жінка його мрії", с. 216).

– Куди ж ми поїдемо?

– У рай.

(Т. Шевченко, "Назар Стодоля", с. 127).

Час – 3 хв.

"Заповни склянки"

– Відомий американський психолог Гері Чепмен рекомендує щодня запитувати кохану людину: "Наскільки ти мене кохаєш? Покажи це за допомогою склянки й води". Якщо кохана людина неповністю наповнює посудину, то варто запитати, що ще потрібно зробити для того, щоб він/вона стовідсотково вас любив (-ла). Відповідно потрібно задовольняти потреби один одного, якщо вони гармонійно доповнюють одна одну, паритетні, сприяють гармонізації статей.

(слайд 24)

ЗАВДАННЯ: ПЕРЕД КОЖНОЮ З 4-Х ГРУП СТОЯТЬ СКЛЯНКИ ІЗ НАПИСАМИ: *звертання, порівняльний зворот, однорідні ЧР, відокремлені ЧР, уточнюючі ЧР, вставні і вставлені конструкції, тире*. Також учні мають дрібні картонні папірці: потрібно кинути 1 папірець у відповідну склянку, прослухавши прочитане вчителем речення (РЗ на 1 правило – 1 папірець). Пауза між реченнями – 5 сек. Лише в кінці вчитель визначає *правильну наповнюваність склянок* відповідно до розставлених подумки учнями розділових знаків.

(слайд 25–26)

ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

ПРИМІТКА: *підкреслені частини речення позначаю ті, що не підлягають аналізу.*

1. "Любити – це означає перш за все віддавати, віддавати коханій істоті сили своєї душі, творити для неї щастя" (В.Сухомлинський "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина", с. 508). – 2 камінці

2. "Любов – це не тільки захоплене милування, насолода красою, створеною для тебе, але й безкінечне творення краси в коханій людині" (В.Сухомлинський "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина", с. 209). – 3 камінці

3. "А вже за 90 секунд наше перше враження закладає підвалини тривалих взаємин – товариських, ділових чи романтичних" (Ніколас Бутман, "Як примусити покохати себе за 90 хвилин і назавжди", с. 9). – 2 камінці

4. "Ми всі як один – ангели лише з одним крилом і літати можемо, тільки обійнявшись" (Лучано де Крещенцо). – 2 камінці

5. "Вона, мабуть, і справді була унікальною, вона обрала мене для свого тихого й відданого кохання" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.158). – 1 камінець

6. "Щаслива я з тобою, Ясю, отутечки на економії" (І. Нечуй-Левицький, "Причепка", с. 169). – 1 камінець

7. "Я навчилася розуміти його лагідне, однак супроти себе майже строге поступування, а він, пізнавши мою вразливу, полохливу вдачу, обходився зі мною ніжно, обережно, мов з мотилем" (О. Кобилянська, "Царівна", с. 173). – 3 камінці

8. "Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо" (І. Нечуй-Левицький, "Кайдашева сім'я", с. 134). – 2 камінці

Паралельно троє учнів працюють **на картках** (ставлять розділові знаки прямо на них, не переписуючи речень).

(слайд 27–32)

Картка №1

ЗАВДАННЯ: ПОСТАВИТИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ТА ПОЯСНИТИ ЇХ ВЖИВАННЯ

- "Тікаймо серце звідсіля і будемо кохатися донесхочу справдешнім вольним людським коханням" (І. Нечуй-Левицький, "Вольне кохання", с. 53).
- "Хлопець має бачити відчувати в дівчині перш за все її розум духовні потреби й інтереси а найголовніше її високу вимогливість до людини почуття власної гідності гордоців недоторканності" (В.Сухомлинський "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина", с. 295).
- "А дівчина побачивши його узялась рожевим рум'янцем мов огнем і полум'ям" (Марко Вовчок, "Кармелюк", с. 217).
- "Сім'я рятує від найважчої психічної хвороби самотності підносить до людини стійкість до життєвих потрясінь" (Кравець, "Теорія і практика дошлюбної підготовки", с. 55).

- "Чоловіку й жінці потрібно виробляти в себе звичку щоденно виражати один одному свою любов і вдячність" (М.Монро, "Розуміння кохання на все життя", с. 49).
- "Я вмру без його занидію зачерствію без його і вмру. Без нього мені світ немилий люде немили і ти мій тату немилий" (І.Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 367).

Картка №2

ЗАВДАННЯ: ПОСТАВИТИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ТА ПОЯСНИТИ ЇХ ВЖИВАННЯ.

- "Відчув себе арабським шейхом щедрим до безглуздя" (Люко Дашвар, "Село не люди", с. 195).
- "Навіщо ж мені псувати тобі життя" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.38).
- "Зінаїдо В твоїх очах для мене все і небо і сонце і живоття й щастя і ясні зорі й темні ночі" (І. Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 341).
- Він "не знаходив у ній нічого крім привабливої природності" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.88).
- "Істинна сутність кохання полягає в тому, що людина відчуваючи до іншої людини незвичайну силу тяжіння а потім прив'язаність готова відмовитися від усвідомлення самої себе забути себе в іншому "Я" але саме в цьому "зникненні" і "забутті" знайти нового себе і по-новому володіти собою знаходити в щасті іншого своє особисте щастя" (В. Кравець, "Теорія і практика дошлюбної підготовки", с. 66).
- "Коли я йшов, Марусю, у повстання, я твердо знав, що ти уже моя, що це любов і перша і остання, що не знесе ніяка течія мене убік" (Ліна Костенко, "Маруся Чурай").

Картка №3

ЗАВДАННЯ: ПОСТАВИТИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ТА ПОЯСНИТИ ЇХ ВЖИВАННЯ.

- "Сім'я рятує від найважчої психічної хвороби самотності підносить до людини стійкість до життєвих потрясінь" (Кравець, "Гендерна педагогіка", с. 55).
- "Вона майже не борониться тільки схлипує від болю й закриває руками лице" (Марія Матіос, "Майже ніколи не навпаки", с. 105).
- Він "був готовий закрутити хвостиком і стати на задні лапки" (І.Роздобудько, "Гудзик", с.32).
- "Любов робила його артистом виливалася в кождім тоні в кождім акорді..." (І.Франко, "Перехресні стежки", с. 49).
- "Чоловік і жінка повинні узгоджено виробляти метод прийняття рішень у сім'ї й чітко виразити, що кожен із них очікує від іншого" (Монро, "Розуміння кохання на все життя", с. 8).
- "Любов це прояв почуттів і особливе взаємне захоплення, яке зумовлює вибір і з якого народжується особливий міжособистісний зв'язок, що обдаровує людину цілою гамою переживань на різних рівнях складності структури особистості" (Пултавська, "Приготування до подружнього життя", с.8).

Правильні відповіді

Картка №1

- "Тікаймо, серце, звідсіля і будемо кохатися донесхочу справдешнім вольним людським коханням" (І.Нечуй-Левицький, "Вольне кохання", с. 53).
- Хлопець має бачити, відчувати в дівчині перш за все її розум, духовні потреби й інтереси, а найголовніше – її високу вимогливість до людини, почуття власної гідності, гордоців, недоторканності" (В.Сухомлинський "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина", с. 295).
- "А дівчина, побачивши його, узялась рожевим рум'янцем, мов огнем і полум'ям" (Марко Вовчок, "Кармелюк", с. 217).
- "Сім'я рятує від найважчої психічної хвороби – самотності, підносить до людини стійкість до життєвих потрясінь" (Кравець, "Теорія і практика дошлюбної підготовки", с. 55).
- "Чоловіку й жінці потрібно виробляти в себе звичку щоденно виражати один одному свою любов і вдячність" (М.Монро, "Розуміння кохання на все життя", с. 49).
- "Я вмру без його, занидію, зачерствію без його і вмру. Без нього мені світ немилий, люде немили, і ти, мій тату, немилий" (І.Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 367).

Картка №2

- "Відчув себе арабським шейхом, щедрим до безглуздя" (Люко Дашвар, "Село не люди", с. 195).
- "Навіщо ж мені псувати тобі життя?" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.38).
- "Зінаїдо! В твоїх очах для мене все: і небо, і сонце, і живоття й щастя, і ясні зорі, й темні ночі" (І. Нечуй-Левицький, "В диму та в полум'ї", с. 341).
- Він "не знаходив у ній нічого, крім привабливої природності" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.88).

• "Істинна сутність кохання полягає в тому, що людина, відчуваючи до іншої людини незвичайну силу тяжіння, а потім прив'язаність, готова відмовитися від усвідомлення самої себе, забути себе в іншому "Я", але саме в цьому "зникненні" і "забутті" знайти нового себе і по-новому володіти собою, знаходити в щасті іншого своє особисте щастя" (В.Кравець, "Теорія і практика дошлюбної підготовки", с. 66).

³⁵/₁₇ "Коли я йшов, Марусю, у повстання, я твердо знав, що ти уже моя, що це любов і перша, і остання, що не знесе ніяка течія мене убік" (Ліна Костенко, "Маруся Чурай").

Картка №3

³⁵/₁₇ "Сім'я рятує від найважчої психічної хвороби – самотності, підносить до людини стійкість до життєвих потрясінь" (В.Кравець, "Теорія і практика дошлюбної підготовки", с. 55).

³⁵/₁₇ "Вона майже не борониться, тільки схлипує від болю й закриває руками лице" (Марія Матіос, "Майже ніколи не навпаки", с. 105).

³⁵/₁₇ "Любов – це прояв почуттів і особливе взаємне захоплення, яке зумовлює вибір і з якого народжується особливий міжособистісний зв'язок, що обдаровує людину цілою гамою переживань на різних рівнях складності структури особистості" (Пултавська, "Приготування до подружнього життя", с. 8).

³⁵/₁₇ Він "був готовий закрутити хвостиком і стати на задні лапки" (Ірен Роздобудько, "Гудзик", с.32).

³⁵/₁₇ "Любов робила його артистом, виливалася в кождім тоні, в кождім акорді..." (І.Франко, "Перехресні стежки", с. 49).

³⁵/₁₇ "Чоловік і жінка повинні узгоджено виробляти метод прийняття рішень у сім'ї й чітко виразити, що кожен із них очікує від іншого" (М.Монро, "Розуміння кохання на все життя", с. 8).

Картки перевіряють самі ж учні, зіставляючи свої картки із правильними варіантами.

Бесіда

– Скільки папірців ви маєте в кожній склянці? Чому саме така кількість наявна в них?

– Поясніть правила вживання тих розділових знаків, що ви поставили на картках.

– Зіставте ваші відповіді з відповідями, зображеними на слайді, поставте собі оцінку.

Час – 7 хв.

"Асоціативний малюнок"

Представники (по одному учню) від двох мікрогруп, утворених шляхом співпадання геометричних карток, малюють на дошці кольоровою крейдою асоціативний малюнок на тему **"Юнацькі пристрасті в лиці"**, інші два представники дають письмове пояснення на дошці (1 речення, ускладнене відокремленим членом речення).

Паралельно з цим завданням виконується вправа **"Діалоги"**.

(слайд 33-34)

СУТЬ ГРИ: ДЕВ'ЯТЕРО УЧНІВ ВИСТУПАЮТЬ У РОЛІ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ: 1 – КОМА, 2 – КРАПКА, 3 – КРАПКИ, 4 – ЗНАК ОКЛИКУ, 5 – ЗНАК ПИТАННЯ, 6 – ТИРЕ, 7 – ДВОКРАПКА, 8 – КРАПКА З КОМОЮ, 9 – ДУЖКИ. Решта є "Купідончиками", що спустилися на землю, щоб поспілкуватися з простими людьми про справжнє кохання між чоловіком та жінкою. Перші мають відповідати на запитання останніх відповідно до "свого" розділового знака. Учні рухаються хаотично, але коли учитель плескає в долоні – завмирають, відтворюють останній діалог ті, біля якого зупинився учитель (музичний супровід – "Мандри")

Бесіда

– Яким же постає кохання на планеті Земля?

– Чи має воно право називатись "даром купідончиків"?

– Легше відповідати на запитання з допомогою простих ускладнених чи неускладнених речень? Чому?

– А чому ж тоді бідний словниковий запас слів учнів низько оцінюється в письмовому мовленні вчителем?

Час – 5 хв.

"Дарую тобі своє серце" (музичний супровід – Robert Pattinson)

Дарую серце я тобі й багато світлих днів,

Дарую погляд свій ясний і загадку таємних снів,

Люблю тебе, мій славний Принц, який би ти не був,

Люби мене, як райський сад, аби лиш не забув.

– Подаруйте своє серце тому, кому б сьогодні ви хотіли це зробити (*учні пишуть на червоних сердечках послання своїм друзям*).

Поки учні виконують завдання, учитель виставляє оцінки у свій зошит.

Час – 2 хв.

Повідомлення домашнього завдання: розкрити тезу в письмовій формі "*Юнацьке кохання: сон чи реальність?*" (*написати на дошці й пояснити*).

Час – 0,5 хв.

Оцінювання (підраховуються зароблені учнями картки (червоні, жовті, зелені), оцінюється активність та знання учнів, що в сумі складає оцінку учня; кожна оцінка аргументується вчителем).

Час – 0,5 хв.

Ірина Кириченко, Віталіна Калитка

КОНСПЕКТ ВІДКРИТОГО УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 10 КЛАСУ

ТЕМА. Бринить-співає наша мова, чарує, тішить і п'янить.

Олександр Олесь

МЕТА. В ході уроку узагальнити знання учнів про мову, основні її елементи, розвивати пізнавальний інтерес, активізувати діяльність учнів, стимулювати різні види спілкування, розвивати мовлення, робити висновки; виховувати культуру спілкування. Виховувати почуття глибокої любові до мови, свого роду. Ознайомити учнів з історією України, виховувати любов до рідної землі, прагнення своєю працею примножувати здобутки українського народу.

ТИП УРОКУ. Узагальнення знань.

ФОРМА. Урок-концерт.

ОБЛАДНАННЯ. Вислови про мову відомих людей, виставка книжок з української літератури.

ХІД УРОКУ

Учитель. У листопаді 1997 р. був виданий указ Президента України "Про День української писемності та мови". І сьогодні, 9 листопада ми святкуємо це свято. Воно є даниною одному з найцінніших надбань, яке створене й залишено нам нашими попередниками – мові. Мова є душею нації, її генетичним кодом. Доля народу тісно пов'язана з долею мови. У свою чергу мова народу є тим стрижнем, на якому формується його культурна самобутність. Сьогодні діти підготували урок-концерт, присвячений нашій українській мові, щоб ще раз відчувати її історію, її мелодійність, її самобутність.

(Дівчата в українському вбранні заносять хліб на вишитому рушнику)

З хлібом у нас зустрічають гостей.

Хліб на весіллях цвіте в короваї.

І кращих не має на світі вістей,

Ніж – хліб уродився у рідному краї,

Хліб священний лежить на столі –

Запашний і рум'яний, високий,

Знають добре старі і малі,

Що то рук хліборобських неспокій

Хліб священний лежить на столі,

В нього запах жнив'яного літа,

Хай завжди буде хліб на столі

І, як сонце, сіяє над світом.

Народну пісню "Зеленеє жито, зелене"

виконують учні 10 класу

УЧЕНЬ І.

Любіть Україну, як сонце любіть,

Як вітер, і трави, і води,

В годину щасливу і в радості мить,

Любіть у годину негоди!..

УЧЕНЬ ІІ

Любіть Україну у сні й наяву,

Вишневу свою Україну,
Красу її вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

УЧЕНЬ I.

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загибуні...
Не можна любити народів других,
Якщо ти не любиш Вкраїну...

УЧЕНЬ II.

Дівчино! Як небо її голубе,
Люби її кожну хвилину.
Коханий любить не захоче тебе,
Коли ти не любиш Вкраїну...

УЧЕНЬ I.

Любіть у коханні, в труді, у бою,
Як пісня, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою, –
І вічні ми будемо з нею.

ПІСНЯ "КРАЙ, МІЙ РІДНИЙ КРАЙ"

Музика і слова Миколи Мозгового виконують запрошені гості

УЧЕНЬ III. Шановні присутні! Світла подія зібрала нас у цій залі – свято мови нашої рідної. І прославимо ми в цей час пісню українську, поезію українських поетів, мову українську. Хай у віках живе діло славних рук і не висихає, хай джерело душ людських і традицій народних!

УЧЕНЬ IV. Мова – це душа народу. У сповиточку рідну мову дитиною ти почув від матері, за нею – перші слова ласки промовляв. Ті слова наповнені почуттям, мов квітка нектаром. Чи помітив ти, що з кожним днем усе життя твоє стає дедалі тісніше пов'язане з мовою?

УЧЕНЬ III. Українська наша мова така мелодійна, така неповторна, бо увібрала в себе гомін полів, лісів і морів нашої землі. Вона переткана калиною, барвінком і вишневим цвітом. Кожна її ниточка вимочена в криницях і струмках людської звитяги. Вона з голосу золотого колосся, осмаленої війнами землі, торкнутого полину Чорнобиля.

ВІРШ " МОЯ МОВА" Василя Симоненка

читає учениця 10 класу

Все в тобі з'єдналося, злилося –
Як і поміститися в одній! –
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій.
Ти даєш поету дужі крила,
Що підносить правду в вишину,
Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.
І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітувать в поемах і віршах,
Бо в тобі – великого народу
Ніжна і замріяна душа.

УЧЕНЬ I. Людина завжди повинна пам'ятати, звідки вона родом, де її коріння. Глибоко знати історію свого народу, його мову.

УЧЕНЬ II. Знання мови народу, серед якого ти живеш, – ознака культурної освіченої людини. Знання рідної мови – священний обов'язок кожного. І зараз ми хочемо сказати слово про державні мови.

Вірш Миколи Єременка "Слово про державні мови"

читає учень 10 класу

Споконвіку в держави, у нації
Стало добрим законом, панове:
Жити не може людина у Франції
І не знати французької мови

То вода для людини для спраглої,
Джерело життєдайне, чудове.
Жить не може людина у Англії
І не знати англійської мови.
Кожній мові – квітіння конвалії,
Гуркіт грому і гомін діброви.
Жить не може людина в Італії
І не знати італійської мови.
Із колиски до миті останньої
Є в людей розуміння здорове
Жить не може людина в Іспанії
І не знати іспанської мови.
Хай слова вирізняються в реченні,
Як зерно, а не жмуття полови.
Жить не може людина в Туреччині
І не знати турецької мови.
Може, в мене поняття і спрощені,
Та тримаюсь такої основи:
Жить не може людина в Угорщині
І не знати угорської мови.
Жить не може в Норвегії, Швеції,
У Румунії, коло Молдови,
У Німеччині, в Польщі, У Греції
І не знати державної мови.
Тож думки пропливають, як тіні,
В далину, в безгоміння Дніпрове:
Жити можна лише в Україні
І не знати української мови.

УЧЕНЬ III. Після гіркоти останніх слів додамо трохи гумору. Послухайте гумореску Павла Глазового "Кухлик" у виконанні учня 9 класу.

Кухлик

Дід приїхав із села,
Ходить по столиці.
Має гроші – не мина
Жодної крамниці.
Попросив він:
– Покажіть
Кухлик той, що з краю.
Продавщиця:
– Что? Чево?
Я не розумію.
– Кухлик, любя, покажіть.
Той, що збоку смужка.
– Да какой же кухлик здесь,
Если это кружка?
Дід у руки кухлик взяв
І нахмурих брови:
– На Україні живе
Й не знаєте мови.
Продавщиця теж була
Гостра та бідова:
– У мене є свій язык,
Ні к чему мне мова.
І сказав їй мудрий дід:
– Цим пишатися не слід.
Бо якраз така біда

В моєї корови:
Має бідна язика,
Та не має мови.

УЧЕНЬ IV. Із сивої давнини бере початок наша мова. Її становлення та розвиток – це тернистий шлях боротьби. Дуже багато жорстоких літ і століть пережила наша невмируща мова. Мужньо знісши і витерпівши наругу найлютіших своїх ворогів.

УЧЕНЬ III. Перетерпіла вона, мова наша рідна, і укази Петра I, Катерини II, Миколи I; дикунський указ царського міністра Валуєва, який заборонив книги українською мовою, окрім творів художніх, і найганебніший Емський указ 1876 року, який заборонив зовсім друкування книг українською мовою.

УЧЕНЬ I.

Цареві блазні і кати,
Раби на розум і на вдачу,
В ярмо хотіли запрягти
Її, як дух степів, гарячу.
І осліпити, й повести
На чорні торжища, незрячу...

УЧЕНЬ II.

Ти вся порубана була,
Як Федір у степу безрідний,
І волочила два крила
Під царських маршів тупіт мідний,
Але свій дух, величний, гідний,
Як житнє зерно берегла.

УЧЕНЬ III. Рідна мова! Запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахощів, вона встала з колін, як піднялася й наша Україна.

УЧЕНЬ IV. Україна та її культура святкують своє відродження. Проголошення незалежності дало можливість українській культурі зайняти належне їй місце.

УЧЕНЬ III. А основою, джерелом культури є материнська мова. І той, хто не знає української мови або цурається її, засуджує себе на злиденність душі.

**ВІРШ "УКРАЇНІ" Василя Симоненка
читає учень 10 класу**

Коли кризь розпач випнутьсь надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм іменем радію
І сумую іменем твоїм.
Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.
Коли мечами злоба небо крає
І кружить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю.
Я в твоєму імені живу!

ПІСНЯ "КОЗАЦЬКИЙ МАРШ"

Слова і музика Дана Береста, виконує вокальна група

УЧЕНЬ I: Подивіться інсценування, невеличкий фрагмент п'єси І.П.Котляревського "Наталка Полтавка".

Поганить нашу мову Возний,
Краса, коли Наталка мовить.
Нехай прислухається кожний
І висновки для себе зробиць.

(Діалог Возного і Наталки у виконанні учнів старших класів).

ВОЗНИЙ. Не в состоянні поставити на вид тобі сили любові моєї. Когда би я імів тебе то як його – стільки язиків, скільки артикулів в Статуті ілі скільки зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не дотліло би на восхваленіє ліпоти твоєї! Єй – єй, люблю тебе до безконечності.

НАТАЛКА. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашої в толк собі не візьму.

ВОЗНИЙ. Лукавиш – тебе – то як його – моя галочко! І добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

НАТАЛКА. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота: ви багатий, а я бідна; ви водний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару.

ВОЗНИЙ. Ізложені в отвітних річах твоїх резони суть – тебе то як його – для любові ничтожні. Уязленне частореченною любовію серце, по всім божеським і чоловічеським законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояннє. Оная любов все – тебе – то як його – ровняєть. Рци одно слово: "люблю вас, пане водний!" – і аз, вишеупомянутий, виконаю присягу о вірному і вічному союзі з тобою.

НАТАЛКА. У нас єсть пословиця: "Знайся кінь з конем, а віл з волон"; шукайте собі добродію, в городі панночки: там трохи є суддівен, писарівен і гарних попівен. Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або в празник по Почтові. То побачите таких гарних, що і розказати не можна.

ПІСНЯ "ЧЕРВОНА РУТА",
слова і музика Володимира Івасюка,
виконує учениця 10 класу
ВІРШ "ДО УКРАЇНЦІВ" Віктора Баранова
читає учень 10 класу

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми, українці, забули. Що ми – українці?!

І що є в нас душа, повна власних чеснот і щедрот,
І що є у нас дума, яка ще од Байди нам в'ється,
І що ми на Україні – таки український народ,
А не просто населення, як це у звітах дається.
І що хміль наш – у пісні, а не у барилах вина.
І що щедрість – в серцях, а не лиш у крамничних вітринах.
І що є у нас мова, і що українська вона,
Без якої наш край – територія, а не Україна.
Я до себе кажу і до кожного з вас: – Говори!
Говорімо усі, хоч ми й добре навчились мовчати!
Запитаймо у себе: відколи, з якої пори
Почали українці себе у собі забувати?
Запитаймо й про те, як ми дружно дійшли до буття,
У якому свідомості нашій збагнути незмога,
Чом солодшим за мед нам видався час забуття
Рідних слів, і пісень, і джерел, і стежок від порога.
Українці мої! То українці ми з вами – чи як?
Чи в "монголах" і вмерти судила нам доля пихата?
Чи в могили судилось забрати нам наш переляк,
Що розцвів нам у душах смиренністю "меншого брата"?
Українці мої! Як гірчать мені власні слова...
Знаю добре, що й вам вони теж – не солодкі гостинці.
Але мушу казати, бо серце, мов свічка сплива,
Коли бачу, як люто себе зневажають українці.
Я вже й сам ладен мовить: "Воно тобі треба? Стерпи!"
Тільки ж хочу, українці, спитати у вас нелукаво:
Ради кого Шевченкові йти було в Орські степи?
Ради кого ховати свій біль за солдатську халяву?
Та хіба ж не впаде, не закотиться наша зоря,
І хіба не затліє на тлін українство між нами,
Коли навіть на згарищі долі й зорі Кобзаря
Ми і досі спокійно себе почуваєм хохлами?

Українці мої! Дай вам, Боже, і щастя, і сил,
Можна жити хохлом і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо нахилить до наших могил,
Як не зраджена Вами, зневажена вами Україна...

УЧЕНЬ I. Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом.

УЧЕНЬ II. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду.

УЧЕНЬ III. Словом можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу і безнадію, і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози.

УЧЕНЬ IV. Породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі. Зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину.

ВИХОДЯТЬ ДІВЧАТА В УКРАЇНСЬКИХ КОСТЮМАХ ЗІ СВІЧКАМИ В РУКАХ.

Молитва про мову Катерини Мотрич

1-а дівчинка. Мово! Пресвята Богородице мого народу! З чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, Євшан-зілля, з дніпровської води, від зорі і місяця народжена.

2-а дівчинка. Мово! Мудра Берегинє, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному Олімпі волелюбності, слави і гордого духу.

3-я дівчинка. Мово! Що стояла на чатах коло вівтаря нашого національного Храму й не впускала туди злого Духа виродження, злого Духа скверни, ганьби.

1-а дівчинка. Мово наша! Дзвінкова кринице на середохресній дорозі нашої долі! Твої джерела б'ють десь від магми, тому й вогненна така. А вночі купаються в тобі ясні зорі, тому й ласкава така.

2-а дівчинка. Стаю перед тобою на коліна і за всіх благаю: прости нас грішних й не ховайся за чорнобильську межу, а повернися до нашої хати, звідки тебе вигнано, вернися до нашого краю...

3-я дівчинка. Прости! Воскресни! Повернися! Відродися! Забувай вічним і віщим словом від лісів до моря, від гір до степів. Світи від мороку і освяти Україну, возвелич, порятуй народ її на віки!

Учитель. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова. Ота жива схованка людського духу. Його багата скарбниця, в яку народ складає і своє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування, писав П.Мирний. Давайте ж поповнювати цю скарбницю і "... як парость виноградної лози..." плекати її.

Тетяна Бутурлим

ГЕНДЕРНА КАРТИНА СВІТУ СИМВОЛІЧНОЇ ПОЕЗІЇ П.ТИЧИНИ (МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА)

Тема заняття. Гендерна картина світу символічної поезії П.Тичини
(*"Десь на дні мого серця..."*, *"Ви знаєте, як липа шелестить..."*, *"З кохання плакав я..."*,
"Подивилась ясно...", *"Пісня трактористки"*, *"Пісня про Зою Космодем'янську"*).

Мета заняття:

навчальна – узагальнити знання учнів про життєвий і творчий шлях П.Тичини й символізм; проаналізувати взаємовідносини чоловічих і жіночих персонажів у поезії П.Тичини;

розвивальна – формувати навички гендерної інтерпретації поетичного твору, розвивати асоціативність мислення, креативність;

виховна – виховувати гендерну культуру старшокласників.

Методи навчання: лекція, бесіда, самостійна робота.

Засоби навчання: вірші П.Тичини.

Тип заняття: комбінований урок (2 год.).

Література. Тичина П. Вибране / П.Тичина. – К. : Дніпро, 1966. – 387 с.

Хід заняття

I. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

1. Повторення біографії Тичини (робота 3 учнів біля дошки).

I. Коли народився поет?

Де працював?

До якого літературного напрямку належав Тичина?

II. Де народився поет?

Ключові збірки.

Кого любив Тичина?

III. Де отримав освіту?

Яка тематика творчості митця?

Коли помер Тичина?

Письменник	ПАВЛО ГРИГОРОВИЧ ТИЧИНА
Народження	27 (за іншими свідченнями – 23) січня 1891
Місце народження	Народився у с.Піски Чернігівської області (розташоване село за 25 км від Бобровиці), у сім'ї сільського дяка-п'янички (він же – учитель у "школі грамоти"); мати – Марія Василівна Савицька ; мав 12 братів та сестер.
Освіта	Новобасанівська початкова сільська школа → чернігівська бурса (фактичною платою за це навчання були співи малого Павла в монастирському хорі) → Чернігівська духовна семінарія , у якій діти священнослужителів навчалися безкоштовно. <i>Його прозивали Академією Наук, Щедрим серцем.</i>
Трудова діяльність	Працював у конторах та редакціях газет і журналів, в українському театрі М.Садовського (помічником хормейстера). У 1923 р. П.Г.Тичина переїздить до Харкова, тодішньої столиці УРСР. Тут він працює в журналі " Червоний шлях ", багато пише, вивчає вірменську, починає оволодівати грузинською і тюркськими мовами, стає діячем заснованої в українській столиці Асоціації сходознавства . Формально позапартійного тоді письменника, його обирають членом Харківської міськради , трохи пізніше стає кандидатом у члени ВУЦВІКу . Із 1938 р. і до кінця життя він – депутат Верховної Ради УРСР , протягом двох скликань був її Головою , обирався депутатом Верховної Ради СРСР кількох скликань .
	Із 1929 р. – Академік АН УРСР , у передвоєнні та в перші воєнні роки працює директором Інституту літератури АН УРСР , а з 1943 по 1948 р. – міністром освіти Радянської України (поставив питання про забезпечення учителів та учнів одягом, підручниками, про "5"-бальну систему оцінювання, про підвищення заробітної плати педагогам, видав розпорядження, щоб дітей-сиріт із однієї сім'ї не роз'єднували у дитячих будинках). У часи Великої Вітчизняної війни П.Тичина був прийнятий до членів КПРС . Згодом він неодноразово обирався членом ЦК КП України . Поет удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, лауреата Державної премії СРСР та Державної премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка. Проте відмовився від участі в нобелівській номінації за його зб. "Сонячні кларнети", пішов з посади Голови ВР УРСР, Голови Ради національностей СРСР, протестуючи проти закону, згідно з яким батькам дозволялося не обтяжувати свою дитину вивченням укр. мови у школах із рос. мовою навчання. Але все одно тоталітарна система примусила його писати вірші на замовлення.
Переслідування	Перебував під тиском тоталітарного режиму.

Збірки	Перші публікації його поезій з'являються у 1912 р. в кількох тогочасних журналах ("Літературно-науковий вісник", "Рідний край", "Українська хата"). Наступного року в київських періодичних виданнях публікується кілька оповідань П.Тичини ("На ріках вавилонських", "Спокуса", "Богословіє"). Більшість віршів, що передували першій збірці поета, побачили світ лише в посмертному виданні – складеній "із недрукованого та призабутого" книжці "В серці у моїм..." (1970). Збірки: "Сонячні кларнети" (1918), цикл віршів у прозі "Замість сонетів і октав" (1918), "Плуг" (1920), "Вітер з України" (1924).
	Голодомор зламав митця: він став прислужником партії, тому здійснює в поезії, на думку В.Стуса, "ірреальні спроби примусити усміхатися голий череп", "народ перестав існувати для Тичини, а Тичина перестав існувати для народу" (" Чернігів " (1931), "Партія веде" (підзаголовок – "Пісні, пеани, гімни") (1934), "Чуття єдиної родини" (1938, Державна премія СРСР 1941 р.), "Сталь і ніжність" (1941)). У роки Великої Вітчизняної війни, живучи в м. Уфі (до 1943 р. там перебували тоді Академія наук УРСР та Спілка письменників України), П.Тичина видає книгу публіцистики "Творча сила народу" (1943), дослідження про класика башкирської літератури "Патріотизм у творчості Мажита Гафурі" (1942), збірки віршів: "Перемагать і жить" (1942), "День настане" (1943), поема "Похорон друга" (1943). Післявоєнні книги: "І рости, і діяти" (1949), "Могутність нам дана" (1953), "Ми – свідомість людства" (1957), "Зростає, пречудовний світе" (1960), "Далекі небосхили" (1960), за яку був удостоєний Ленінської премії, "Комунізму далі видні" (1961), "Срібної ночі" (1964) та ін. У спадщині поета – близько п'ятнадцяти поем. Найбільші з них лишились незавершеними. Н-д., "Шабля Котовського", "Шевченко і Чернишевський", "Сковорода". Перекладав твори О.Пушкіна, Є.Баратинського, О.Блока, М.Тихонова, М.Ушакова, Я.Купала, Я.Коласа, О.Ованесяна, О.Туманяна, А.Акопяна, І.Чавчавадзе, А.Церетелі, К.Донелайтіса, С.Неріса, А.Венцлова, І.Вазова, Х.Ботева, Л.Стоянова та інших. Досить об'ємними є матеріали щоденниково-мемуарного характеру – "З щоденникових записів" (1981).
Тематика	Тематика: людина і природа (прагнення гармонії із природою); протест проти насильства, жорстокості, терору, морального спустошення (зб. "Замість сонетів і октав" (ці строфи були оголошені "буржуазними", непотрібними)); радість від приходу революції та розпач від її придушення (зб. "Сонячні кларнети", "Плуг"); потреба внутрішньої гармонії (зб. "Сонячні кларнети").
Творчий стиль	Символізм
Кохання	Кохав по-справжньому дочку Івана Вороньківського Поліну Коновал . Але вона не відповідала поетові взаємністю, вийшла заміж за ворога народу. Зате закохалась у нього її сестра Ганна , яку називали в родині Інною. Про двобій почуттів ліричного героя показано у вірші "О панно Інно"... Ганна працювала учителем, рано померла (від сухот). Ще Павло був закоханий у кузину Поліни та Інни гімназистку Наталку .
Смерть	Помер 16 вересня 1967 . Похований на Байковому кладовищі .

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ УЧНІВ

1. Слово вчителя

– До початку ХХ ст. домінував раціоналізм, логіка. Проте модернізм вніс у мистецтво новий спосіб мислення, пізнання дійсності – ірраціональний, інтуїтивний. Письменник прагнув говорити загадками, які мали розгадати читачі. Слова не були визначальними й для Павла Григоровича Тичини, одного із представників українського символізму.

2. Бесіда

- Пригадайте характерні ознаки символізму.

Ознаки символізму:

- ³⁵₁₇ світ складний, скомплікований: видимий і невидимий, плинно-миттєвий, непорушно вічний;
- ³⁵₁₇ трагічність світосприйняття;
- ³⁵₁₇ відображення не реальної дійсності, а ірреальної (психіки людини, снів, містичних явищ);
- ³⁵₁₇ дихотомічність світів: людина належить до реального світу, проте прагне пізнати невидимий світ (небуття, неземний, незбагнений, кращий світ) і робить це за допомогою інтуїції, трансцендентного відчуття; семантику іншосвіття передають лексеми: казка, сон, мрія, рай, ефір, тінь, омана, ілюзія, міф, фантазія;
- ³⁵₁₇ людина – істота не біологічна, а створена для іншого, вищого життя;
- ³⁵₁₇ зовнішні обставини не можуть панувати над нею;
- ³⁵₁₇ символ – посередник між зовнішнім та внутрішнім світами;
- ³⁵₁₇ поет – божество, оскільки він інтуїтивно знаходить шлях до істини;
- ³⁵₁₇ музичність поезії (музика має більший емоційний вплив, ніж понятійне значення слова);
- ³⁵₁₇ кольористика (найбільш поширеними є білий та фіолетовий кольори, серед квітів – троянда, рожа, лілея, орхідея, нарцис, фіалка, айстра, волошка, конвалія, пролісок);
- ³⁵₁₇ емоційність;
- ³⁵₁₇ єдність людини і Всесвіту.

– Назвіть представників символізму.

Представники: М.Вороний, П.Тичина, О.Олесь, О.Кобилянська, П.Карманський, В.Пачовський, Б.Лепкий, М.Яцків, Д.Загул, Я.Савченко, О.Слісаренко.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ, ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ ЗАНЯТТЯ

1. Слово вчителя

– Світосприйняття ліричного героя творчості П.Тичини не є статичним. Так, у збірці "Сонячні кларнети" (1918) спостерігається його еволюція від споглядання світу в "рожевих" окулярах до порушення внутрішньої гармонії, а згодом – до усвідомлення дисгармонійності, хаотичності буття. Часто трагічні ноти пов'язані не лише з історико-політичними подіями, а й образом жінки. Вона змушує страждати ліричного героя. Проте негативного ставлення до неї не спостерігається. Таким чином, на сьогоднішньому занятті проаналізуємо ґендерні взаємовідносини художніх образів в окремих віршах П.Тичини.

2. Повідомлення теми, мети заняття

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Лекція

Традиційно побутує думка, що жінка має виконувати побутові ролі. Проте ґендерне мислення жіночого українського світу почало активно розвиватися в II пол. XIX ст.: виникають феміністичні організації, що боролися проти дискримінації їх прав. На межі XIX й XX ст. спостерігалось активне включення жінок у декабристський рух, виробничу сферу (працюють продавцями, касирами, стенографістками, в артілі тощо); створення інститутів шляхетних дівчат, жіночих гімназій, спархіальних шкіл, де здійснювалось морально-релігійне, розумове, фізичне виховання; зрівняння навчальних програм для хлопців та дівчат; отримання права жінки навчатися у вищому навчальному закладі, викладати в середніх навчальних закладах; заборона досліджувати питання статевого виховання; нівелювання сімейних цінностей через вседозволену сексуальну поведінку. Характерними особливостями міжвоєнного періоду було впровадження політики антисексуалізму; ліквідація неписьменності; відновлення практики роздільного навчання; виховання дівчат як майбутніх матерів, хлопців – як воїнів, громадян; ігнорування проблеми статевого виховання; еротизація взаємовідносин хлопців та дівчат; виконання подвійного навантаження жінки; маскуванню радянською владою ґендерної дискримінації шляхом формального проголошення рівності чоловіків та жінок; накладання табу на фемінізм, здійснення статевого виховання.

V. ПЕРВИННЕ ЗАСТОСУВАННЯ ОТРИМАНИХ ЗНАТЬ

1. Виразне читання віршів П.Тичини мовчки ("Десь на дні мого серця...", "Ви знаєте, як липа шелестить...", "З кохання плакав я...", "Подивилась ясно...", "Пісня трактористки", "Пісня про Зою Космодем'янську").

2. Бесіда

– У яких ролях постає образ ліричного героя? (закоханого, страдника, високодуховної особистості)

– У яких ролях постає образ ліричної героїні? (коханої, емоційно холодної, байдужої до страждань інших, соціально активної жінки, жінки-героїні)

– Який характер взаємовідносин між ними? (односторонній, дистанційний через невзаємність почуттів із боку коханої)

VI. САМОСТІЙНЕ ЗАСТОСУВАННЯ УЧНЯМИ ЗНАТЬ У СТАНДАРТНИХ СИТУАЦІЯХ

Групова робота

Завдання: заповнити таблицю.

НАЗВА ПОЕЗІЇ П.ТИЧИНИ	ЗАПИТАННЯ	ВІДПОВІДЬ (орієнтовні відповіді)
"Десь на дні мого серця..." (№1)	Чому "плаче серце" ліричного героя?	через розлуку з коханою
	Чому ліричний герой хоче чути голос коханої?	зберіг у своїй пам'яті позитивні спогади про кохання, тому залюбки згадує голос коханої
"Ви знаєте, як липа шелестить..." (№2)	Чому спить кохана?	не розуміє краси природи, не відчуває з неї зв'язку
	Що означає риторичне питання "Ви знаєте, як сплять старі гаї"?	ліричний герой спонукає замислитися над власним ставленням до оточуючого навколишнього середовища
"З кохання плакав я..." (№3)	Які лексеми символізують розлуку ліричного героя з коханою?	мур, хмари, сніги, плач, лист
	Що означає метафора "обсипалась душа моя"?	розпач ліричного героя через нерозділене кохання, самотність
"Подивилась ясно..." (№4)	Чому співають скрипки в душі ліричного героя?	туга й біль через розлуку з коханою
	Що означають слова "буду вічно сам я, в чорному акорді"?	самотність, духовна смерть
"Пісня трактористки" (№5)	У чому новаторство жіночого образу цього віршу?	має інші цілі, потреби – прагне вивчитися на трактористку й бути корисною державі
	Чому мати Олесі Кулик виступає проти навчання дочки?	дотримується традиційних поглядів щодо ролі жінки
"Пісня про Зою Космодем'янську" (№6)	Якими рисами характеру наділена Зоя?	мужня, відважна, здатна пожертвувати власним життям заради країни

VII. ТВОРЧЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ ЗНАТЬ У НОВІ СИТУАЦІЇ

Групова робота

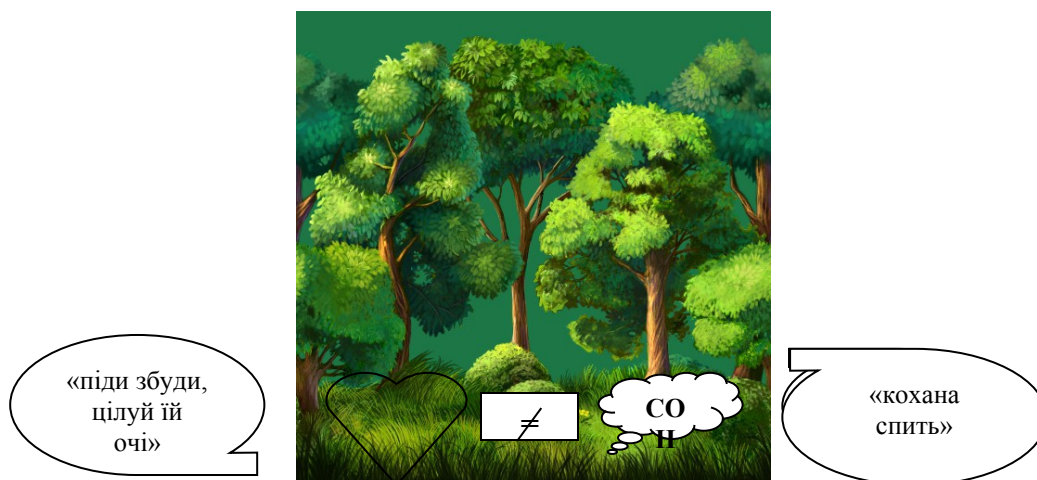
Завдання: проаналізувати запропоновані вірші ("Десь на дні мого серця..." (№1), "Ви знаєте, як липа шелестить..." (№2), "З кохання плакав я..." (№3), "Подивилась ясно..." (№4), "Пісня трактористки" (№5), "Пісня про Зою Космодем'янську" (№6)) та створити до них опорні асоціативні схеми.

Орієнтовна відповідь

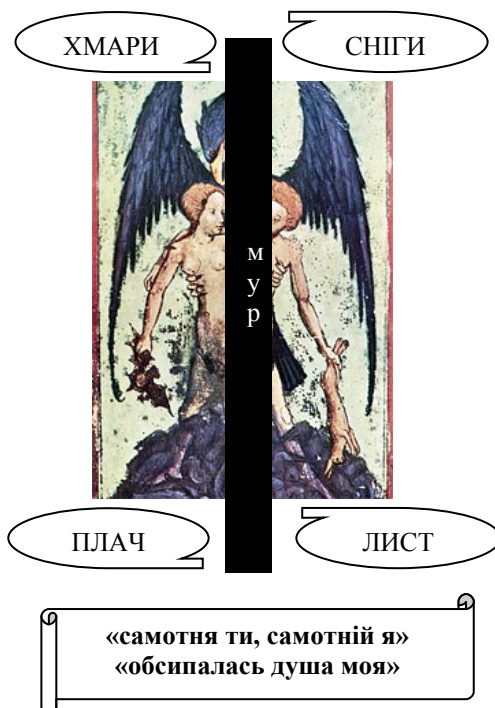
"Десь на дні мого серця..."

"Ви знаєте, як липа шелестить..."

"З кохання плакав я..."

"Подивилась ясно..."

«більше не побачу – сонячних очей»

«буду вічно сам я, в чорному акорді»

"Пісня трактористки"

«поступала ув артіль»

«як хочеться учитись»

«все'дно втечу»

«не той тепер Миргород
Хорол-річка не та»

"Пісня про Зою Космодем'янську"

2. Узагальнення характеру ґендерних взаємовідносин, ґендерних ролей художніх персонажів

VIII. ПІДСУМКИ ЗАНЯТТЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

1. Бесіда

– Дайте загальну характеристику взаємовідносин чоловічих і жіночих персонажів у творчості П.Тичини.

– Що б ви рекомендували ліричному герою для подолання душевної кризи?

– Що б ви рекомендували ліричній героїні для подолання душевної кризи?

– Що потрібно зробити художнім персонажам протилежної статі для гармонізації взаємовідносин?

2. "Чарівний кубик" (учні кидають один одному кубик із зображенням "x" і "0", де "x" означає називання позитивних рис творчості Тичини, "0" – вказівку на недоліки поезії митця).

3. Оцінювання.

4. Домашнє завдання: написати вірш / створити асоціативний малюнок, дотримуючи особливостей символізму, на ґендерну тематику.

Наталія Федорченко

ТРЕНІНГ – ФОРМА НАВЧАННЯ, ЩО ЗБЕРІГАЄ ТА ЗМІЦНЮЄ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ

У Концепції освіти 12-річної школи, розробленої відповідно до Конституції України, Державної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"), у статтях законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" чітко зазначено, що "важливим складником шкільного навчання та виховання є формування здорового способу життя, підвищення соціальної активності і зміцнення здоров'я школярів".

Людина є найважливішою цінністю суспільства. Проте з кожним роком збільшується кількість чинників, які негативно впливають на її життя та здоров'я.

Останнім часом обґрунтоване занепокоєння викликає стан здоров'я школярів. За даними Міністерства охорони здоров'я серед дитячого населення за останнє десятиліття значно (в 1,5–3 рази) зросла частота хронічних захворювань, які призводять до інвалідності. Це хвороби нервової, ендокринної, серцево-судинної, шлунково-кишкової, кістково-м'язової систем. Серед наших

першокласників тільки 5–9 % практично здорових дітей. Кількість хронічно хворих дітей збільшується за роки навчання у 2,5 рази. Фахівці вказують на різні причини незадовільного рівня здоров'я сучасних школярів, серед яких відсутність ефективної моделі виховання свідомого і дбайливого ставлення до власного здоров'я. Сьогодні постала проблема створення нової гуманістичної моделі навчання, в центрі уваги якої – інтереси, потреби, мотиви та здоров'я конкретної дитини.

В Національній доктрині розвитку освіти України основна увага звертається на необхідність пропаганди здорового способу життя, стимулювання у молоді прагнення до нього, забезпечення індивідуального підходу під час занять фізичними вправами, можливості набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, шляхи і методи протидії хворобам, методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності.

Саме в цьому полягає основне завдання вчителя під час викладання курсу біології в школі. На уроках біології необхідно формувати в учнів свідоме ставлення до свого життя і здоров'я, допомогти оволодіти основами здорового способу життя та життєвими навичками безпечної поведінки, а також створити в класі умови для збереження та зміцнення здоров'я школярів.

Досягти реалізації поставлених завдань допомагає використання активних методів навчання.

Так, наприклад, проведення **уроків-тренінгів** відкриває дітям можливість вільного спілкування одне з одним, висловлювання думок у невимушеній атмосфері, принцип учень – учню допомагає досягнути максимального засвоєння знань, умінь та навичок.

З метою активізації та мотивування навчальної діяльності на початку уроку доцільно використовувати методи "очікувань" та "мозковий штурм", ігри-розминки "Побажання", "Хто найуважніший", "Рукостискання" тощо.

У ході ознайомлення з новим матеріалом учням можна запропонувати роботу в колі, групах, парах, трійках, різноманітні притчі, самостійну роботу з підручником, таблицями, блок-схемами тощо.

На етапі закріплення вивченого ефективним є використання "Дерева підсумків", методів "Мікрофон", Незакінчене речення", рольові ігри, інсценізації, створення реклами та антиреклами, написання листа уявному другу, розв'язання ситуативних задач, павутинка тощо.

Підсумковий урок з теми можна провести у вигляді презентації проекту на будь-яку тему.

Обов'язковим у ході уроку є використання релаксаційних вправ та ігор, які дають можливість дитині змінити вид діяльності, відпочити та налаштуватися на подальшу роботу.

Добираючи додаткові матеріали до уроків та позакласних заходів, особлива увага звертається на відповідність їх змісту віковим особливостям, реальним потребам учнів та їх навчальним можливостям. Лише за цих умов реалізація освітньої траєкторії учнями за схемою: "знання" – "уміння" – "ставлення" – "життєві навички" сприятиме збереженню здоров'я учнів.

Еритроцити. Кровотворення

(методична розробка уроку)

Тема. Еритроцити. Кровотворення.

Мета: вивчити будову і функції еритроцитів, з'ясувати будову і функції гемоглобіну, виявити, які хвороби виникають при недостатній кількості еритроцитів та пошкодженнях кісткового мозку, навчитися бережливо ставитися до свого здоров'я, зміцнювати його, виховувати повагу до людей, розвивати взаємоповагу, розвивати вміння логічно мислити, вміння працювати в групах і в парах, спілкуватись; працювати з підручником.

Метод проведення уроку: тренінг.

Хід уроку

Завдання тренінгу

Довгий час за кров'ю визнавали могутню та виключну силу: з її допомогою скріпляли священні клятви, древні греки приносили кров у жертву своїм богам. Деякі філософи Давньої Греції вважали кров носієм душі. Давньогрецький лікар Гіппократ призначав душевнохворим кров здорових людей. Він вважав, що в крові здорових людей – здорова душа. Дійсно, кров – найдивніша тканина нашого тіла. Рухливість крові – це найважливіша умова життєдіяльності організму. Як не можна уявити державу без електромереж, так не можна зрозуміти існування людини та тварини без руху крові по судинах.

З розвитком науки людський розум все глибше пірнає в таємниці крові. Упірнемо ж і ми з вами в її таємниці і познайомимось ближче з Його Величністю Еритроцитом.

Сьогодні ми з вами вивчимо його будову і функції, з'ясуємо значення гемоглобіну, вияснимо, які хвороби виникають при недостатній кількості еритроцитів та пошкодженнях кісткового мозку, навчимося бережливо ставитися до свого здоров'я, зміцнювати його.

1. Домовленість про правила тренінгу

- Не перебивати – уважно слухати одне одного і поважати різні думки.
- Поважати особисте життя – кожен має право не відповідати на запитання, яке стосується його особистого життя.
- Бути доброзичливими – ставитися одне до одного доброзичливо і поважати почуття інших.
- Зберігати конфіденційність – не обговорювати поза межами групи ті моменти особистого життя, які стали відомими на тренінгу.
- Бути толерантними – не можна змушувати людину замовкнути лише тому, що її погляди не збігаються з поглядами інших.
- Право на анонімність – кожен має право ставити запитання анонімно.

Ви можете художньо оформити правила, записавши їх на намальованих сонячних променях чи на пелюстках квітки.

2. Очікування учасників

Після оголошення мети тренінгу зверніться до учасників з проханням письмово висловити свої очікування. Це можуть бути різні побажання, наприклад, добре провести час, щось дізнатися, чогось навчитись, знайти нових друзів, отримати позитивні емоції тощо.

- Ви можете намалювати на аркуші дерево, а очікування учасників, записані на клейких папірцях (жолудях, яблуках), розмістити біля дерева. По закінченні тренінгу попросіть учасника проаналізувати, які сподівання справдилися, і перенести їх на вершину дерева.

3. Знайомство

Називаємо своє ім'я і за кожною буквою імені робимо собі комплімент.

Наприклад: Наталія – найкраща, активна, толерантна, акуратна, любляча, ініціативна, яскрава.

4. Гра "Вірю – не вірю "

Завдання: Біля правильних тверджень ставите плюс, не правильних – .

1. З крові в тканинну рідину поступає кисень, вода, поживні речовини.
2. Транспортуючи гормони, кров виконує видільну функцію.
3. Кров належить до сполучної тканини.
4. Кров складається з плазми і формених елементів.
5. Лімфа – це безбарвна, майже прозора рідина.
6. У плазмі домінує суха речовина.
7. Кров знищує віруси та мікроорганізми.
8. Еритроцити, лейкоцити та тромбоцити входять до складу плазми.
9. Кров розносить по організму гормони, виконуючи живильну функцію.
10. Сталість внутрішнього середовища – необхідна умова життя.
11. У здорової людини склад плазми сталий.
12. Хімічний склад крові регулює центральна нервова система.

Код для перевірки роботи:

1+2 – 3+4+5+6– 7+8 – 9–10+ 11+12+

5. Робота в групах. "Робота в лабораторіях"

Вивчення нового матеріалу

1. Історична довідка

А тепер – увага! Історичний факт!

Перенесемося у XVII ст. Травень 1692 року. Річкою Іш, недалеко від міста Дельфта, пливе яхта з прапором російського царя Петра I на кормі. Правитель держави російської пливе у Дельфт на зустріч із голандським дослідником Антонієм ван Левенгуком.

Зустріч відбулася. Левенгук продемонстрував мікроскоп власної конструкції і пояснив принцип його дії. А потім розповів про свої спостереження:

"Одного разу під час своїх дослідів я випадково порізав палець склом. Тоді я вирішив розглянути кров під мікроскопом. Замість однорідної червоної рідини я побачив велику кількість якихось рожевих утворень, які нагадували кульки. В центрі вони були світлішими, ніж по краях. Виявляється, що кров людини складається ось із таких рожевих кульок. А з чого тоді складається кров жаби? І кров цих тварин також містила рожеві тільця, але мали вони не кулеподібну, а овальну форму".

Левенгук уколів свій палець і продемонстрував Петру I кров під мікроскопом. Подивіться **на монітор** і ви побачите те, що побачив російський цар у XVII ст.

Для здійснення основної мети уроку вчитель пропонує групам самостійно вивчити такі питання.

Скориставшись матеріалом підручника, заповніть паспортні дані еритроцита людини:

Назва форменного елемента	
Забарвлення	
Форма	
Наявність ядра	
Кількість в 1 мм ³ крові	
Речовина, що входить до складу	
Місце утворення	
Місце руйнування	
Час існування	
Основні функції	

2 лабораторія – "Гематологи"

Скориставшись довідниковою літературою, розв'яжіть проблемну ситуацію:

"Кількість еритроцитів у крові людини визначається рівнем гемоглобіну в крові при здачі аналізів (норма гемоглобіну для чоловіків 130–160 г/л, для жінок 124–144 г/л.). Який діагноз поставить лікар пацієнту, якщо у нього рівень гемоглобіну – 90 г/л. Пацієнт скаржиться на загальну слабкість, головний біль, різке схуднення, задишку, особливо під час фізичного навантаження, шум у вухах, запаморочення. Шкірні покриви й слизові оболонки в пацієнта бліді. Поясніть причину цього захворювання. Які рекомендації щодо лікування можна надати хворому?"

3 лабораторія – "Біохіміки"

Скориставшись матеріалом підручника, заповніть паспортні дані гемоглобіну.

Місцезнаходження	
Склад	
Кількість в одному літрі крові людини	
Основна властивість	
Основна функція	
Сполука з киснем	
Сполука з вуглекислим газом	
Сполука з чадним газом	

Захист першої лабораторії Анкета еритроцитів

Назва форменного елемента	Еритроцит
Забарвлення	Червоне
Форма	Диск, увігнутий посередині, що збільшує площу його поверхні
Наявність ядра	–
Кількість в 1 мм ³ крові	5,5 млн
Речовина, що входить до складу	Гемоглобін
Місце утворення	Червоний кістковий мозок
Місце руйнування	Печінка, селезінка
Час існування	120 діб
Основні функції	Транспорт кисню від легенів до всіх органів, транспорт вуглекислого газу від тканин до легенів

Захист другої лабораторії

Наявність у результатах цифри 90 свідчить про те, що у пацієнта в крові низький рівень гемоглобіну. Таке захворювання називається **анемією**. Наявність малої кількості еритроцитів веде до недостатнього транспортування кисня до клітин, особливо клітин мозку. Характерними ознаками анемії є: бліде обличчя і шкіра, загальна слабкість, похудіння, фізична та розумова втома, серцебиття, головний біль.

Лікування повинно бути спрямованим на причину анемії.

Поради лікаря:

- вживати продукти насичені залізом, яке є складовою частиною гемоглобіну (гранатовий сік, м'ясо, печінка, масло, вершки, молоко, горіхи, яблука);
- прогулянки на свіжому повітрі.

Захист третьої лабораторії

Місцезнаходження	Еритроцити
Склад	Молекула білка і гем – залізовмісна сполука
Кількість в одному літрі крові людини	135–160 г
Основна властивість	Утворювати нестійкі сполуки з киснем
Основна функція	Транспортування кисню від легенів до тканин
Сполука з киснем	Оксигемоглобін
Сполука з вуглекислим газом	Карбгемоглобін
Сполука з чадним газом	Карбоксигемоглобін

6. Руханка.

Учасники стоять у колі один за одним. Розповідається історія про тварин, що живуть у джунглях. Завдання: передати рухами характерні особливості кожної тварини, роблячи масаж спини тим, хто стоїть попереду.

Історія. "Ми веселі мандрівники і любимо мандрувати пішки (*імітація руху "пішки" за допомогою вказівного і середнього пальців рук*). Ми обходили багато земель і одного разу потрапили в джунглі. Першою нам зустрілася пантера, яка немов кішка, м'яко ступала лапами по землі (*легко торкатись долонями спини, переступати, мов "кішка"*). Побачивши нас, вона лениво потягнулась (*провести долонями рук по спині зверху до низу, витягнувши руки*) і повільно пішла далі (*імітація руху "пішки"*). Веселі мавпи швидко стрибали з ліани на ліану і сміялися (*швидкі і легкі постукування долонями по всій спині*). З болота виліз величезний бегемот і пішов шукати своїх друзів-слоненят (*повільно і важко опускати кулачки на спину*). А вони були поруч: бігали і доганяли одне одного (*швидкі постукування кулачками по спині*). І ось раптом ми побачили в траві строкату стрічку. Це була змія. Вона повільно рухалася в траві (*звивистий рух по спині однією рукою*). Ми обминули її і пішли собі далі (*рухи вказівними і середніми пальцями обох рук по спині*).

7. Робота в трійках. Обираємо трійки: на 1,2,3 розрахуйсь.

1. **Гемоглобін (haemoglobinum)** – кров'яний пігмент, складний білок, який складається із гема та білка глобіна і міститься в еритроцитах. Основна функція гемоглобіну – перенос кисню від легень до тканин, а також виведення вуглекислого газу з організму і регуляція кислотно-основного стану. В крові людини є декілька типів гемоглобіну. В ембріональному періоді виявляються фетальний – HbF (fetus – плід), дорослі – HbA1 і HbA2 (adultus – дорослий) гемоглобіни, які знаходяться в крові дітей і після народження. До кінця першого року життя в крові залишається в основному HbA1 – гемоглобін дорослого. Кількість гемоглобіну визначається колориметричним методом за допомогою гемометра Салі, однак для точних характеристик гемоглобіну (через суб'єктивність першого) рекомендується застосовувати цیانметгемоглобіновий метод.

2. **Еритроцит (erythrocytus)** – без'ядерний формений елемент крові, що містить гемоглобін, основною функцією якого є транспортування кисню і вуглекислого газу. Еритроцити складають основну масу формених елементів крові. Форма двовігнутого диску забезпечує максимальне співвідношення площі поверхні до об'єму. Окрім участі в тканинному диханні, еритроцити виконують живильну (доставка живильних речовин до клітин і тканин), захисну (спроможність зв'язувати токсини і переносити на своїй поверхні антитіла) функції. Окрім того, еритроцити (гемоглобін) забезпечують підтримку кислотно-основної рівноваги в крові. Ферменти, які містяться в еритроцитах, каналізують життєво важливі біохімічні процеси. Еритроцити беруть участь і в процесі згортання крові. Середня

тривалість життя еритроциту 90–120 днів. Старі еритроцити руйнуються в клітинах ретикулоендотеліальної системи, в основному в селезінці. Визначення еритроцитів проводять у рахунковій камері Бюржера з нанесеною сіткою Горєва і за допомогою лічильників або аналізаторів клітин.

3. *Американським дослідникам вдалося отримати повноцінно функціонуючі еритроцити з ембріональних стовбурових клітин, пише New Scientist.* На думку вчених, у майбутньому отримані в лабораторії клітини крові можуть стати зручнішою, доступнішою і безпечнішою альтернативою переливанню донорської крові. В ході експерименту, проведеного фахівцями клініки Майо в Рочестері в співпраці з Університетом Ілінойса і компанією Advanced Cell Technologies, ученим вдалося стимулювати всі етапи диференціації ембріональних стовбурових клітин у стовбурові клітини крові, з яких потім були отримані еритроцити. Довести диференціацію до появи без'ядерних еритроцитів у лабораторних умовах раніше не вдавалося. Додаткові експерименти показали, що вирощені в лабораторії еритроцити здатні переносити кисень і не гірше, ніж клітини донорської крові. Запропонована дослідниками методика дозволяє отримувати еритроцити в практично необмеженій кількості. В майбутньому вважає керівник дослідження Роберт Ланза (Robert Lanza), поставлене на потік вирощування еритроцитів може вирішити проблему постійного браку донорської крові. На відміну від запасів крові, які безпосередньо залежать від кількості донорів з різними групами крові, новий метод теоретично дозволяє заздалегідь отримувати клітини із заданими властивостями в необхідних об'ємах. Крім того, отримання еритроцитів у лабораторних умовах дозволяє звести до мінімуму ризик розповсюдження ВІЛ, гепатиту та інших інфекцій, виключити передачу яких при використанні крові донорів повністю неможливо.

4. *Ми маємо **серцево-судинну систему, яка забезпечує кровообіг.***

Кров постачає кисень та енергію до всіх частин нашого тіла, і робить це завдяки серцю та судинам, зокрема найтоншим із них – капілярам.

Так ось, судинами біжить кров, і однією з її складових є еритроцити або червоні кров'яні тільця. Еритроцити – це великі клітини, які *не мають ядер*. Це важливо. Чому? Тому що якби еритроцити мали ядра, то вони не могли б проходити найтоншими капілярами, аби жити очі, найвищі шари шкіри та ін.

До речі, в тварин еритроцити мають ядра – в них не такі тонкі капіляри. А ще еритроцити створені так, що вони не зліплюються, коли стикаються, – бо мають на своїй поверхні своєрідне мастило. Знов-таки, якщо вони зліпляться, то не зможуть пройти в найтонші капіляри. Крім цього, злипання еритроцитів може призвести до розриву капілярів.

Отже, коли ви приймаєте "безпечну" дозу алкоголю (а про неї ви, звісно ж, прочитали не в глянцевому журналі, а на сайті відомого та поважаного лікаря), відбувається наступне – ... Хвилиночку – я підкреслюю, як хто не зрозумів – це стосується будь-якої дози... Відбувається от що: етиловий спирт, потрапляючи до крові, змиває "мастило" з еритроцитів і вони зліплюються. Потім вони потрапляють до капілярів та розривають їх.

Звідси оце всім знайоме червоне мереживо на носах та щоках у п'яниць.

Звідси ж це мереживо в очах... Але – ніс, очі – це все *наявні* ознаки розриву капілярів. Те саме відбувається у всьому організмі – у серці, нирках, мозкові, у м'язах, у статевих органах, у шкірі – скрізь.

Руйнується... на хвилинку, що за пасив? – ви руйнуєте власну серцево-судинну систему, причому від дози залежить виключно **обсяг** ушкоджень – якісної різниці немає. Що ще? Кожного разу, коли прикладається до чарки, і чуєте: "За здоров'я!", будьте чесними, виправте оратора хоч подумки – "За *рахунок* здоров'я..."

Отже, будьте здорові і любіть себе – тоді ви будете в змозі любити й інших, виконуючи тим самим одну з двох найвищих заповідей, що їх Всевишній, Творець цього світу, повелів виконувати всім.

8. Бесіда по колу.

Прочитайте в підручнику про кровотворну систему людини. 3 хв.

Говоримо по колу, по черзі один за одним, по одному реченню. Речення і поняття повторюватись не повинні.

9. Завершення тренінгу.

Що ви нового дізналися? Що вам дало це заняття?

10. Вправа "Вінок побажань"

Учасники стають по колу, вимовляють побажання своєму сусідові, кладучи свою руку на його плече, утворюючи сплетений вінок.

Додому: опрацювати відповідний матеріал з підручника, приготувати повідомлення про імунітет.

Тетяна Котляр

ЯКИЙ ПТАХ, ТАКЕ Й ГНІЗДО

Мета: дати уявлення про шлюб, познайомити учнів із розвитком шлюбних стосунків у різних народів протягом усієї історії людства, звернути увагу на моральну цінність шлюбу; підвести учнів до усвідомлення того, що, укладаючи шлюб, вони беруть на себе конкретні взаємні моральні обов'язки і з цієї миті несуть відповідальність один перед одним, перед своїми майбутніми дітьми.

Успішний шлюб – це будинок, який треба щодня перебудовувати.

А. Мороз

Одружитися – це значить наполовину зменшити свої права і удвічі збільшити свої обов'язки.

А.Шопенгауер

Хід заходу

Вступне слово вихователя

Любов, кохання... таке знайоме і таке хвилююче слово. Любов – одне слово, а скільки навіює думок, спогадів, переживань.

До когось вона прийде вперше, а хтось уже душею й серцем відчув її. Як би не змінювалось наше життя, а кохання завжди залишиться коханням.

А зараз послухайте легенду про кохання, про його силу, його красу і велич.

... Коли Бог створив світ, він навчив усі живі істоти продовжувати свій рід – народжувати подібних собі. Поселив Господь жінку і чоловіка в полі, навчив їх будувати курінь, дав чоловіку в руки лопату, а жінці – жменю зерна.

– Живіть, продовжуйте свій рід, – сказав Бог, – а я піду по господарству. Прийду через рік, подивлюсь, як тут у вас...

Приходить Бог до людей через рік з архангелом Гавриїлом. Приходять рано-вранці, до сходу сонця. Бачать – сидить чоловік і жінка біля куреня, перед ними дозріває хліб на ниві, біля куріня – колиска, у якій сидить дитина. А чоловік та жінка дивляться то на рожевий схід сонця, то в очі один одному. І в ту мить, коли очі їхні зустрічалися, Бог побачив у них якусь невідому силу, не зрозумілу йому красу. Ця краса була прекраснішою за небо і сонце, землю і зірки. Вона дуже здивувала Бога.

– Звідки вона взялася і що воно таке – ця краса?

– Це кохання, – сказав архангел Гавриїл.

– Що таке кохання? – запитав Бог.

Архангел стиснув плечима. Бог підійшов до чоловіка, торкнувся його плеча своєю рукою і сказав:

– Навчи мене кохати, чоловіче. – Але чоловік навіть не помітив дотику Господньої руки. Він дивився в очі жінки – своїй дружини, матері його дитини. Бог розгнівався і сказав:

– Так, значить ти не хочеш навчити мене кохати, чоловіче? Із цієї хвилини старій. Кожен рік життя хай забирає по краплині твою молодість і силу. Нехай усихає твій розум, нехай порожнім робиться твоє серце. А я прийду через 50 років подивлюся, що залишилося у твоїх очах.

Минуло 50 років. Прийшов Господь знову. Дивиться: замість куреня стоїть хата біленька, на пустирі виріс сад, на ниві колоситься пшениця, сини поле орють, дочки льон збирають, а онуки граються в садку. Біля хати сидять бабуся й дідусь, дивляться в очі один одному. І побачив Бог в їх очах красу ще більш могутню. Побачив не тільки кохання, але й вірність. Це розсердило Бога ще більше.

– Мало тобі старості, чоловіче? Так помирай же. Помирай у печалі, шкодуючи за своїм життям і коханням. Іди в землю. А я прийду й подивлюся, у що перетвориться твоя любов.

Прийшов Бог через 3 роки і бачить: сидить дідусь біля маленької могили, очі в нього засмучені, але в них ще більша і не зрозуміліша для Бога краса. Уже не тільки любов і вірність, але й пам'ять серця побачив Бог. Підійшов він до чоловіка і сказав:

– Дай мені цю красу. Що хочеш за неї проси.

– Не можу, – відповів чоловік. – Ця краса дісталася мені дорогою ціною. Ціна їй – смерть, а ти безсмертний.

– Дам тобі безсмертя, дам молодість.

– Ні, непотрібно. Ні вічна молодість, ні безсмертя не зможуть зрівнятися з коханням, –
відповів чоловік.

Ось що таке кохання. Це вічна краса і безсмертя, це сила і велич людини, це вірність і пам'ять
серця. Ми старіємо і помираємо, але кохання залишається вічно.

В.Белінський писав: "Кохання має свої закони розвитку, свій вік, як людське життя. У нього своя
розкішна весна, своє спекотне літо, нарешті осінь, яка для одних буває теплою, світлою й родючою,
для інших – холодною, гнилою й неродючою. У кожному віці людина переживає любов по-різному".

Усі ми прагнемо любові, яка поглинула б нас із головою і тривала все життя. І не важливо, де і
як спалахне полум'я кохання.

Саме кохання – одна з вищих моральних цінностей, яка возвеличує людину. Високий рівень
розвитку цього почуття – свідок багатства людської особистості. Показником істинності кохання є
прагнення закоханих до шлюбу.

І сьогодні ми з'ясуємо питання про шлюб та його моральну цінність, згадаємо звичаї минулого і
сучасності, спробуємо скласти поради для молодих.

– Що ж таке шлюб?

Учениця. Етимологія російського слова "брак" указує на спорідненість із давньоруським
"брачати", тобто "відбирати".

Українське слово "шлюб" бере свій початок від давньослов'янського слова "слюб", що
означало урочисту обіцянку. "Слюбитись" у ряді слов'янських мов означає домовитися.

Вихователь. Шлюб – це захищена державою добровільна спілка між чоловіком і жінкою, які
об'єднуються з метою створення сім'ї, народження й виховання дітей. Це вільний, рівноправний і в
ідеалі довічний союз. Який передбачає дотримання встановлених державою правил.

Нині для укладення шлюбу потрібна взаємна згода майбутнього подружжя та її реєстрація в
державних установах.

У розвинених країнах питання про шлюб вирішуються по-різному. В Аргентині, Австрії, Бельгії,
Туреччині, Швейцарії, Німеччині, Японії дійсним визнають лише громадянський шлюб. Альтернативні
форми шлюбу – релігійні або громадянські – допускаються в Англії, Данії, Італії, Іспанії, Канаді. У
багатьох країнах і донині зберігається обряд заручин, як закріплення попередньої згоди на укладення
шлюбу.

Характер шлюбно-сімейних стосунків залежить від соціально-економічного укладу суспільства.

ГРУПА ІСТОРИКІВ

1. В умовах рабовласницького та феодалного суспільства жінки були позбавлені багатьох
громадянських прав. У нерівному становищі вони були перед законом, котрий оголошував чоловіка
воладарем усіх членів сім'ї. У Стародавньому Римі чоловік після року життя міг зробити жінку своєю
рабою або продати в рабство.

2. У племен сайн, аль-хамум на півдні Ємену жінки самостійно вибирають нареченого й
зустрічаються з ним до весілля. Шлюб укладається в оселі жінки. На її родичів молодий працює
певний час, доки не дістане дозвіл забрати до свого житла. Молода, трохи поживши з чоловіком, має
право піти від нього до своїх батьків.

Пояснення просте: "Я його не хочу", – говорить вона, і це вважається вагомою підставою для
розірвання шлюбу. Жінка доглядає дітей, пасе кіз та овець, але вона ж приймає гостей як голова сім'ї.
Чоловік захищає сім'ю та рід, заробляє на прожиток і доїть верблюдиць, але він же готує їжу, меле
зерно, пере свій одяг, ходить по воду та за паливом. Найцікавіше, що права жінок надійно оберігає
племінне зібрання, у якому немає жодної жінки – лише мудрі старійшини та мужні воїни.

3. Усвідомлення необхідності одруження, створення сім'ї набувало часом незвичайних форм.
Так, давньогрецький мислитель Платон вважав, що суспільство має засуджувати тих, хто не створив
сім'ї до 35 років. Нежонаті після цього віку мусять сплачувати відповідний податок. У Стародавніх
Афінах і Спарті існував звичай під час свята весни сікти різками тих, хто ухилявся від одруження.

Вихователь. В умовах буржуазного суспільства сім'я починає набирати рис рівноправності. У
такій родині чоловік і дружина працювали, обоє утримували своїх дітей. Шлюб їхній будувався на
рівноправних відносинах, але деколи свобода шлюбу значною мірою обмежувалася національними
та релігійними забобонами. Діючі в нашій країні Основи законодавства про шлюб і сім'ю соціально
підкреслюють умови одруження, визначаючи його дійсним або недійсним.

– Які вам відомі умови умови одруження у нас в країні?

ГРУПА ПРАВОЗНАВЦІВ

1. Головною умовою є згода майбутнього подружжя на укладення шлюбу та його реєстрацію. Інакше один із подружжя може через суд оголосити шлюб недійсним. (Проте згода не є ще достатньою підставою для визначення шлюбу недійсним).

2. Другою умовою вступу у шлюб є шлюбне повноліття майбутнього подружжя. Згідно із законом, шлюбний вік в Україні встановлено для юнаків – 18 років, для дівчат – 17. У разі, коли молоді люди вступають в інтимні зносини й чекають на дитину, місцеві органи влади мають право реєструвати шлюб між особами, котрі не досягли шлюбного віку.

3. Третя умова вступу в шлюб є дотримання принципу моногамії, більш того, відступ від цього принципу вважається в нас злочином і переслідується відповідними статтями Кримінального кодексу.

4. Четвертою умовою є відсутність будь-якого рідства між майбутнім подружжям.

5. П'ятою умовою є психічне здоров'я осіб, котрі вступають у шлюб. Закон не допускає укладення шлюбу між особами, одна з яких визнана в судовому порядку недієздатною з причини душевної хвороби. Поява дефектів психіки після вступу в шлюб дає право одному з подружжя шлюб розірвати.

Вихователь. Як бачимо, однією з головних умов укладення шлюбу є досягнення певного віку. Для жінок і чоловіків – 18 років. В Україні шлюбний вік дівчат знижено до 17 років. У Франції цей вік для жінок знижено до 16 років. У Польщі він підвищений для чоловіків до 21 року. У Китаї він становить 20 років для жінок і 22 роки для чоловіків. За наявності серйозних підстав шлюбний вік може бути зниженим.

Напередодні вам було запропоновано вибрати одне з тверджень:

1. Любов як основа шлюбу визнається головною і визначальною.
2. Шлюб може бути створений і без кохання.
3. Роль кохання у шлюбі перебільшена.

Відповіді виявилися наступними:

Дівчата: 1 варіант – 14 чоловік;

2 варіант – 5 чоловік;

3 варіант – 2 чоловіки.

Юнаки: 1 варіант – 6 чоловік;

2 варіант – 0;

3 варіант – 0.

Як бачите, перевага надається *1 варіантові*. Але мені цікаво вислухати ваші думки.

Обговорення тверджень

Вихователь. Справжня любов – це диво, оскільки життя іншої людини стає для вас важливішим власного. Любов проходить безліч випробувань, і її дуже важко зберегти. Любов має бути взаємною: потрібно навчитися не лише її брати, приймати, а й віддавати. У коханні головне – здатність до самопожертви, узяти на себе тягар коханого, полегшити його страждання й горе, розділити радість.

Любов – це думи й турботи не про себе, а про коханого. Любов – це подвоєння життя свого й життя коханого.

Але справжнє кохання приходиться не до всіх. Потрібно вміти чекати і бути гідним цього великого дару.

Л.Толстой говорив: "Все приходив вовремя к тем, кто умеет ждать".

– *А тепер я попрошу присутніх поділитися на групи по 4 чоловік. Кожна група отримує аркуш, на якому написана певна життєва ситуація, яку слід розіграти у ролях.*

Ситуація 1. Зі мною хочуть дружити багато хлопців нашого ліцею, але через те, що я не вживаю спиртного, не палю, не лихословлю, їм соромно. Адже "в моді" дівчата, які мають уміти все те, що й хлопці. Що мені робити? Стати такою, як вони?

Ситуація 2. Ми познайомилися з ним два місяці тому і почали зустрічатися. Він казав, що кохає, та раптом він покинув мене. Навіть не пояснив у чому річ. Я страшенно страждаю, бо кохаю його. Що мені робити?

Ситуація 3. Я любила хлопця, а він мене. Через деякий час ми посварилися і тиждень не зустрічалися. А коли я його побачила, він сказав, що не хоче зустрічатися, бо покохав мою подругу. Так моє кохання зазнало поразки. Я хотіла покінчити життя самогубством, та мене врятували. Життя мені врятували, та хто врятує мене від самоти?

Ситуація 4. Я така слабхарактерна: тільки побачу красивого хлопця, одразу закохаюся. Через деякий час "це кохання" минає і я закохуюся в іншого. Сама не знаю, що зі мною діється. Невже це і є кохання, про яке стільки пишуть і говорять?

Обговорення ситуацій

– *А тепер звернемо увагу на питання щодо моральної готовності до шлюбу.*

(Учням пропонуються питання, відповіді обговорюємо.)

– *У якому віці потрібно одружуватись?*

– *Що треба обдумати, перш ніж приймати рішення про шлюб.*

Молоді люди задовго до шлюбу спочатку в розмовах із самим собою, потім у бесідах з коханим повинні спробувати уявити свою сім'ю, своє місце в ній, взаємні стосунки, адже не можна вибирати чоловіка чи дружину, не уявивши собі, яке з ним (чи з нею) буде сімейне життя.

– *Навіщо люди одружуються?*

– *Чи достатньо однієї тільки любові для вступу в шлюб?*

– *Чи можуть бути якісь поради щодо того, коли треба розпочати підготовку до шлюбу?*

Щоб навчитися щось робити всерйоз, люди довго і наполегливо вчаться, набувають знань, досвіду. По-іншому буває, коли беруть шлюб. Тут кожен сам собі вчитель і учень, начальник і підлеглий, скульптор і глина.

Автор книги "Виховання старшокласників" Л.Тимошенко вважає, що у вихованні чудес не буває. Матір має бути взірцем у всьому. Тільки особистість може виховати особистість. Якщо вдома будь-яка хатня робота виконується абияк, то і з доньки виросте така ж жінка. Існують одвічні поняття: мати – хоронителька домашнього вогнища, батько – захисник цього вогнища. Чоловік – голова, дружина – серце єдиного організму. Обов'язок батька – оберігати спокій матері й дитини.

– *Що є головним під час підготовки до шлюбу – емоції чи розум?*

– *Який час потрібен, щоб краще пізнати свого обранця і переконатися у правильності вибору?*

Перш ніж вибирати супутника життя, треба не поспішаючи, ретельно вивчити свого обранця. Одного разу Сократа запитали: "Що робити, щоб кохання з першого погляду не принесло біди?" Він відповів: "Уважно подивись удруге, потім утретє, учетверте... і вдесяте". Вибираючи супутника життя, треба почекати, поки пройде сліпота закоханості.

Соціологи підкреслюють, що для цього потрібно не менше 1,5 року. І все ж таки справа не в стажі знайомства, а в якості. Необхідно побачити нареченого в різних життєвих ситуаціях, обов'язково познайомитися з його рідними, друзями, і чим більше, тим краще. Бажано декілька разів прийти туди без попередження. Не в гості, не надовго, а на хвилинку: віддати книжку, щось запитати. Ця хвилинка здатна дати більше, ніж цілий день запланованого перебування в гостях, коли батьки закоханого і він сам "при параді", а стосунки між ними, як у театрі.

– *Чи повинне подружжя у повсякденному житті йти один одному на поступки?*

– *Якщо ви впевнені, що праві, а чоловік (дружина) не погоджується з вами, які ваші дії?*

Пам'ятайте, що в сімейному житті не дуже важливо, хто правий, а головне, щоб був мир і злагода.

– *"З милим рай і в шалаші" – що ви про це думаєте?*

– *Чому одних труднощі об'єднують, а інших приводять до розлучення?*

– *Що означає бути хорошим чоловіком?*

Любити дружину, дітей, добре заробляти, не зловживати спиртним, не палити, піклуватися про всю сім'ю, допомагати дружині у веденні хатнього господарства, розуміти дружину.

– *Що означає бути хорошою дружиною?*

Любити чоловіка, бути охайною, із задоволенням вести домашнє господарство, уміти шити, не бути занадто вимогливою, завжди стежити за своєю зовнішністю, розуміти та поважати інтереси свого чоловіка.

– *А які весільні звичаї існували у нас в Україні?*

ВЕСІЛЬНІ ЗВИЧАЇ УКРАЇНЦІВ

Сватання

Старости приходили в хату до дівчини і просили батьків молодого видати її заміж. Старости називали себе мисливцями, які гоняться за куницею, або купцями, що просять віддати товар. Дівчина

в цей час мусить колупати піч, якщо вона згодна вийти заміж за парубка, якого розхвалюють старости, якщо ж – ні, то виносить гарбуза.

Якщо ж дівчина та її батьки погоджувалися на шлюб, то дівчина подавала рушники, старости обмінювалися хлібом, випивали могорич. Від того, як старости будуть оповідати про хлопця, домовлятися з батьками молодої, залежало дуже багато, тому старостами обирали літніх, поважних людей, котрі добре знали обряд, уміли гарно говорити. Траплялося й таке, що хлопцеві відмовляли всі дівчата в селі, тоді старости йшли до сусіднього села й шукали наречену там. Існував звичай прикрашати ті хати, у яких були дівчата на виданні.

Оглядини

Через кілька днів після сватання батьки дівчини йшли до хати молодого, щоб оглянути його господарство й довідатися, у які руки віддають свою дочку. Коли ж батьки були обізнані з майновим станом родини молодого, то оглядини зводилися переважно до застілля або обговорення деталей весілля. На оглядинах призначали й час весілля.

Заручини

Цей обряд відбувався в будинку молодої. У колі родичів, близьких, сусідів молоді привселюдно оголошують про свій намір створити сім'ю й отримують благословення батьків та громади. Назва "заручини" походить від обряду пов'язування рук рушниками на знак згоди. Після заручин дівчина прикрашала голову вінком із квітів і стрічок і так ходила до самого весілля. Про це й прислів'я: "Гарна дівка, як засватана".

Коровай

Випікання весільного короваю супроводжувалося спеціальними ритуалами. Він був обов'язковим для молодят, удовам і вдівцям короваю не випікали. Коровайницями були жінки, які були щасливими в шлюбі, дівчата і вдови не допускалися. Хоча під час весільного печива могли бути присутніми й дівчата. Крім короваю, випікали шишки, що були символом радості, якими обдаровували всіх гостей.

Розплетення дівочої коси

Цей обряд відбувався перед весіллям або в день самого весілля. Молоду садовили на діжу, укриту кожухом. Розплітали дівочу косу брати нареченої або всі члени материнського роду по черзі. Потім на голову молодій клали вінок.

Весілля

Весілля починається в хаті кожного з молодих. Далі молодий збирає своїх бояр, друзків, свах. Кількість весільних чинів залежала від заможності родини та кількості гостей.

У цей час у домі молодої відбувалося обдарування молодої. Поїзд молодого, збираючись до нареченої, обходить тричі навколо столу.

Мати благословляє нареченого й обсіпає його вівсом або іншим збіжжям, "щоб багатим був".

На дорозі часом хлопці влаштовували так звану "перейму": ставили стіл з хлібом-сіллю, зупинивши весільний поїзд, вимагали в молодого викуп. Він повинен був пригостити парубоцьку компанію.

Вхід весільного поїзда молодого на подвір'я нареченої обставлявся іграми (викупом), що символізує вдавану битву з узяттям фортеці, яка, зрештою, закінчувалась мирними переговорами.

Коли ж після обміну весільними калачами нареченим і нареченою гості заходили до хати, відбувалися обміни подарунками між сватами, торг за наречену.

Перед від'їздом молодої до хати нареченого також відбувався ритуальний триразовий обхід столу із хлібом-сіллю. Мати благословляла дочку.

Заключне слово вихователя.

Питання, які ми розглядаємо, – це лише краплина того, що треба обмірковувати, одружуючись. Треба вчитися самовіддачі, хотіти і намагатися розуміти один одного, намагатися розуміти свою половину, як самого себе, допомагати один одному, підтримувати – і тоді всі труднощі можна подолати.

У відомого естрадного співака В.Цоя є хороші слова: "Кохання варте того, щоб чекати, а життя варте, щоб жити". І я хочу, щоб ваше життя було великим, прекрасним, радісним. І нехай у вашому житті завжди поруч буде кохання. Чекайте кохання, і воно обов'язково прийде до ваших сердець. Надійтеся і вірте в це всією душею.

Побудова сім'ї – це творчість, і якою буде сім'я – залежить від її творців. Який птах, таке й гніздо. Нехай наша зустріч допоможе вам у виборі супутника життя. У вас є час помірковувати й вирішити: чи казати "ні" своєму коханому, чи казати "так". Пам'ятайте про те, що, одружуючись, ви добровільно берете на себе великий обов'язок один перед одним і перед своїми майбутніми дітьми.

Нехай у вашому житті лише один раз прозвучить марш Мендельсона й урочисті слова: "Оголошую вас чоловіком і дружиною".

Тетяна Федорченко

**ПЛАН-КОНСПЕКТ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ
"ЖИТТЯ МОЄ – ОБІРВАНА СТРУНА"
(ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА)**

Тема. Життя моє – обірвана струна. (Вечір пам'яті Володимира Івасюка)

Мета. Виховати любов до української пісні і повагу до видатного її творця.

Обладнання. Необхідні декорації, фонограми пісень.

Тип. Літературно-мистецький вечір.

Література:

1. Левицька. О. Співець синіх гір / О.Левицька // Порадниця. – 2008. – № 9. – с.1
2. Халецька Л.Л. Літературно-мистецьке свято "Витоки української естрадної музики" /Л.Л.Халецька // Шкільний календар: літературно-мистецькі свята. – Харків : Основи, 2006.
3. www.ivasjuk.org.ua
4. www.nashe.com.ua

НАПІВМОРОК. НА СЦЕНІ ВИСИТЬ ПОРТРЕТ В.ІВАСЮКА, ОБРАМЛЕНИЙ ВИШИВАНИМ РУШНИКОМ. НА СЦЕНІ СТОІТЬ СТОЛИК, ПРИКРАШЕНИЙ КВІТАМИ І ПІДСВІЧНИКОМ ІЗ ЗАПАЛЕНИМИ СВИЧКАМИ. ЗА СТОЛОМ СИДЯТЬ ВЕДУЧІ.

Ведуча. Ми вітаємо всіх, кому не байдужа українська пісня. Сьогодні ми з вами вшануємо пам'ять людини, яка безмежно любила свою батьківщину, людину, яка не побоялася на весь радянський союз заспівати українською, поета і композитора, який відкрив нову сторінку нашої пісенної творчості, надав пісні пружні крила, позбавив її отої яловості, яку сповідувала залякана душа чиновників. Всі його знали як простого хлопця Володю Івасюка.

(Звучить пісня у виконанні "Бітлз")

Ведучий. Це – "Бітлз". У 60-ті роки багато говорили і сперечалися про цю групу. Тому й нічого дивного, що чимало самодіяльних колективів намагалися копіювати її, але то був спів із чужого голосу.

Володимир Івасюк є ровесником ліверпульської четвірки, що стала музичним символом II пол. ХХ ст., тому беззаперечно прийняв і, як більшість молодих людей того часу, сприйняв нову форму музикування. В.Івасюк увібрав у себе ідеї "Бітлз" і переніс їх на українське підґрунтя, поклавши початок новій так званій молодіжній музиці в Україні.

Ведуча. Народився Володимир Михайлович Івасюк 4 березня 1949 року у районному містечку Кіцмань Чернівецької області в сім'ї вчителів Михайла та Софії Івасюків. Вже у три роки він проявив величезну увагу до музики. У 1954 році батько композитора разом з іншими жителями Кіцмані добивається, аби в містечку відкрили музичну школу, і п'ятирічний Володя потрапляє в підготовчий клас філії Чернівецької школи №1, де починає оволодівати скрипкою. А в 1956 році йде у перший клас середньої школи.

Ведучий. У 1964 році Володя створює в школі ансамбль "Буковинка" й пише для нього свої пісні, серед яких найперша – "Колискова". Колектив здобуває перемоги на кількох самодіяльних конкурсах, їде до Києва, там його помічають, запрошують на обласне телебачення, нагороджують подорожжю по Дніпру. Що важливо, пісні юного композитора запам'ятовуються, й невдовзі до нього звертаються з проханнями надіслати ноти й тексти пісень. Прикладом однієї з них є пісня "Лісові дзвіночки".

Учень читає вірш

Лісові дзвіночки

Ми, дзвіночки лісові,
Піднялися у траві.
Дінь-дінь-дінь! – в блакитний світ
Посилаємо привіт.

Приспів:

Дінь-дінь! – співає вся земля,
Дінь-дінь! – повторюють дівчата.

Дінь-дінь! – кличе всіх весна
В квітучий гай на свято.
Небо лле свою блакить,
Вітер в листі шелестить.
Дінь-дінь-дінь! – летить, мов птах,
Й дзвонить ніжно у серцях.

Ведуча. Попри заняття музикою справи у школі йшли прекрасно. За кілька місяців до її завершення Володя – один із небагатьох претендентів на золоту медаль. Саме тоді трапляється безглузда випадковість, яка невдовзі породить стільки життєвих труднощів та душевного болю.

Ведучий. Під час прогулянки парком хтось із хлопців вирішив закинути картуз на гіпсовий бюст Леніна, що й було зроблено. Усвідомивши крамольність такого вчинку, друзі беруться знімати картуза. Але хто знав, що бюст не закріплений? У ході "операції" "вождь" падає, хлопці потрапляють до міліції на 15 діб, відкривається "Справа Володимира Івасюка".

Ведуча. Відразу постало питання про виключення з комсомолу, вигнання зі школи і позбавлення атестату. Батьки зробили все, що могли. Володя отримав атестат із четвірками з історії СРСР і суспільствознавства.

Ведучий. Сім'я переїжджає до Чернівців. Володя блискуче складає іспити до медичного інституту, і його зараховано на перший курс лікувального факультету. Радості не було меж, але хтось повідомив про його "справу", і 31 серпня 1966 року Володимира звинувачують у тому, що він нечесним шляхом пробрався в лави студентів, і при всіх зачитують наказ про його виключення.

Ведуча. Юнак витримує цей удар і продовжує боротьбу за своє майбутнє. Він іде працювати слюсарем на завод "Легмаш". Коли профспілковий діяч Леонід Мельник дізнається, що Володя музикант, то доручає йому створити і вести заводський хор.

Ведучий. Невдовзі цей хор починає займати провідні місця в оглядах художньої самодіяльності, на виступах ансамблю акомпанує сестра Володі Галя, хористи виконують Володині пісні. На хвилі натхнення Івасюк ризикує і під псевдонімом Весняний надсилає на конкурс до 50-річчя Жовтня пісні "Відлітали журавлі" та "Колискова для Оксаночки". Отримує першу премію.

Учень читає вірш "Колискова для Оксаночки"

Колискова для Оксаночки

Вітер вже нахмурич чорні брови,
Сад затих до ранку, присмирнів.
Під крилом блакитної любові
Спи, дитя, в діброві снів.

Приспів:

Люлі, ластівко, люлі, радосте,
Срібний мій дзвіночку.
Хай твоя весна і в житті, і в снах
Продзвенить струмочком.

Всюди спокій, радіо замовкло,
Птиці снять про небо у гнізді.
Зорі вкрили сяйвом, наче шовком,
Золоту твою постіль.

Приспів

Ведуча. Через рік за рекомендацією "Легмашу" Володя вступає до Чернівецького медінституту. Він симпатичний усім, його відразу ж обирають старостою групи, запрошують в оркестр народних інструментів "Трембіта", в камерний оркестр медінституту. Після закінчення третього курсу Володя починає працювати над піснею "Червона рута". Хоча й до цього було багато пісень про загадкове зілля руту-м'яту, саме "Червоної руті" судилося полонити стільки сердець своєю ліричністю та своїм романтизмом.

Вокально-хореографічна композиція "Червона рута"

Ведучий. У 1971 році в Карпатах був знятий фільм "Червона рута", в якому брали участь Софія Ротару, Василь Зінкевич, Назарій Яремчук, Раїса Кольца, ансамблі "Смерічка" і "Росинка".

Ведуча. Це був перший український музичний фільм. У ньому прозвучали пісні Івасюка, Дутківського, Скорика. Цього ж року в передачі ЦТ "Алло, ми шукаємо таланти!" звучить Володина пісня "Водограй", а "Червона рута" стає піснею року на Всесоюзному конкурсі "Пісня-71".

Ведучий. Навесні 1972 року починається львівський період у житті Володі: він переїжджає до Львова, де стає студентом підготовчого композиторського факультету Львівської консерваторії та переводиться на IV курс Львівського медичного інституту. Розширюється коло мистецьких знайомств. І праця, невтомна праця.

Учень читає вірш "Мандрівний музика"

Мандрівний музика

Привіт дорогам в ріднім краю
Й небу, що кличе нас в зореліт,
Шелесту лісу, шепоту моря,
Людям і птахам – щирий привіт.

Приспів:

Груди відкриті, очі в блакиті,
Звуків у серці – цілий океан, -
Всі вони, наче ягоди з грона,
Линуть весільно на мій нотний стан.

Я – мандрівний музика, друзі,
Славлю кохання, сонце, весну.
І чи я в щасті, і чи я в тузі,
З струн моїх лине спів вдалину.

Приспів.

Ведуча. "Водограй" перемагає на "Пісні-72". Володя створює пісні: "Я – твоє крило", "Два перстені", "Наче зграї птиць", "Балада про мальви". Відбулась іще одна важлива подія – його пісню "Балада про дві скрипки" виконала молода співачка Софія Ротару, яка вже була відома як переможниця Всесвітнього фестивалю молоді й студентів у Софії за виконання народних молдавських пісень. Згодом вона виконуватиме багато творів Івасюка, а у 1974 році з "Водограєм" стане лауреатом фестивалю естрадної пісні "Сопот-74".

Ведучий. Саме тоді вперше на міжнародному конкурсі прозвучала українська пісня. Про Володю дуже багато писала польська преса, перекладала й друкувала тексти його пісень.

Пісня "Водограй" у виконанні учнів.

Ведуча. 1974 рік у біографії Івасюка відзначився ще двома моментами: його обирають делегатом XXII з'їзду комсомолу від Львівської області, того ж року він стає студентом підготовчого відділення Львівської консерваторії по класу композиції. Разом з тим йому продовжують надходити листи з найвіддаленіших містечок і сіл СРСР – усі хочуть висловити свою велику і щиру прихильність молодому таланту. Це додає Володимирі ще більшої наснаги.

Ведучий. У 1975 році він пише музику до спектаклю за романом О.Гончара "Прапорноносці" і здобуває диплом першого ступеня. Однак, коли справа торкнулася висунення кандидатури Івасюка на присудження Шевченківської премії за спектакль, хтось викреслив його прізвище. А потім згоріли декорації до вистави...

Ведуча. Тоді ж був знятий фільм "Пісня завжди з нами", у якому прозвучало шість пісень Івасюка. Володя проводив дуже багато часу на зйомках, тому пропустив чимало занять. Це стало причиною його виключення з консерваторії. Про цю прикрість Володя не говорив нікому, навіть батькам.

Ведучий. Через три роки ціною великих зусиль він поновився у консерваторії в класі Лешека Мазепи. У видавництві "Музична Україна" виходить збірка пісень Івасюка "Моя пісня". Софія Ротару з піснею Володимира "У долі своя весна" перемагає на фестивалі "Сопот-77", а сам він працює над підготовкою платівки-гіганта.

Ведуча. Як згадує київський звукорежисер М.Дідик, право на платівку-гігант мали лише члени Спілки композиторів, Володя ж тоді був звичайним студентом консерваторії. Тому "гігант" дався йому дуже важко, але коли він вийшов, то розійшовся вміть.

Учень читає вірш "Незване моє кохання"

Незване моє кохання

О незване моє кохання,
Ти, можливо, – лиш юності спалах.
Бо приходиш крізь довге чекання,
Коли зовсім тебе не чекала...

Ні, не треба, не треба, не треба!
Обійди, я молю, стороною,
Як гроза віддаляється з неба,
Грім лишивши бриніти струною.

О незване моє кохання,
Ти неждане і ждане тривожно.
На світанок гірке сподівання,
Як чекати вже більше не можна.

Ні, не треба, не треба, не треба!
Усміхнись і сховайся за обрій,
Так як сонце втікає із неба
У осінній негоді недобрій.

О незване моє кохання,
Залишися довіку у мріях,
Бо задовго тривало чекання,
Щоб ти щастя принесло – не вірю!

Ні, не треба, не треба, не треба!
Недоспівана буде хай пісня -
І живе не відкрита для тебе
Одинока любов моя пізня!

Ведучий. У 1978 році Володя перемагає на всесоюзному конкурсі молодих композиторів у Москві й отримує дипломи II ступеня за "Сюїту-варіації для камерного оркестру" та "Баладу про Віктора Хара". Львівська комсомольська організація збирає документи для висунення Івасюка на присудження премії імені Островського, його запрошують до участі в роботі журі республіканського конкурсу молодих виконавців. Він дає інтерв'ю, про нього пише преса, його пісні звучать на радіо.

Ведуча. Однак із виставою "Прапорносоці" Івасюк не потрапляє в число претендентів на премію Островського. Про це він дізнається у Хмельницькому. А коли 24 квітня повертається до Львова, то за якимось дзвінком-викликом в обід одягається, йде до консерваторії і більше не повертається.

Хореографічна композиція на пісню "Жовтий лист"

Ведучий. 18 травня 1979 року тіло Володимира Івасюка знайшли у військовій зоні Брюховицького лісу недалеко від Львова.

Ховали Володю 22 травня, в день, коли прах Великого Тараса перевезли на Україну. Дубову труну, прибрану гілками калини і вишитим рушником, люди відмовилися класти на автомобіль й на раменах несли від оселі до самого Личаківського цвинтаря.

Ведуча. Це була не бачена на ті роки процесія, це була непогора владі, адміністрації, судовим оманам. Про час і місце похорону ніде не повідомлялося. Некролог з'явився лише в одній газеті, яка виходила малим накладом – у "Львівському залізничнику". У вишах призначили саме цього дня комсомольські збори з обов'язковою явкою. Були дані вказівки під загрозою виключення чи звільнення з роботи не йти на похорон.

Ведучий. Жодної квітки у Львові не знайти, усі вони там – для Володі, останні живі квіти його останньої весни.

Коли труна пливла до Личаківського цвинтаря і злива квітів встеляла останній його зелений шлях, важкими кроками ступали львівською бруківкою десятки тисяч людей з усієї країни, його істинні друзі і побратими за життя і дотепер.

Ведуча. З Волині примчав Василь Зінкевич, із Києва прибули Юрій Рибчинський і Вадим Ільїн, не соромилися сліз Назарій Яремчук, Дмитро Гнатюк і Микола Кондратюк, Ігор Білозір і Остап Стахів. Тріо Маренич на вінку написали:

*Спасибі, друже, за любов жагучу
до рідної Української землі,
повік твою "Червону руту"
співати будуть солов'ї.*

Ведучий. Попереду процесії йшла в національному стріі і несла на руках портрет Володі в миртовім вінку донька відомого львівського художника Патики – Оксана. Позаду неї Назарій Яремчук разом із Левком Дутківським несли великий вінок живих білих квітів, надісланий Софією Ротару.

Учень читає вірш "Моя пісня"

Моя пісня

Коли поїдеш, любий друже,
Із краю гір, шовкових трав,
Візьми з собою мою пісню -
Я в неї щастя наспівав.

І де б не був ти, пісня стане
Повік подругою тобі:
У радості осяє ніжно,
Розрадить в горі і журбі.

Приспів:

Від пісні квітнуть у житті
Троянди білі і рожеві,
І мрії про красу й любов,
Як сонечко в ясному небі.
Як сонечко в ясному небі.

І ти згадаєш світлу юність
Серед Карпатських синіх гір,
І буде вічна наша дружба,
Мов сяйво вечорових зір.

Коли поїдеш, любий друже,
Із краю гір, шовкових трав,
Візьми з собою мою пісню -
Я в неї щастя наспівав.

Приспів.

Ведуча. Після похорону від рідних композитора відцуралися, ніхто не заходив, почалося страшне цькування вже мертвого Володимира. Навіть мертвому йому не могли простити його таланту, бо й мертвим він затьмарював своїми талантом живих.

Ведучий. І справді, його ненавиділи живим, його боялися й мертвим. Могили тричі підпалювали, а одного разу в червневу зливу горіли квіти. Пам'ятник, який виконав Микола Посікіра, прочекав у майстерні 10 років дозволу на встановлення.

Ведуча. Але завдяки народові, його любові до митця, могила цілий рік у квітах, завжди святочна. Чому? Вражають слова Ліни Костенко: "*Слава – це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе*".

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА, ПЕРЕКЛАДИ**Світлана Лозінська****НІЖИНСЬКІ ПОВІСТІ****З московських гостей**

Рання московська осінь неспішно-галантно ходила Київським залізничним вокзалом, роздаючи раннім пасажирам привіти від сходу сонця. Я зловила тонесенький промінчик, що ліг мені на обличчя, затримала в долоні, відпустила, усміхнувшись сама собі.

До відходу потяга залишалася година. Я не люблю запізнюватися, а тим більше, що їду в далеку дорогу. Гостюючи в Москві чотири дні, я провідала свою стареньку тітку, яка давно переїхала жити до онучки, що мешкала в столиці Росії. Гарна зустріч полонила мене добрим настроєм, бо тітонька, яка відзначила своє 80-річчя, – ще дуже жвава жінка, і при зустрічі зі мною молодшає, як вона каже, на добрий десяток років. Мені її розмови – велике щастя, бо такі люди, як вона, живуть і сіють радість навколо себе. Шукаю потрібну платформу, знаходжу очима лавку, де можна було б посидіти.

Обганяючи мене, пройшли дві жінки, весело перемовляючись молдавською мовою. Не дивуюсь – останнім часом у Москві частенько можу зустріти своїх земляків – усі вони шукають заробітку у великому місті.

А ось і лавочка. Сідаю, озираюсь на вокзальну споруду, прикидаючи в голові: скільки тут людей перебуває кожного дня? Мабуть, багато, бо вже із самого раннього ранку натовп заповнив станцію, людський гомін не вщухає ні на хвилиночку. Недалеко від мене зупинилася гарненька жіночка. Узавши в руки валізи, вона неспішно підійшла до мене, запитала:

– Вибачте, не підкажете, котра година? Мій годинник зупинився – забула його завести.

... Через кілька хвилин я вже познайомилася з Ганною Михайлівною Вербенко, жінкою, яка їхала до Києва. Чи то випадок, чи, може, збіг обставин, а може, такою була наша доля – ми з Ганною виявилися сусідками по вагону і купе. Щиро здивувалися, коли дізналися про це. Хороший настрій заволодів нашими серцями – відразу почалася розмова про маленькі події життя.

Я дивилася на Ганну Михайлівну з цікавістю, бо її слова відразу ж виявили культурну, освічену і розумну людину. Чорні великі очі моєї супутниці, в які зайшла і залишилася жити казкова жіноча врода, говорили самі за себе. Такі очі не забудеш ніколи. Її усмішка, щиро-привітна, надавала їй особливого виразу обличчя. "Хто вона, ця жінка, з якою випадково мене познайомила доля?" – думала я і, не перериваючи розмови, почала розповідати Ганні про проведені в Москві дні.

Так ми сиділи довгенько, розповідаючи одна одній те, що жило в нас.

– Ой! – враз стрепенулася Ганна. – Забула купити московські пряники внучці Марійці! Зараз куплю. Зліва крамничка з печивом. Я швиденько, зачекайте.

Дві хвилини, і моя супутниця радісно ховає у валізу пакет печива, каже: – Про донечку не забула – везу їй дуже гарну старовинну глиняну українську миску. Вона дуже любить такі речі. Подарувала мисочку мені сусідка моєї тітоньки, Меланія Борисівна. Мешкаючи в Україні, вона збирала старовинний посуд. Нині потихеньку роздає. Онуки бабусиного посуду не сприймають – старовинне їм не дуже цікавить. Москва зробила їх модними, сучасними. Меланія дещо продала, дещо віднесла в музей, а ось мене вона зустрічає і проводить українським посудом. Її подаруночки для мене дуже цінні. У київських музеях такого не знайти. Я їй гроші пропонувала. Де там! Відмовлялася. Тоді я почала возити їй нинішні київські модні подарунки у вигляді суконь, халатиків, кофтинок.

Війнув вітерець. Приніс запахи міста, яке вже покинулося і почало кудись бігти. Біля нас ходили різні люди: носили величезні сумки, голосно перекликалились, поспішали, гомоніли різними мовами.

– Отже, Ви були у своєї тітки, – звертаюся до попутниці. – Я теж була у своєї тітоньки. Немолода вона, та Бог не обділив її здоров'ям – швиденько ходить, смішить усіх, не сидить довго на одному місці, – весело розповідаю Ганні, помітивши, як вона уважно слухає, киваючи головою.

– Тітка у мене талановита людина – вишиває гарно, мережить, гаптує. Ще й книги збирає. Всі стіни квартири в стелажах і полицях. Подарувала мені дві книжечки. Випуск 1953 року. Цінні. А вчора я сама собі купила дві дощечки, зроблені під картини. На них пейзажі, що нагадують мені картини моєї

рідної бабусі, які вона дуже любила, бо малював їх її чоловік. Збереглося мало. Бабця пороздавала малюнки всім родичам, знайомим, друзям – щоб праця її чоловіка тішила людей. Від бабці зберегла три невеличкі картини, які написав мій дідусь. Бережу – це ж пам'ять минулих років, – поважно, з натхненням розповідаю я.

– Так воно, мабуть, і потрібно було нам зустрітися, – м'яко глянувши на мене, сказала Ганна. – Разом відвідали близьких нам людей, які того варті, бо без них не було б нас. Я гостювала не в родички – у подруги моєї матері, Павліни. Її я маю за тітку. Вона молодша за матусю на 12 років, та ще працює в редакції газети. Жвава, смілива, весела. Коли я думаю про неї – відразу ж виникає бажання поїхати в Москву. З нею мені є про що поспілкуватися. У тіточки теж збереглися гарні речі з України: вишиванки, рушники, намисто. Жалкує, що не перевезла із собою бабусину скриню. Я сміюся, кажу, що нині можна купити іншу: нову, легку. "Ні, – заперечує вона, – такої я вже ніде не куплю. То не тільки скриня – то пам'ять про прожите, яке завжди поруч зі мною". Згадую, коли я з батьками переїжджала із Ніжина до Києва, мати все забрала, навіть щербатий глечик, який висів на кілку біля хати. Я спочатку глянула на неї, а потім на глечик, а матінка, трішечки ніяковіючи, сказала, що він буде плакати і сумувати без старої господині; а може, ще й нова господиня викине його на смітник. Глечик – солодка згадка для мами. Він служив їй вірно, виручав, коли було потрібно. Тому і забрала його з собою на нове місце проживання.

– То ви з Ніжина? – здивовано запитала я. – Моя подруга Ася, що нині живе в Києві, теж деякий час мешкала в цьому місті. Чоловік її звідти. У них був власний будинок. Ася вчителювала там. Цікава у мене подруга: історик, географ, ботанік, природолюб, літератор. Коли буваю у неї в гостях, везу назад до свого дому багато новин, які потім довго не забуваються. Вона чудовий співрозмовник. Я щаслива, що у мене є така подруга.

Ганна дивилася на мене так, ніби я їй відкрила нову Америку. – Ваша Ася схожа на мене або навпаки. Я теж люблю все те, що любить вона. Ось тільки останнім часом мене вабить ще й астрономія. Моя сусідка по квартирі в Києві – вся в цій науці. Записалася до якогось гуртка, де збираються любителі-астрономи. Я теж читаю дещо про космос, про зірки, про все те, що над нами. Мені дуже подобаються творчі роботи сучасного фантаста Віктора Савченка. Він не тільки пише – він є кандидатом хімічних наук, вивчає Біблію. Його роботи можна порівняти з працями кращих учених-філософів, фантастів, сучасних людей, які по-своєму відкривають вікно в Божий Всесвіт. Народився Віктор Савченко в Миколаївській області в місті Вознесенську. Жив на вулиці Церковній, і, як написав він пізніше, вона його привела до храму. Перечитуючи Біблію, він прийшов до того, що почав працювати з підтекстами в цих книгах, які і до цього часу не всі розшифровані. Щоб розказати вам хоча би трішки про нього, потрібні інші умови. Думаю, що коли ми сядемо в потяг, я вам, якщо побажаєте, коротенько розкажу його біографію.

– Буду рада послухати. Люблю і щиро поважаю розумних письменників-фантастів, які пишуть без зайвих вигадок, цікаво і захоплююче.

– Як я бачу, у нас із вами є багато спільного. По-перше, в один час були в Москві в гостях у тіток, які чимось гарним пов'язані з нами і Україною. По-друге і третє, любимо мандрівки, знайомства з розумними і мудрими людьми. Цікавимось історією, географією, поезією і всім тим, з чого складається життя людини на Землі.

Я ж довго вже працюю в туризмі. Багато років день у день навколо тебе люди. Всім хочеться уваги, розмов, радощів. Доводилося розвивати своє бачення світу в різних напрямках: не відставати від усього того, що було новим у той період часу, коли я жила. Крім того, потрібно було писати різні реферати, багато читати. А заодно я сама вчилася в людей, які приїздили в Молдавію як туристи. Жалкую, що мало записувала від них. Моя професія увібрала в себе все те, що цікаве вам, Асі, нашим з вами батькам і тіткам. В юності навчалася в Молдавії, де і залишилася жити. Але це не означає, що я не люблю історію мого краю, моєї України, історію всього світу. Я і нині відкриваю для себе багато того, чого не знала, чого не вчили мене у школі, що приховували від нас. Не дивуюся – час був інший.

– А я закінчила Ніжинський педагогічний інститут. Відразу ж пішла працювати у школу, як кажуть, слідом за матір'ю. Матуся у мене педагог, а ось тато любив техніку і тривалий час працював на заводі. Доленька вишивала мені життєвий шлях по-різному. Одружилася з хлопцем, який приїхав у Ніжин випадково. Любив мій чоловік геологію. Роботу свою цінував високо. Та і як не цінувати, коли він вибрав її сам і знав, що це його покликання в житті. Народилась у нас донечка, яку він назвав Євою. Гарне ім'я, стародавнє. Біда прийшла несподівано – чоловік загинув в експедиції. Залишившись удовою, я не шукала собі чоловіка, а виховувала Єву.

Ганна замовкла, поправила свою модну зачіску, глянула в бік гурту людей, що спішно переходили дорогу, тихо зітхнула:

– Здається мені, що подають наш потяг.

– Тоді і ми поспішимо, – встаю і, озирнувшись на місто, беру валізу.

Ми швидко відшукали свій вагон, знайшли купе і не встигли роздивитися його, коли за нами ввійшли дві молоді жіночки.

– У нас місця верхні, – сказала одна з них. – Тут ми довго не затримаємось – їдемо гуртом. Наші подруги в сусідньому купе. Будемо з ними.

– Мої землячки, – кажу я, коли за жіночками закрилися двері. – У молдаван є дуже гарна риса – вони завжди разом. Це їх зближує і єднає в різних обставинах. Куми, нанаші, свати, сусіди і друзі – для молдаван святе.

– У Молдавії я була чотири рази. Цікавий край, особливо людьми. Про молдавський народ знаю з історії, яка тісно пов'язана з українською. Сусіди ми з давніх-давен.

Потяг набирив хід, залишаючи московські будиночки, їхав поволі, знав, що через три доби знову повернеться сюди – така його робота.

Я присунулася ближче до вікна, вдивляючись у краєвид, що розкинувся переді мною. Ловлю сама себе на думці, що більше за все люблю осінню пору. Мить – і бачу тихе диво в клені, який наче велика свічка, у відблиску сонячного ранку радіє життю. Біля грайливо-райдужного гайочка молоденька берізка в жовто-золотій сукенці махає комусь чи то вітаючись, чи прощаючись. Хвилястий горбочок, ще трішечки зеленкуватий, манить до себе диким романом, що білим маревом розквітнув у пориві теплого осіннього настрою. Аж щось терпне в грудях від краси природи. Так би і побігла в ту далечину, що строкатою мережкою видніється переді мною.

– Щось гарне бачите за вікном? – питає Ганна, притиснувши до себе якийсь зошит.

– З дитинства люблю природу. Гарні вчителі були у мене, навчили щиро ставитися до неї. Моя прабабця Марія, бабусі й дідусі, тітки, дядьки і батьки – найголовніші викладачі в моєму житті. Я росла на українському Поділлі, де природа казково-загадкова.

За переїздом потяг притишив хід, рипнув колесами, подав гудок.

– За короткий час нашого знайомства, я зрозуміла, що доля звела мене з цікавою жінкою. І тут Бог не обійшов мене щастям – дарує зустріч із людиною, яка несе мені радість у подорожі, – співуче говорить, спритно розкладаючи на столику мисочки, ложки і тонесенькі стаканчики, моя супутниця. Я трішечки знітилася від слів Ганни, але підтримала розмову:

– І я рада нашому сусідству. Великий сніп сонячного ранку влетів до нас, освітив страви на столі, пробігся по купе, присів поруч із нами. За стіною було чути веселий жіночий сміх, відголоски жартівливої розмови, яка переростала в регіт.

ПОДАРУНКИ ВІД ПАВЛИНИ

Ганна дістала сумку, витягла звідти газету, поклала на неї зошит, альбом і якісь кольорові папери.

– Це ті цінні подарунки, за якими я їздила в Москву, – сказала і ніби дитину, ніжно все погладила. – Як я вже говорила, гостювала я в жінки, яка мені рідніша за деяких родичів. Так сталося, що Павлина переїхала жити до Москви давненько. Раніше ми зустрічалися частіше, та із змінами, які сталися в наших державах, бачимось рідко. Мати не їздить уже нікуди, а я вириваюся до неї один раз на рік. Вона ж гостювала у нас три роки тому. Телефонує, пише, шле телеграми. За Павлину хочу сказати тільки те, що вона невгамовна була все життя і такою залишилася. Невгамовна в тому розумінні, що дуже працьовита і розумна. Скільки пам'ятаю її, вона завжди щось писала у свої зошити. То з газети щось виріже, то переписує оголошення, то пише вірші. Писала тітка такі нариси, що письменникам можна було б повчитися у неї. Знала вона історію рідного міста не тільки за документами – знаходила людей, які розповідали їй казки, оповідання, байки, котрі пов'язували Ніжин із тим, що в ньому відбувалося колись. Коли виїздила з міста, сказала мені і мамі: "Все, що маю записане в паперах про свій рідний край, приведу до ладу, ще раз перевірю, доповню повістями, які маю в пам'яті, і віддам вам. Сама писати нікуди і нічого не буду – напишете за мене. Нещодавно вона зателефонувала мені. І ось я везу те, що є для мене і матері подарунком від Павлини. Хочу тебе ознайомити з одним її висловом, записаним на першій сторінці зошита, і ти зрозумієш жінку, яка любила і любить серцем і душею свою Батьківщину і рідне місто в ній.

"Я люблю моє місто Ніжин за його ніжність, правдивість і закоханість в нього людей, які тут жили, живуть і будуть жити в майбутньому". Підпис. Павлина Зоценко. Далі записане те, що

здавалося для неї цінним, добрим і винятковим. Тут вона збирала історію своєї родини і деяких своїх друзів. Вона завжди весело розповідає, що Ніжином місто назвали люди за його ніжність. Для багатьох людей воно дійсно стало ніжністю в житті. Поетична назва міста – це не що інше, як любов людей до великої, можна сказати, величної його історії. Жаль, Павлина не все "обробила", як вона висловлювалася, у своїх записах. Залишилось у неї ще декілька папок, які стосуються Ніжина у роки радянської влади. Сказала мені, що документи у неї є, потрібно лише все привести до ладу, але не вистачає вільного часу. Я і так дивувалася, коли вона передала мені свої течки. Тут не тільки подане її розуміння історії Чернігівського краю, Ніжина і частково України. У зошитах є малюнки, фотокартки, карти, копії документів, висновки великих істориків про минуле Землі.

– Вибачаюся, що перебиваю, – спіймавши мить, сказала я, – не хочеш ти розповісти мені історію Ніжина, як кажуть, з азів? Я була в Ніжині проїздом, коли нас, екскурсолодів, возили показувати історичні місця Лівобережної України. Було це давненько. Хочу знати про це місто ще й тому, що в ньому живуть мої дуже хороші друзі. Про Ірину Петрівну Горянську можу сказати коротко: я рідко зустрічала в житті таких розумних людей. З нею говорити – насолода душі на довгі роки. Живе в Ніжині дуже приємна, талановита Надія Івченко. Крім того, що вона хороший педагог, Надія – поетеса від Бога. Видала свої книги, і одну з них подарувала мені.

– Перші відомості про історію Ніжина я отримала від своєї матусі. Вчилася тоді в четвертому класі. Одного разу відіслала мене мати до сусідки за якоюсь книжкою, а вона візьми і розкажи мені, що рід її з греків пішов. Цікаво мені стало. Вдома я відразу ж розповіла батькам усе, що почула від сусідки.

– Сідай до столу, – усміхаючись, запропонувала мені мати. – Прийшов час ознайомити тебе з Ніжним. У школі вас цьому не навчать. Я допоможу тобі глибше дізнатися про те минуле, яке ми звемо стародавнім часом. Того дня я вперше доторкнулася до історії свого краю.

Зі слів матері, а пізніше із історичних документів я дізналася, що Ніжин уперше згадується в Іпатіївському літописі у 1147 році. Український історик Петровський разом з іншими істориками довів, що теперішній Ніжин – це стародавнє місто Київської Русі Уненеж. У XII ст. він став опорним пунктом Чернігівського князівства. У 1239 р. татаро-монголи під керівництвом хана Менту спалили спочатку Уненеж, а пізніше – і Чернігів.

– Хочу додати трішки, – відпиваючи ковток чаю, втрутилась я в розмову Ганни, – моя подруга Ася, про яку я вже говорила, казала, що Ніжин згадується в "Повести временних лет" і в літописі як Нежатин городок. Це, мабуть, було раніше за 1147 рік?

– Правда. Я забула згадати про ці роки. В "Повісті" зазначена дата 1078, а в літописі – 1135 рік. У пізніших свідченнях ішлося, що в 1320-х роках землі, де нині розташований Ніжин, належали Литовському князівству. Це свідчить про те, що тут уже жили люди. 1500-ті уже пов'язані з Московською державою. Про місто Ніжин гарно згадується в 1514 р. Якраз тоді гетьман Ружинський створив Ніжинський козацький полк. Для міста це була велика подія, оскільки наявність військових змінювала статус міста, розширилося його значення і було створено дієвий містечковий центр. Ті часи були для української землі знівечені. Уже в 1618 р. Ніжин перейшов під владу Польщі. Невдовзі, у часи правління короля Сигізмунда Третього, на місці старого міста було побудоване нове. 1625 р. він створив тут форпост на кордоні з Росією. Для того, щоб місто росло і зміцнювалося, Сигізмунд Третій запрошував сюди різних людей, даючи їм права і вільності. Уяви собі Ніжин, навколо якого високий земляний вал, глибокий рів, заповнений водою. В середині його знаходився кам'яний замок. Тут же були церква, різні погребі, казарми і житлові будинки. В ті часи важливим і талановитим військовим інженером був француз Боплан. За його проектами побудовано багато палаців, у тому числі і Ніжинський, а ще й у місті Бар, що на Вінничині. Тоді Ніжин уже мав свій герб. Автор "Літопису Самовидця" Ракушка-Романовський народився в Ніжині і деякий час жив у ньому. Він описував усі тодішні події, які змінювалися залежно від настрою керівників міста і політики того часу. Дуже багатими на історичні події були роки 1600-ті. Хочу сказати кілька слів про Ніжинський полк, який повстав проти польського втручання у їх військові справи. У 1635 р. ніжинським старостою став польський магнат Миколай Потоцький. Землі навколо Ніжина він називав своїми, і мав від них прибуток до 300000 золотих щороку. Про Потоцьких нам нині розказують документи того часу. Я багато годин просиділа в читальних залах, шукаючи відомості про родину. Мене цікавило все: звідки вони родом, ким були їх предки, яке походження їх прізвища. І ось що я дізналася. У селі Поток, неподалік від Кракова, жила шляхетна сім'я каштеляна Сандомирського–Сулислава. Йшов 1247 рік. Родина відзначалася працьовитістю, розумними справами, добрими намірами, щирими порадами. Сім'ю поважали, брали за приклад, ставилися до неї так, що вона невдовзі стала вирізнятися з-поміж

мешканців. У XVI ст., коли канцлер Ян Заморський збирав собі військо, брати Сандомирського записалися Потоцькими. В боях вони показали себе хоробрими, розумними, активними. Все це помітив Ян Заморський, став виділяти братів, захищати їх, заступатися за них. Далі їх заступником був Сигізмунд Третій. Життя не стояло на місці, і незабаром Потоцькі рідняться з молдавським господарем Ієремієм Могилою. Відтоді вони стали "королями" на Поділлі в Україні. Один із Потоцьких, Ян, помер у 1612 р. Він мав чин воєводи Брацлавського і відзначився у боях під Смоленськом. Пізніше зять Ієремії Стефан Потоцький здійснив похід у Молдавію проти валахів. А ось Микола Потоцький, син Якова, каштелян Краківський і великий коронний гетьман, воював з козаками на Україні. Розбив Павлюка, став відомим серед військових того часу. Він воював навіть із Богданом Хмельницьким у 1648 р. Пізніше під Корсунем потрапив у полон до татар, а коли його визволили, отримав над козаками перемогу під Берестечком, уклавши Білоцерківський договір. Якраз тоді відбулися зміни в Ніжинському полку: він увійшов до складу Київського воєводства Речі Посполитої. У незакінченому романі "Гетьман" Микола Гоголь описав події 1638 р. – повстання селян і ніжинських козаків під керівництвом полковника Степана Остряниці. У Ніжині є сквер імені Гоголя. Місце дуже гарне, приємне. Та не всі мешканці знають, що колись давно, в 1630-х роках, уздовж доріг біля цих місць стояли шибениці, на яких вішали повстанців. І тільки через 10 років Ніжин був звільнений військами Богдана Хмельницького і став полковим містом.

Я уважно слухала Ганну, дивуючись, як вона вміло і без напруження називає дати, коли відбувалися якісь особливі події в Ніжині. Перегорнувши зошит, сусідка весело посміхнулася: – Як кажуть люди, гарно танцював, та не вклонився після всього. Так і я зробила. Розповідаючи про Ніжин, дійшла до 1600-х років, а тут, зазирнувши у записи Павліни, зрозуміла, що пропустила цінну історичну подію: скарби, які знайшли вчені, розкопуючи могильники. У 1852 р. на околиці міста, в Магерках, знайдено 200 срібних монет, з вибитим на них тризубом епохи київських князів Володимира і Святослава. Трішки пізніше, в 1873 р., розкопуючи курганські могильники діючого городка IV-го століття, часів Київської Русі, вчені знайшли ще один скарб, який назвали Пашківським. Тоді було знайдено більше 1300 римських срібних динарів. Хочу підкреслити, що Пашківська скарбниця знаходилася на березі річки Остер, на якій народжувалося місто, і всі ці знахідки мають відношення до Ніжина.

Зараз я трішки повеселю тебе згадкою про свою тітку Василю з Ніжина. Такої жінки, якою була Василю, не зустрічала більше ніде. Вона була двоюрідною сестрою мами. Залишившись удовою, жінка знайшла себе в літературі, в історії, в науці природи. Жила в невеликому будинку, який називала фортецею. Город і сад давали їй додатковий прибуток. Продаючи залишки врожаю, гроші використовувала для поїздок до Києва, Москва, Харкова та інших міст, де знаходила для себе щось цікаве. Людина вона була розумна, освіту мала середню, та за знаннями її частенько можна було порівняти з великим ученим. Я любила Василю за її доброту, мудрість, ставлення до людей. У нашій сім'ї Василю знаходила радість – ми її поважали, цінували, слухали. Якби ти знала, скільки гарних повістей і казок вона передала мені! Пам'ятаю, як одного разу вона запросила мене до себе. Погостювали, поговорили про свої новини, а потім, тітонька питає, чи можу я піти з нею на берег річки Остер. Там вона показала мені місце, де, на її думку, колись була притока Остра. Саме тут вона знайшла рів, на березі якого хвилясто розташовані пласти землі. Василю твердила, що якби вчені покопалися в цих місцях, вони б знайшли ще один скарб. Згадуючи Пашківські розкопки, тітка підкреслювала, що колись тут жили римляни. Уламки їх посуду знаходили люди на своїх городах, але викидали їх, бо не знали, що ті черепочки пов'язані з історією нашого краю.

Скриня історії, яку я і багато таких, як я, потихенько відкриваємо, черпаючи ті скарби, які там приховані, ще не все відкрила людству. Промине немало часу, поки хтось буде згадувати про нас. Знаєш, чому я іноді подорожую до Києва, Харкова, була і в Ленінграді? Ні? То я відкрию тобі таємницю – я шукаю історії життя тих людей, які колись тут жили і залишили гарну пам'ять про себе. Я недавно відвідала ту місцевість, де народився Микола Гоголь. Мені вдалося зустрітися з чоловіком, який розповів мені про дитинство письменника.

Того вечора вона відкрила для мене себе – такої Василю я ще не знала. Повертаючись додому, я зупинилась. Озираючись на берег Остра, подумки повернулася до розмови з тіткою. Сама себе запитала: "Скільки ще таємниць приховує ця земля, щоб, як каже Василю, потихеньку їх відкривати?" Переді мною враз дивною казкою постали будинки. Я задивилася на один із них: гарненький, а навколо нього квітучий садочок. Тут я почула тихий, невідомий нікому шепіт між деревами, і побачила веселі вікна споруди у відблиску срібного вечора. Згори дивилися на мене і моє місто зірки Чумацького Шляху. Мить – і мій погляд зупинився на двох долонях, що спускалися з неба.

Були вони ніжного блакитного кольору. Чим ближче вони наближалися до землі, тим виразніше я їх бачила. Через хвилиночку долоні розкрилися, і від них відділилася золота зірочка, яка поступово зникла десь там, де мешкала моя тітонька. І тут я зробила висновок: хтось подав мені знак, щоб я більше проводила часу з Василюю – тоді і я зроблю маленький внесок в історію своєї Батьківщини, – поклавши руки на зошит, розповідає Ганна і тихо, якимось дуже врочисто несе усмішку в глибину неба, яке дивиться на нас через вікно вагона.

Слухала я і не переставала дивуватися зі своєї сусідки, яка відкривала для мене те, що я колись не помітила у своєму житті. Жаль огорнув мене: не виконала того, що могла виконати – зібрати історію свого села і міста, де я провела своє дитинство і частинку юності.

– Якщо встигну, то пізніше розкажу тобі цікаві повісті, які мені передала Василина, – легесенько продовжила розмову Ганна.

– Коли я буваю в Києві, кожного разу йду слухати екскурсію містом. Вони різні, – кажу я, дивлячись через вікна, де біжать і зникають переліски, долинки, невеликі села. – Мене цікавить усе: історія, природа, іменні екскурсії, пов'язані з культурою, мистецтвом і т.д. Трапилося мені одного разу послухати більш розширену екскурсію про Богдана Хмельницького. Про нього я сама багато читала і слухала, бо і у мене були теми, у яких лунало його ім'я. А тут якраз екскурсивод зробив наголос на його біографії. Зустрівшись з Асею, попрохала її розповісти, як кажуть люди, більш доцільну сторону життя старшого Хмельницького. Думаю, що багато там було вигаданого. Минають роки, течуть як вода крізь пальці, століття, народ не може жити, щоб чогось не вигадати в біографії видатних людей. Мало прожив Хмельницький. Якби Бог дав би йому прожити ще років двадцять то хто знає, як би змінився державний устрій України. Після нього не було сильного політичного і господарського діяча, який би міцно тримав керівництво у своїх руках. Син Богдана Юрко не показав себе гідним гетьманом. Про це всі знають, та на роду було йому написано – не утримати після батька гетьманську булаву.

– У мене дещо записано про старого Богдана, – задумавшись, продовжила розмову Ганна. – Хочу спочатку сказати: п'ять століть розкручувалася панорама найгероїчніших і найдраматичніших сторінок світової історії – Запорозької Січі. Козацьке військо століттями оберігало землі України від різних ворогів, що посягали на неї. Вони ж і утворили державу. Багато крові пролито козаками за свободу України. Народився Богдан Хмельницький у 1595 році, а прожив усього 62 роки. Недовгий вік відміряла йому доля. Державний і політичний діяч, дипломат, полководець, вірний товариш козаків, щирий син своєї Батьківщини, він був великим знавцем долі своєї землі. На початку 1649 р. Богдан показав себе великим патріотом свого краю, мудрою людиною, розумним керівником козацького війська. У нього виникла ідея створення незалежної Української держави. Добре розуміючись на політиці того часу, знаючи стосунки гетьманів лівого і правого берегів Дніпра, він до найменших дрібниць обміркував як можна створити державу з однією центральною владою і місцевими органами, які б у всьому підтримували центральну владу. Крім того, у нього був план створення політично-адміністративної структури, власної грошової одиниці, системи судочинства, козацького війська, дипломатичних відносин із сусідніми державами. Його погляди щодо Української держави були далекоглядними. Та не все збулося, як того він хотів.

– Розкажи мені коротенько про козаків. Чому їх так називали, звідки взялися, де почався їх шлях у майбуття? Колись читала дещо про них, та правильної відповіді так і не знайшла. А татусь твердив, що назва "козак" походить від слова "коза". Смішно, але і я пізніше про це прочитала, – звертаюся до сусідки, підсовуючись ближче до вікна.

– Що правда, то правда. Є такі докази учених, що слово "козак" перегукується із "козою", мабуть, дикою, бо ці кізочки такі швидкі і такі обережні, їх угледіти неможливо. Козаки чимось схожі на кіз, особливо коли вони на конях – поглядом неможливо їх вловити. Сучасники Богдана Хмельницького, Пясецький і Коховський, теж висунули свою гіпотезу про кіз. А ось Ян Потоцький стверджував, що козаки – це нащадки косовів, яких Мстислав у XI ст. переселив на Чернігівщину. Татищев, дослідник і історик, дав своє пояснення походження козаків: розказуючи, що вони вийшли з міщан і, дійсно, є нащадками косовів, про яких писав Потоцький. У XV ст. кримський хан Манглі-Гірей робив часті набіги на землі України. Щоб боронитися від таких страшних сусідів, були створені "служби", за які відповідали старости громад і зобов'язували молодих чоловіків служити, при цьому мати коня і зброю. За такого військового відповідала громада. Перші згадки про козаків зустрічаються наприкінці XV ст. То був похід проти татар. Удруге згадують про них у 1491 р. Бельський і Кромер пишуть, що на Галицькому Поділлі почалося невдоволення серед селян проти польської шляхти. Очолив повстання отаман Муха, виходець із козаків. Це було теж наприкінці XV ст. Не так давно я перечитувала роботи професора Грушевського, там теж є згадки про перших козаків, що уславили

себе у військових справах. Із XVI ст. кількість козаків швидко зростає, і уже в багатьох документах йде про них мова. Тоді вони ділилися за старостами: Київський полк, Канівський, Черкаський, Переяславський, Вінницький, Хмельницький тощо. Уже в 20-х рр. XVI ст. козаки самі роблять набіги на татар, на Буджак, Акерман. Сила їх зростає, кількість старост збільшується, і про них уже не тільки говорять, але й розуміють, що козаки – це міцна оборона кордонів України. Якраз тоді з'явилися документи, що у козаків є виборний гетьман. Особливо славно виділися гетьмани Вінницький, Брацлавський і Черкаський. У XVI ст. князь Дмитро Вишневецький став думати про кордони українських земель, а біля них вирішив тримати гурти козаків як бойову дружину. Але для цього потрібно було об'єднати всіх козаків, щоб вони мали своє певне місце, і уже звідти керувати ними. Переглянувши всі землі, де більше за все було проходів татар і турків, Вишневецький зробив висновок, що місце для козацтва буде саме у низині Дніпра. Так козаки отримали свою Запорозьку Січ.

Ще за часів Хмельницького поширювалися відомості про те, що нібито козаки діяли невеликими гуртами раніше – у XII і XIII ст. Про це писали Костомаров та інші історики. Козаки себе показали не раз у боротьбі із зажерливими сусідами, що не тільки робили набіги, а й убивали людей, які мешкали на українських землях. Про це написано дуже мало, та жили серед людей спогади, у яких славилися козаки, їх подвиги. Матеріали, зібрані Грушевським про Барську околичну шляхту, свідчать, що козаки уже тоді показували свою хоробрість, уміння боротися проти різних ворогів. Їх називали черкесами, або козаками. В основному, вони стояли на Дніпрі. Організація їх відбувалася поступово. Київські князі допомагали їм влаштовуватися, ділитися на сотні, полки і визнавати закони, які уже діяли тоді у козаків. Першим гетьманом козаків учені називають Лянцкоронського, приблизно 1506 р., а останнім – Кирила Розумовського, 1764 р. У 1775 р. на Зелену Тройцю на Запоріжжя вступили 18 полків російського царського генерала Теккелія, який привіз указ про скасування Запорозької Січі.

Козацтво на Україні стверджувалося не тільки як військова, але і як політична сила. Його авторитет посилювався в роки гетьманства Сагайдачного, який виявив себе хорошим організатором, розумним полководцем, справжнім сином України.

На обличчі Ганни я побачила тиху радість, ласкаву усмішку, і стало мені на душі надійно і затишно, що переді мною сидить жінка, яка не тільки знає історію України, але ще й пишається її далеким минулим.

– Дякую, – радісно сказала я. – Так гарно розказала, що уже не буду перепитувати нікого, як і звідки пішли козаки. Якщо вже пішла така розмова, то ми нині поговоримо і про гетьманів, бо, скажу чесно, цікавлюся я подіями козацького гетьманства, особливо тими, хто був після Хмельницького. Знаю, що Лівобережна Україна багата на їх імена. Вони, в основному, сиділи в Чернігові, Ніжині та інших містах, де було скупчення військових. Ася мені про деяких гетьманів повідала, тільки у мене все переплуталося в голові, бо розмова йшла не про Ніжин.

Вислухавши мене, Ганна так щиро мені усміхнулася, ніби подарувала цінну річ, яку я давно хотіла мати. – Ось прочитай сама про гетьманів, яких описала Павлина.

ГЕТЬМАНИ

Взявши з рук жінки зошит, про себе прочитала чіткий заголовок: "ГЕТЬМАНИ".

– Я буду читати так, як тут написано, – кажу я, і вже сягаю очима розмірено списані рядочки. "Іван Виговський" написано друкованими літерами і підкреслено червоним олівцем. Виходець із стародавнього роду української шляхти. Батько його служив у митрополита Петра Могили, а дядько – не хто інший як полковник Самійло Виговський. Іван Виговський був високоосвічений чоловік, у 1630-40-х рр. служив керівником Луцького суду. У ті часи він і познайомився з чигиринським сотником Богданом Хмельницьким. Він родинно був зв'язаний з Іваном Богуном, Павлом Тетерею, Петром Дорошенко та іншими помітними людьми того часу. Коли не стало Богдана Хмельницького, пройшла невелика смута, і тоді гетьманство доручили Івану Виговському. Обставини і події, що склалися тоді на Україні, були важкими і незрозумілими. Почалися чвари серед керівників козацького війська: доноси, зради, непорозуміння в правлінні державою. Саме в цю пору Україна почала прибиратися московським царем під свою покірність. Заздрість сусідніх держав, таких як Польща, Туреччина і Кримські татари – несла розлад у справі Росії і України. Почалася війна між Польщею, Туреччиною і Росією. 1658 рік відзначився поганими, нестабільними відносинами України з Росією. Російськими військами тоді керував князь Трубецькой, який вів війну з політикою Виговського, втягуючи щорік у міжусобні війни міста, сім'ї, села. Якщо розглядати ті роки, то можна побачити, як Україна втрачала своє значення в світі. Не всі козаки розуміли і підтримували Виговського, а деякі заздрили йому, думаючи, що він не на своєму місці. Якщо уважно розглядати його гетьманство, то можна сказати, що

він пройшов мученицький шлях необхідності розбудови України, і віддав за це своє життя. Як написано в книгах, Іван Виговський започаткував трагічну галерею гетьманів України, які несли хрест любові до своєї Батьківщини на Голгофі її незалежності.

У березні 1664 р. Виговський їде на Поділля, в місто Бар, де скоро стає його старостою. Була зрада, чи не була – історія не доводить, але саме тоді польський полковник Маховський домігся видачі Виговського, і через суд йому винесли вирок до страти.

Тут я зупинилася, зрозумівши, що Павліна зібрала в основному дані про гетьманів, які історично були пов'язані з Ніжином. Я вдивлялася в краєвид, який постійно мінявся: то широкою галявиною, то зарослим лісом, то низеньким видолінком, а то розгорнутим, неначе в казці кольоровим лісочком, у якому живуть ще не придумані людьми чарівні незримі лісові істоти.

Сонячні промінці різко вбігли в купе, залишаючи золоті блискучі рисочки на всьому, до чого вони торкнулися, стали зникати, бо потяг зробив поворот, побіг, притримуючись колії.

– Я уже передивилась зошит Павліни. Деяко навіть прочитала. Була здивована, що вона не просто описала події Ніжина, вона дала гарні характеристики гетьманам, які перебували в місті. Багато з них мали позитивні і негативні сторони в своїх діях і характерах. Підкреслено прізвище гетьмана Івана Брюховецького. Цікаво. Про нього я читала в романі Пантелеймона Куліша "Чорна рада". А тут написано ось що: "Іван Брюховецький супроводжував сина Богдана Хмельницького до Києва для навчання в колегії. Богдан довіряв Івану, знав його як гідного і авторитетного старшину козаків. Це було в 1640-х роках. Минали роки, які змінювали і політичні події і людей. Багато води втекло з Дніпра у Чорне море з часу, коли старшина Брюховецький був молодим і вмілим, приймаючи іноді чинні і правдиві рішення в козацьких радах. Дивлячись на нього, Богдан думав, що старшина непоганий політик і керівник, і на такого чоловіка можна покластися. Може тому, уже при старості і хворобі, старий Хмельницький говорив своєму сину Юрку, щоб він тримався порад Івана і довіряв йому. Та, мабуть, не повністю розкрив Богдан Брюховецького.

На мить я відклала зошит на стіл і заглянула до свого блокнота. Богдан був чоловіком, який бачив далеко, а в своєму синкові Юрі, не догледів ту рису, яка зашкодила йому в житті. Юрій довіряв наклепам. Коли не стало Богдана – до Юрія стали приставати негідні люди, які своїми порадами молодому Хмельницькому заважали, а він їм вірив. Те, що Богдан був розумною і мудрою людиною, знали і знають всі, хто хоч трохи знайомий з історією України. У своїх далеких і близьких планах Хмельницький вирішив приблизити до себе молдавського господаря. Думку плекав про об'єднання українських і молдавських земель. Плани його мали доцільний і міцний намір, та для цього, потрібно було зробити так, щоб молдавський господар мав якесь дуже приємне ставлення до України. Богдан не відступав від цієї мети і вирішив одружити свого сина Тиміша на донці молдавського господаря Роксанді. Цей шлюб повинен був означати міцні українсько-молдавські відносини. Тиміш поїхав свататися до Роксанди, знаючи, що було дуже багато претендентів на її руку і серце. Славилася Роксанда дивною красою, вихованістю, добротою, мудрістю.

Коли Тиміш і Роксанда вперше глянули одне на одного, між ними пробігла хвиля кохання, яка заволоділа їх серцями, і вже, не було такої сили, яка б роз'єднала ці почуття. Кудись поділись усі претенденти на руку і серце красуні-молдаванки. Польський магнат Дмитро Вишневецький був найнаполегливішим нареченим, та вона не прийняла його палкого закоханого погляду, обрала для життя хороброго степовика Тиміша.

Весілля було великим, пишним і веселим. Молодий Хмельницький повіз свою кохану на Україну. Сподобалась Роксанда його батькам і всій його великій родині. Щасливим був цей шлюб, та недовгим. Не минуло і року спільного життя молодих, як в Україні і Молдавії сталися великі зміни. Тимішу довелося вивезти свою сім'ю з Яс у Чигирин. Молодий Хмельницький просив батька допомогти молдавському господареві Василю Лупу знову сісти на престол. Зрада Кримського хана Гінея привела на трон Молдавії Гергіцу. На допомогу Василю Лупу прийшов Вінницький полковник Богун з 20000 козаків. Було захоплено молдавське місто Сучава, та тут сталося велике горе – в бою був смертельно поранений Тиміш. Молодого Хмельницького поховали в Суботівській церкві.

Йшов 1651 рік. Роксанда з двома синочками-близнюками їде в замок Рашків. Там вона проживе всі свої роки, які Бог їй відвів жити. Про синів Роксанди мало збереглося документів. Та і про неї написано мало – можливо, хтось постарався зробити так, щоб знищився рід Тиміша з Роксандою. Я колись читала, що нібито Вишневецький усе ж побував у Рашкові в Роксанді. Не залишала його надія одружитися з нею, та вона йому відмовила. Були й інші претенденти, і їх вона не привітала. Шлюбна обручка Роксанди з Тимошем завжди була на пальці вдови. Вона його щоденно цілувала, про щось тихо говорила, ніби давала клятву бути вірною своєму коханому і після його смерті.

Я закрила свій блокнот, мовчки зиркнула на зошит Павліни: – Мені б дуже хотілося знати дійсну правду стосунків між Хмельницьким і видними політичними діячами сусідніх держав.

Ганна, вдивляючись у світлу сонячну пляму на столику, погладила її руками, ніби хотіла взяти в долоні, усміхнулась: – І я іноді про це думаю. Та не нам знати те, чого не знають учені: політологи, історики, бібліографи родини Хмельницького. Істинних намірів Богдана, як керівника України – не відкриє ніяка історична сторінка минулих років. А тому, я хочу тобі теж дещо сказати про Тимофія і Роксанду. Замок Рашків, де Тимофієва вдова перебувала в той час, не мав ніякого історичного значення. Що спонукало жінку відійти від того життя, яке оточувало її – ніхто не знає. Один історик пише, що руки її на одруження добивався Раду Штербан, онук відомого в історії Михая Витязула, та вона і дивитися не хотіла в його бік. Прожила вдова в Рашківському замку 18 років. Румунський історик Константин Гане, аналізуючи той час, звернув увагу на деякі обставини: коли в 1658 року помер колишній господар Молдавії Василь Лупу, його дружина черкащанка Катерина перебралася жити в молдавську столицю Яси до сина Штифаніція, який, незважаючи на молодість, відстояв для себе трон. Ставши господарем держави, він звернувся до сестри Роксанди, запрошуючи її повернутися в рідне місто, та вона з ним не згодилася. Тоді брат зібрав військо і попрямував до Рашкова – хотів силою забрати Роксанду до Яс. Штифаніцу зустрів загін козаків, і він відступив від свого наміру. Про це написав молдавський літописець Мирон Костін. Не знаю вірно це чи ні, але дослідники життя Роксанди стверджують, ніби недобрим був її брат до неї. У вдови підростали сини Тимофія – майбутні претенденти на трон господаря. Тільки все це не підтверджено документами.

У вікно вагона рвався день. Поважно і доброзичливо дивився він на нас, несучи нам радість своєю присутністю. Моя супутниця замріяно дивилася через шибку, ніби шукала там щось від минулого, про що ми тільки що говорили.

– Я хочу продовжити розмову про 1650 роки, – запропонувала Ганна, і, виразно згорнувши слова в речення, відпустила свою думку: – Тільки вітер на Україні був тоді вільним, і літав, де хотів. Неспокій у Запорізькій Січі, в містах і селах наростав, ширився, збільшувався. Серед козаків почалися чвари, розлад, нескінченні сварки, доноси. Події тих років розвивалися для України не найкраще. Не стало Хмельницького, не стало сильного керівника, який би навів порядок. Переяславська рада 1654 р., присяга на вірність і дружбу з Росією справедливо діяла не дуже довго. Спочатку все було гаразд. Виконувалися і підтримувалися порядки, записані в договорах двох держав. Та як тільки відійшов у Вічні світи Богдан, підписані і закріплені акти – почали забуватися. Нині є багато довідок, як і що тоді відбувалося в нашому краї. Коли я читала "Чорну раду" – мене багато що вразило. Про гетьмана Брюховецького – можу сказати, що він не скупився на обіцянки бути захисником інтересів людей. Розмовами навіть схилив на свою сторону царських воєвод. Скликавши козацьку раду в Ніжині, яку пізніше назвали Чорною, Брюховецький добився того, що козаки повірили йому, і повстали проти Сомка і Золотаренка. Почалися бійки, полилася кров. Не отримавши підтримки від своїх побратимів, Сомко і Золотаренко сховалися у стані російських військ. Та Брюховецький звинуватив їх у зраді, і добився, щоб їх йому видали. Пізніше він їх жорстоко стратив. Усе, що обіцяв Брюховецький козакам і російському царю, вилилось у велику неправду. Ставши гетьманом, він повів іншу політику. Листуючись із турецьким султаном, обіцяв тому, що віддасть Україну під його владу, тут же, обіцяв цареві свою вірність, указуючи на деяких козацьких старшин і полковників, що, нібито вони зраджують Росію. В ті часи багато людей розуміли, що не те щось діється на Україні. Не було єдності, братерства, міцної віри в згуртованість козаків і простого люду – тому розлад і руїна панували на всій українській землі. Взяти хоч би для прикладу одного чоловіка, Романа Ракушка-Романовського, який вийшов із простого козака, але своїм бажанням і розумними вчинками приніс Ніжину і Батьківщині багато цінного. Освічений і політично дієвий Роман Ракушка не раз застерігав гетьмана Івана Брюховецького від тих нерозумних наказів і дій, які привели гетьмана до сумного кінця. Пізніше Ракушка-Романовський став священиком. Він написав книгу "Літопис Самовидця". В ній зібрано багато правди того часу, і не тільки вирази її, але і застереження від подій, які творили гетьмани, роблячи самі собі і своїй державі злі вчинки. Боротьба за владу, спішні амбіції, бажання звеличити себе – ось помилки багатьох козацьких отаманів і гетьманів.

О цій порі на правому березі Дніпра гетьманував Дорошенко. Його підтримували багато запорізьких полковників, старшин і кошових. Брюховецький зважився на зустріч з Дорошенком, але невдоволені козаки не дали відбутися цій зустрічі – вони спіймали Івана Брюховецького і розірвали його на шматки. Так закінчив своє життя чоловік сповнений шанолюбства.

Потяг тихенько зменшив хід, почулося його тихе і довге зітхання, а далі, заскреготали рейки, повз нас пробіг інший потяг до Москви. Ми знову повернулися до записок Павліни.

Демко Многогрішний. Народився в мужицькій сім'ї. В козацькому реєстрі 1640-х років значиться військовим осавулом. Демко брав участь у війні з Польщею в 1660-ті роки. Трішки пізніше Многогрішний уже числиться в полковниках. Записи в документах того часу говорять, що Демко пішов проти Івана Брюховецького, він підтримував Дорошенка. Все було б гаразд, якби не амбіції Демка, який теж мріяв про гетьманську булаву. Помаленьку він розходиться з Дорошенком, який надумав стати гетьманом двох берегів Дніпра. Через деякий час, за підтримки поважних козаків, Дорошенко став гетьманом всієї України. Тоді Демко присягає цареві. Він пише доноси в Москву на Дорошенка, а з ним обмінюється добрими листами. Про це дізналися в Москві. Рішення було прийняте одразу ж: Ніжинський староста Петро Забіла зі своїми товаришами схопили Демка Многогрішного і повезли в російську столицю. Там стався суд, який приговорив Демка на вічну каторгу в Тобольськ. Так загубився слід ще одного нерозумного чоловіка, який мріяв про владу і гетьманство.

Перечитавши написане, я перегорнула кілька сторінок свого блокнота, і сказала: – Я дещо записала про події XVII ст. на лівобережній Україні зі слів Асі. У Ніжині жив козацький полковник Васюта. На схилі літ лихий спокусив його пророчити себе в гетьмани. Став Васюта писати скрізь доноси, наговорювати на Юрка Хмельницького і негарно розповідати про Івана Брюховецького. Піднялися козаки, поїхали до Ніжина, а там, роз'єдналися на гурти. Не було між ними згоди – одні тягли за Васютою, інші – за Іванцем. Все закінчилось "Чорною радою", про яку ти знаєш, та й у Павлининому зошиті там згадується.

– Не пам'ятаю, де і коли я прочитала, що всі земні події зшиті в снопи епох, – підхопила розмову Ганна. – Наші вчені мають якісь сумніви в тих подіях, що відбувалися за Богдана Хмельницького. Є спогади деяких істориків і не тільки істориків, а й інших людей, у яких багато не визначено, чому саме так, а не інакше склалися обставини, які приводили до розбрату в козацьких військах. Історію того часу перешли, перекроїли, переробили деякі історики – тому ми так погано знаємо правдиву дійсність. Я розкажу тобі про гетьмана Мазепу.

Волею долі Іван Степанович Мазепа потрапив у центр сутичок різних політичних дій того часу, поневолі став одним з активних учасників дипломатичних і воєнних суперечок Росії, Швеції, Польщі, Туреччини і Криму. Мазепою захоплювалися Вольтер, Байрон, Гюго, Булане, Ференц Ліст і багато інших видатних людей. За словами Данієля Дефо, Мазепа не мав королівського титулу, але був одного рівня з королем за владою. Романтичний образ Мазепи, можна обрамити в золото і самоцвіти – так приблизно сказав про нього Байрон. Мабуть, нам потрібно задуматися, чому саме француз Роже Тиссеран свого часу заявив, що "самою видною особою України був Мазепа". "Особа Мазепи, осяяна променем слави, стає символом свободи для всіх майбутніх поколінь, а його ім'я – буде гідністю глибокої поваги", – написав французький дипломат, академік, Євгеній Мелькийор де Волге. Це малесенький уривок з усього того, що писали і пишуть про Мазепу тепер у Західних державах. На своїй Батьківщині він користувався повагою тільки тоді, коли жив і господарював як гетьман Лівобережної України. Слава про нього ходила велика. Дуже багато його співвітчизників говорили, що він був талановитий, політично грамотний, діючий, активний і розумний чоловік, який мріяв бачити свою Україну великою і вільною. Мазепа більше 20 років славився як перша особа в Україні. Мазепа довго славився у Петра I улюбленцем і гідним чоловіком, якого цар цінував дуже високо. Мабуть, не зумів Петро I заглянути в його душу і розібратися, що там діється, які думки рояться в голові такого політичного діяча.

Біографія його велика та то для тих, хто пише про нього багато. Народився він на Київщині, приблизно 1632 року. Батько його, білоцерківський отаман, воював під керівництвом Богдана Хмельницького. Сина свого Івана Степан Мазепа віддав вчитися в Київ, потім у Полоцьк і Варшаву. Молодий Мазепа освоїв військове ремесло, добре їздив на коні, володів шаблею і мушкетами. Коли його привели до двору польського короля Яна-Казимира, показав себе як аристократ, розумний співрозмовник, освічений чоловік у різних науках. Мазепа був поет, оратор, чудовий організатор. Його мова була витонченою і розкішною. Він знав більше восьми мов, тому в переговорах з іноземцями йому не потрібні були перекладачі. У польського короля Мазепа заслужив такого довір'я, що той посилав його як дипломата до українських гетьманів Івана Виговського і Павла Тетері. Саме о тій порі молодий Мазепа побачив дійсне життя українського народу, що згодом і привело його до гетьманства. Можливо уже й тоді він задумався, як зробити Україну самостійною державою. Служба у короля дала йому багато цінних уроків, які були використані ним у майбутньому. Прийшов час покинути короля, і Мазепа переходить на службу до козаків. Його помітили, і гетьман Петро Дорошенко ставить Мазепу головним генеральським осавулом. Мазепа виконує багато доручень Дорошенка – їздить як дипломат урізні держави. Пізніше служить генеральним осавулом у лівобережного гетьмана Івана Самойловича.

Дипломат Франції Жан Балюз так описував Мазепу, коли був у нього в Батурині. "... Мазепа гарний з лица, мало розмовляє, його поважають козацькі старшини. Чоловік, який цінує волю, гордий і сильний в слові, не визнає тих, хто ним верховодить. У його будинку знаходиться дуже гарна бібліотека і колекція чудової зброї". Крім того, Мазепа був великим меценатом. Щоб перерахувати скільки він побудував церков і монастирів – не вистачить сторінки в зошиті.

Не нам судити, як уже немолодий гетьман Мазепа не підкорився російському цареві, коли йшла війна зі шведами. На те була особлива причина. Вчені, розгортаючи події того часу, розказують правду: чому саме багато гетьманів йшли проти московського царя, в тому числі і Мазепа. Кого і чого саме він "зрадив" – розбереться історія. Про Івана Мазепу пишуть, і я думаю, будуть ще більше писати, тому що не може загинути те добре, що жило в цій людині, що так багато зробила для українського народу. Коли я буваю в Ніжині, не перестаю думати про тих видатних людей, які там жили і бували. Все зроблене ними не було даремним. Я ловлю себе на тому, що вірю – можливо мої кроки зроблені саме там, де колись ходили гетьмани, козацькі полковники, служиві люди.

МУЗИКА СВІТУ

Прислухаючись до розмови сусідки, я думками побувала в різних історичних подіях. Найбільше мене приваблювала постать Богдана Хмельницького. Через дружину Ганну Золотаренко він звернув увагу на місто Ніжин. Він розширив там полк, видав указ про захист торгового люду і надав пільги. Не довго роздумуючи, запросив багатих греків переселитися жити на Україну, розуміючи, що такі відносини принесуть велику вигоду як грекам, так і українцям. Саме тоді Туреччина заволоділа Грецією, і частина греків шукали для себе іншу батьківщину. Наділивши їх правами і привілеями, він дав їм самоуправу, звільнивши від податків і митниць. Греки розвинули в Ніжині різні ремесла і сільське господарство. Вони ж придумали засолювання ніжинських огірків, щоб споживати їх не тільки свіжими. Солені і мариновані ніжинські огірки відправляли в Петербург до імператорського столу.

З тих часів у місті стали відбуватися великі ярмарки, куди з'їжджалися купці з Московії, Прибалтики і всієї України. Збереглося багато споминів простих людей, де згадується про розширення міста Ніжина за рахунок торгівлі.

– Я колись писала реферат на сільськогосподарську тему і вирішила розшукати родовід огірків, – перебила мене співбесідниця. – Культура огірків – дуже давня. Їй близько 5000 років. Батьківщина її – Індія. В індійських лісах огірок росте до цього часу в дикому вигляді. Російські мандрівник Афанасій Нікітін був дуже здивований, коли побачив що огіркова рослина обвиває дерева, тини, прикрашає споруди. Його завезли спочатку в Малу Азію, потім у Грецію, а пізніше – в Росію. Римський імператор Тиберій наказував, щоб огірки йому подавали до столу кожного дня. Ця рослина любить сонце і воду, то вирощували їх в ящиках на колесах, повертаючи огірки весь час до сонечка. Огірок містить цукор, білок, клітковину і різні вітаміни. Він регулює діяльність серця і нирок. Огірок використовували лікарі в Греції, щоб збити високу температуру. В Австралії виріс огірок вагою до 27 кілограмів. Кожній людині потрібно їх їсти до 15 кілограм на рік. Найцікавіше те, що огірки на своїй батьківщині не схожі за смаком з нашими огірочками. В Індії вони нагадують собою вату, яка має гарний запах, і не придатні для засолювання.

У вікно купе стукнув вітерець. Потяг зробив легкий поворот, відкриваючи півкруглу широку далину. Нашу увагу привернув загадковий краєвид, і ми з Ганною, не відриваючи очей від природної краси просторів неба і землі, мовчки вбирали в себе неповторне миттєве враження.

Через кілька хвилин побачили невелике село. Збоку, в золотистому убранні, росли різного віку берізки. Поруч новий будинок із хвилястим дахом і великими вікнами. Біля нього стояли люди, поглядаючи на потяг. Ще мить, і ми вже опинилися в лісочку. Змішані дерева. Защеміло в душі – лісок нав'яз щось дуже приємне.

Сусідка тихенько зітхнула, озирнувшись на мене, запитала:

– Тобі ці місця не нагадують українські краєвиди?

– Так. Змішані лісові дерева, ніжний спокій осіннього дня і село, що розкрило себе для світу, для осені, для людей, які проїжджають поруч із ним.

Знову перегортаю сторінки зошита Павліни. Написано так: "Ніжин спалили війська московського князя Ромодановського за те, що народ підтримав Петра Дорошенка, який планував з'єднати всю Україну в одну незалежну державу". Виходить, що місто не раз палили, руйнували, нищили. А воно не щезало... Мабуть доля його така.

– Ти мені розкажи більше про греків, які, як відомо, завжди вносили в той край, де селились жити, щось своє.

– Твоя правда. Дійсно греки розширили товарообмін Ніжина з Європою. Місто стало змінюватися. У ньому з'явилися нові культові споруди, нові житлові будинки, нові торгові ряди. Навчання дітей – престиж багатьох сімей. У ті часи була відкрита грецька школа. У місті функціонували вже більше 10 шкіл, де навчалися діти різного походження. Ніжин перетворювався на велике культурне місто. Люди тягнулися до знань, до науки, до культури. Цілі каравани возів їхали до Криму, моря, в низину Дніпра. Саме тоді і з'явилися чудові казки про людей такої праці. Може пам'ятаєш розмови про Чумацькі дороги, про зіркопадні ночі в степах України, про пригоди на шляхах до іноземних держав.

В Україні Чумацький шлях називали також Молочним шляхом, дорогою в Єрусалим. Він символізує в філософії нашого народу життєву енергію Космосу, саму Вічність. Ще говорять, що Чумацький шлях пов'язаний з чумаками, торговими лицарями XV–XVII ст., які були чи не головними експортерами-імпортерами в Україні. Він вказував їм дорогу додому. Вчені доводять, що Чумацький шлях складається приблизно із 100 мільярдів зірок і тягнеться широкою дорогою обома півкулями неба, з'єднуючись у зоряне коло, нахилене до небесного екватора під кутом 63 градуси.

Відстань від центру Галактики до Сонця – 34000 світлових років, у той час як "поперечник" Галактики сягає до 100000 світлових років. Якщо розглядати Галактику "зверху", ми побачимо велетенську спіраль, з якої відходять окремі "гілки". Вчені кажуть, що вона складається з цілої низки підсистем (зірок, зоряних скупчень, туманностей). Деякі з цих підсистем оточують Галактику, як бджолиний рій дерево. Як Земля навколо Сонця, так зірки Галактики обертаються навколо її центру. Сонце обходить Галактику (над її ядром) за 200000000 років, за швидкістю 250 кілометрів за секунду. Нашу Галактику супроводжують ДВА супутники, які називаються Магелланові Хмари. Туманність Андромеди – це гігантська зоряна система, яка не поступається нашій Галактиці. Вона дуже далека. Промінь від неї йде до нас 2300000 років. Є дуже багато галактик, вони не схожі на нашу. Уперше описав різні Галактики в 1771 році французький астроном Шарль Месьє. Тепер за ними слідкують вчені Землі".

– Чумацький шлях, – задумливо продовжила розмову жінка, – був і для ніжинських обозів, що прямували "зоряними шляхами своєї батьківщини" великим Вченим, який із Космосу вказував їм доріженьку туди, куди тримали вони свій напрямок. Іноді мене кличуть думки в далеке минуле. Тоді я ввечері виходжу на балкон, дивлюся в небо, а переді мною відкривається небесна срібна дорога Чумацького шляху. Вдивляючись пильно у височінь простору, я ніби вгадую в цій дорозі ярочки від коліс возів, горбочки і видолінки, де зупинялися чумаки для відпочинку. Один раз я виразно побачила окремий візок і волів, що відстали від свого гурту. Подумала, що то мій далекий пращур доганяв своїх товаришів, залишивши там слід для мене. Те, що відбувалося на землі – повторювалося в просторі. Не знаю, чому я так думаю – та ніхто мене не переконає, що воно не так. Коли була малою, татусь говорив, нібито Чумацький шлях не тільки показував дорогу заробітчанами, він був їм Покровителем. Не перекласти нам історії Світу, бо все, що є в нашій Галактиці, торкається кожної держави, кожної сім'ї, кожної людини на Землі. Торкнулося і торкається воно і славного міста Ніжина.

Сусідка враз замовкла, довгенько про щось думала. Я не заважала їй замріяним думкам.

– Заморочила я тобі голову Просторами, Чумацьким шляхом, давниною, – пригортаючи до себе записну книжечку, озвалася Ганна, і, злетівши поглядом за вагонні шибки, сказала весело і спокійно: – Тепер ми з тобою знаємо, що Космос уже працює на людей Землі. Інтернет, мобільні телефони, телебачення, радіо. Навколоземні польоти космічних кораблів, супутники і все інше – воно так увійшло в наше життя, що ми без нього не знаємо, як нам жити далі. Я свою "мобілку" залишила вдома, бо іноді мені здається, що вона відволікає мене від минулого. Їхала до тітки, щоб побути з нею у минувшині. І мені це вдалося... Якби ти чула, наші розмови з Павлиною! Є у тітки рояль. Вона гарно грала на ньому, коли жила в Україні. Тепер гра у неї не така, але музика живе у ній і донині. Ліна цитувала такі гарні вирази, мабуть із прочитаного, що я не можу їх забути. Ось один із них: "Всі наші минулі духовні становища зберігаються в нас, як зберігається в закритому роялі вся музика світу. Як тільки щось або хтось торкнеться клавіш, виникне та мелодія, яка давно забута, але її ноти не стіли на душевному складі. Відомо, що мить живого життя заглушить цю мелодію. Але вона встигне подарувати нам минуле, яке давно щезло в хаосі часу".

Я не переставала дивуватись усьому тому, про що йшли наші розмови. Звісно, я перепитала тітку, звідки вона дізналася про музику рояля. Вона, усміхаючись, махнула рукою, показала мені на столик, де були складені її рукописи, заохочено сказала: "Треба пошукати, звідки це у мене. Та то не

так важливо". Зараз я прочитаю тобі вислів, який я переписала з записної книжки приятельки. "Мудрість переплітається з розумними діями". Або: "Із кохання виникає творчість". Або ще одне, яке мені дуже сподобалось: "Мудрість відрізняється від розумності тим, що вона шукає не новини-істини, а дорогу до щастя. Тому, між іншим, всі богині мудрості – жінки. А в часи Сократа жінки були не грамотними і неосвіченими в науках. І Платону і Сократу було важко з ними вести розмови. Та головне поляє в тому, що саме жінку вознесли древні мудреці на п'єдестал богині Мудрості. Чому? Тому, що жінка не знає як, але веде до шляхів щастя. Вона веде до щастя тому, що віддається сміливо і вільно круговороту землі і гравітації. Жінка заходить нове щастя через стару неосвічену любов". Цей вираз я записала слово в слово.

Не знаю звідки це у Павлини, та яку б я не порушувала тему – вона зразу ж розвиває її. Про філософію, літературу, історію, географію і навіть космос у неї є свої думки. Думаю, що тітка проживе ще багато літ, бо у неї великі плани попереду. Сказала мені, що має велике бажання оформити усі свої записи у вигляді книг або журналів. Я беру в цієї жінки уроки освіченості і корисних учинків. Вірю – стану, як і вона, збирати матеріали про свій край, у тому числі і про Ніжин, і оформляти їх у вигляді книг. Павлина для мене – приклад людини з Ніжина, яка не стала ні істориком, ні письменником, але вона вчить усіх нас любити Землю, Батьківщину, рідне місто. Можливо через п'ять десятиліть років з Москви до Києва будуть їхати дві жінки, і так само як ми сьогодні, згадуватимуть минуле України, цитуватимуть наші вирази, наші вірші, наші записи, які ми обов'язково залишимо комусь. Ніщо не минає безслідно – це є Велика і Вічна таємниця нашого Незміримо цікавого світу.

Я не могла намілуватися Ганною, її дивною усмішкою, очима, в яких жив розум; її обличчям, що трішечки сумувало і раділо, водночас збираючи у куточках вуст ніжні зморщечки, які тут же розгладжувались, і лице жінки молоділо, мінялось, спочивало.

– Слухаючи тебе, мене раптом осяянуло: в роялі твоєї Павлини звучить і та музика, яку слухав Микола Гоголь, коли навчався в Ніжині.

– Може й так. Я люблю музику, хто б її не виконував. Ми ще з тобою пройдемося історією Ніжина, зупинимось на прізвищах людей, які, закінчивши Ніжинський лицей стали музикантами. Всім відомо, що в цьому навчальному закладі приділяли увагу всьому: малюнку, музиці, театру, історії, скульптурі, літературі та іншим наукам.

Бачиш, там далеко золотисто-зеленою стрічкою тягнеться ліс. Він мені нагадав Ніжинський. Коли мені було 15 років я пішла до нього в гості... Так, так – в гості. Так ми вдома говорили, що ходимо в гості до лісу, до левади, до діброви. Знала я його добре. Не боялася там блукати одна. Назбирала суниць, нарвала чебрецю – пішла видолинком до ставів – їх там було три. Гарні такі ставочки – кольорові. Вода в них зелена – від відбитку дерев і кущів. Бабуся говорила, що в тих ставках живе Водяник зі своїми домочадцями. Їх у нього там дуже багато. З бабусиних розмов я завжди тихо сміялася, бо в школі нас учили іншому – що ніяких Водяників і Лісовиків немає, все то казки і людські вигадки. У ставочку хтось хлюпався, купався. Я зупинилася під вербою – стала підглядати, хто там полоще себе. Скільки не дивилась – нікого не побачила. Хвилька все сильніше горнеться в берег. Раптом високий очерет захитався, незадоволено зашелестів, далі заскреготав так, ніби хтось тер залізо об залізо. Одна мить – і щось важко хляпнуло там, де старезна, нахилена до води, верба. Я швиденько побігла туди, щоб подивитися, хто ж там хляпається. Зупинилась, і ... враз знову хлюпіт, та такий великий, що хвилі відляском пішли. Не злякалася – подумала, що мене хтось дратує. Присіла під шатром зелених віт, слухаю, як співають пташки. Тут погляд мій упав на інший берег саме в ту мить, коли вершки двох молоденьких кленів стали гойдатися. Придивляюся, на деревах нікого немає, а вони хитаються, ніби з ними вітер грається. Встала, обійшла став – та ніде нікого й нічого не знайшла. Постояла кілька хвилин і вирішила спуститися низиною до перехрестя лісових доріг, а звідти – додому. Покидаючи став, почула чиєсь зітхання. І стало мені враз лячно – відчула, що на березі ставка була я не одна – якась істота купалася в ньому. Відійшовши метрів 50, я так побігла, що вітер не зміг би мене наздогнати. Добігла до перших будинків міста, зупинилась... І враз мені закортіло піти до бабусі. Не знала як почати, як розказати їй про мою пригоду, а вона, ніби здогадалася, питає:

– Чого тікала? Хто наздоганяв?

Довелося мені викласти їй усе, що бачила на ставку. Бабуся замислилася, пропускаючи через роздуми щось своє, а далі, показала очима, щоб я присіла на стільчик поруч із нею, пішла в довгу і цікаву розмову, згадуючи пригодницькі повісті Ніжинського лісу, ставів, долин і дубин, де живуть, чи існують потойбічні сили, як їх ще називають люди Примарами, Лісовиками, Водяними і Польовими духами.

Не стану переповідати бабусині розмови, але скажу, що з того часу я стала задумуватись над її розповідями. Про якого Водяника писав Микола Васильович Гоголь. Скільки цих незримих і потойбічних Духів живе на нашій землі – ніхто не знає.

– І мені згадується щось подібне. Років у сімнадцять зібралася я в сусіднє село до маминої подруги допомогти збирати грушки. А йти мені треба було через ліс. Сам лісок не великий, та в одному місці росли величезні дерева, які робили цей куток страшним у темну пору доби. Про цей ліс говорили різне: нібито там ходить душа старого графа Зелінського, інші казали, що там ночами зустрічаються Русалка з Лісовим Князем, треті стверджували – там блукає Блуд, який обирає собі людину, що йде лісом, і водить її до того часу, допоки йому не надокучить ходити. Я не вірила цим розмовам, хоча ніколи не наважувалася ходити там вечорами. А тут трапилось так, що повертаючись назад, я не мала змоги обійти лісок. У кошику грушки, в голові думки про завтрашні танці в Будинку культури, в ногах скоренька хода. Перед лісом стемніло, і навіть добренько. Коли я в нього увійшла, зразу ж відчула напругу. Поспішаю до перехрестя доріг, там дерева рідшають, іти легше. Йду і йду, а перехрестя немає. Притомились ноги, кошик став заважати, сутінки густими пасмами застеляють прогалини між деревами. Час іде, вечір у повній силі бродить ліском, ховає в темряву все навколо. У небі зірок не видно – хмарки тягнуться одна до одної, мовчать. Переді мною раптом виріс якийсь дивний живий куц. Бачу, що хтось іде до мене. Стою, чекаю, а той, хто з куцем схожий, уже присів переді мною темним клубком. Десь там, глибоко в моїй душі, щось затріпотіло, стало холодним. Я злякалася. Не втрималася, і чимдуж стала бігти. Зупинилася тільки на сільській дорозі. Відкрила двері оселі, а матуся злякано дивиться на мене, питає: "Де це ти так довго ходила? Я вже хотіла йти тобі назустріч?" "Блуд до мене вчепився, – кажу я. – Тепер буду знати, що потойбічні Чудовиська дійсно існують".

Довго тієї ночі ми не спали з матусею. Згадували всі ті веселі вечорниці, коли у нас вдома збиралися сусіди, приятелі, друзі і вели розмови про Чудиська, які заповнюють світ наш, та ми їх не бачимо. Мене тоді дуже зацікавила матусина повість про Манею і Князя лісу.

– А хто така Манея? – витираючи обличчя серветкою, запитує Ганна.

– Темна істота. Вона буває різною, як і всі Потойбічні сили. Мурликає, регоче чудно, співає по-своєму. Коли вслухаєшся в її спів, вона використовує твою увагу і ... раптом скік – влізе на плечі людині. І везе вона її, бо такі солодкі курликання Манея відпускає – забуваєш все на світі! Музика-спів – ніби райські романси, в яких зібрані найкращі мелодії світу. В моєму краї про тих, хто існує в іншому світі, розповідають дуже багато. Батько говорив, що подільські казки найкращі на Україні. Радів словами, і тут же розказував нову байку. Коли мені було років вісім, запитала тата: "Що таке Поділля?" Він мені розказував так, щоб я зрозуміла. Зараз знаю більше, та й то є маленька частинка великої історії Батьківщини.

Поділля згадується в літописах під назвою Пониззя, це ще значить – "Русь нижня". Уже в XIV ст. назва сформувалася як "Русь долішня". З XVIII і до поч. XX ст. функціонувала Подільська губернія, до якої входило 12 повітів. У наш час Поділля займає територію між Південним Бугом і Дністром. Сюди входить Вінницька, частини Хмельницької, Житомирської, Одеської, Чернівецької і Тернопільської областей. Край цей можна поділити на три території, кожна з яких має свої локальні особливості. Дехто стверджує, що Поділля називається від місцевості, його рельєфу, його розташування. Насправді рельєф дуже цікавий: горбки і видолінки чергуються з лісовими урочищами, річечками, ставками і левадами, гайками і широкими долинами, в яких є заболоченість, невеликі, а іноді дуже глибокі озера, яри, мальовничі схили, старі сади, що перетворилися на зарості.

– Не багато і я знаю про Поділлячко. У Тульчин, що на Вінниччині, виїхала жити моя сусідка. Прислала мені листа, в якому стільки щастя, що навіть я стала трішки щасливішою. У неї дуже гарна мова – вона вчителька – пише чітко, вимовно, ласкаво.

Не можу начитатись її листами, в яких перекалюється й історія Подільського краю, і вірші молодих поетів, і навіть казки минулих літ. Коли вона жила в Києві – багато мені розповідала про українську мову. Я слухала і дивувалась її знанням. Колись навіть думала, що цій жінці потрібно було б стати доктором філологічних наук.

– Розкажи мені, бо я не можу похвалитися, що знаю все про українську мову, – спішно кажу, ніби боюсь, що жінка перерве розмову.

– Генеалогічно наша мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї. Разом із білоруською і російською мовами вона входить до східнослов'янської групи мов, куди ще відносяться: словацька, польська, чеська, болгарська, македонська, хорватська, сербська і старослов'янська.

З роками мова шліфувалася і змінювалася. Особливо ці зміни проявлялися уже на поч. III ст. нашої ери. Коли на Русі було прийнято християнство, мова стала змінюватися, бо для письма була взята діалектика болгарського мовного значення від Кирила і Мефодія. Саме в цей період (приблизно 900-ті роки) на землях Київської Русі було відомо два типи письма. Та згодом вибрали кирилицю, яка залишилась і донині, – ніби по писаному розказує Ганна, а я бачу, як незнайома жінка підходить ближче до нас – слухає уважно і тихо.

– Я, мабуть, заздрісна людина, – коли чую свою рідну мову ревную людей до неї. Деякі так гарно говорять, що я готова втрутитися в розмову чужих людей, – каже незнайомка. – Вибачайте. Мене звати Олесєю. Можна я вам дещо скажу про мову. Колись прочитала вираз Василя Сухомлинського і запам'ятала назавжди: "Рідна мова – то безцінне багатство, в якому народ живе, передає із покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово – то не вичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишнє, про свою родину, про своє село або місто, про весь світ. У кожному слові рідної мови живуть найдорожчі перлини: думки, мрії, фантазії, найтонші відтінки почуття і переживання". Я ж в українській мові чую щось своє, що живе в мені з раннього дитинства. Думаю, що то були найцінніші уроки мовного значення, бо так, як розмовляли люди навколо мене, я пам'ятаю до цього часу. У мові чулися пісенні звуки, а слова склалися в речення, і там проявлялася краса землі моєї батьківщини. На жаль, я не довго жила на Україні. Тільки те, що увійшло в мене з малолітства, ніколи не покине мене. Якщо ви не заперечуєте – прочитаю рядочки вірша, в якому є все, що викликає в мені зажуру, радість, смуток і щастя.

... Хто б що мені не говорив,
Люблю село, де народилась.
Де біля пишних яворів
Качки купалися і грілись.
Де все, як в кожному селі,
Було: сади, біленькі хати,
В якому з року в рік жили
І добрі люди, і пихаті.

Олеся побула з нами ще дві хвилини, доки її не покликала в купе донечка.

... Ми з Ганною довгенько стояли в коридорі і, перекидаючись словами, ловили в них якусь незрівнянну тиху радість, що можемо спілкуватися найкращою і найдорожчою для нас мовою.

Крізь призму тональних природних фарб на нас через віконечко дивився світ, який ми так любили і дорожили тим, що маємо змогу отак подорожувати, милуючись природною красою.

– Хочу тебе запитати, – підсовує мені яблуко Ганна, – чи знаєш ти, хто із відомих українських письменників і поетів жив у Молдавії?

– Знаю. У 1890-х роках у Молдавії жив мій земляк Михайло Коцюбинський. Його відправили працювати у складі філоксерної експедиції в Бессарабію. У Кишиневі він написав одинадцять своїх творів, таких як: "Для загального добра", "Помстився", "Дорогою ціною", "Відьма" і ряд інших. У Кишинівській гімназії працював Іван Нечуй-Левицький у 1870-80-ті роки. Як він сам говорив, ця пора була у нього плідною, бо він теж написав там дуже багато оповідань, які стали знаменитими. Я думаю ти знаєш його "Кайдашеву сім'ю", "Миколу Джерю". Одинадцять років, з кінця 1700 до початку 1800-х років, у Бессарабії служив у чині капітана Іван Котляревський. Його драматичні твори привернули увагу кишинівських акторів, які здружилися з ним. Пізніше в Кишиневі не раз бували Марія Заньковецька, Марко Кропивницький, Микола Садовський, Іван Карпенко-Карий. Вони грали на кишинівських сценах у п'єсах "Запорожець за Дунаєм", "Мартин Буруля" і деяких невеликих постановках.

Мені хочеться сказати ще й таке: у Молдавії бували преподобний Паїс Величковський та Петро Могила – фундатори української і молдавської духовності.

Я не стану перераховувати всіх талановитих вихідців з України, чії долі перетинались на дорогах Молдавії. Коли мені доводиться бувати на гарних заходах, де згадуються корінці українських родових сімей, які поріднилися з молдовськими сім'ями – мені стає на душі приємно і добре – ніхто ніколи не забороняв єднатись і ріднитись людям із різних берегів Дністра. Давай згадаємо Тараса Шевченка. Він не бував у Молдавії, та в його творах не раз гарно згадується молдавський народ. Коли я проводила екскурсії, кожного разу згадувала Тараса Григоровича, підкреслюючи його ставлення до Молдови. Нині живе в Кишиневі вірний син України, академік Академії наук Молдови, вчений, письменник, заслужений діяч культури Костянтин Федорович Попович. Якби ти почула як він

читає вірші Шевченка, де Тарас пише про молдован! Це треба чути! Мені іноді здається, що Шевченко, як ніхто інший, так святково і сердечно не звертався до молдован. Як багато означають такі слова: "Братаймося для щастя".

– Коли я читаю Шевченка, мені плакати і сміятися хочеться. Як не кажи, але з іменем Шевченка пов'язана кожна маленька і велика людина нашого краю. Не знаю, чи тобі відомо, що від'їжджаючи за межі України, люди брали з собою ікону, вишитий рушник із портретом Шевченка, житній хліб і трішечки землі з рідного двору?

– Знаю. Прабабуся частенько говорила віршами Тараса. Грамоти вона мала не багато, але "Кобзаря" читала гарно, ніби співала його вірші. Шевченківські поеми, де згадуються козаки, приваблювали серця чоловіків. Жінкам більше "Катерина" була до душі.

ШВЕДСЬКА ЛЕГЕНДА

– Про що б ми не говорили – виходить історія.

– Добре, коли історія без війн. Мирні роки не втримувалися довго на землі. Сама подумай – міне років десять, двадцять – знову десь хтось порушить спокій. Читаючи історичні довідки про становлення України як держави, я з болем сприймала всі ті страшні події, які часто пов'язували нашу землю з війнами. Не було такого століття, щоб не гриміли постріли, не гинули люди, не проливалися сльози. Згадую батька, як він розказував, що саме в 1700-ті роки так склалися обставини, що розітнули мир Росії і Швеції. Велика то була війна і непроста. Там сказали своє слово не тільки дві держави – за воєнними подіями слідувала Європа.

При моїх словах Ганна тихенько зітхнула, задумалась...

– Війна Росії зі шведами не обійшла і Ніжин. У ній брали участь українські полки. Ніжинським полком керував у той час Лук'ян Жураковський. Його хоробрість і відвага принесли славу, яка відображена в документах, що зберігаються в Ніжинському музеї.

– Часом, чи не про ті події книга Кульжинського "Козацькі шапки"? Я її не читала – мені Ася про неї розказувала. Вона ще рекомендувала прочитати нарис професора Бережкова: "Ніжинські перекази". Порадувала мене моя подруга і оповіданням, у якому йшлося про події в Ніжині, в часи війни зі шведами. Запам'ятала я ту розмову, і якщо бажаєш, передам тобі лірично-правдиве диво, в якому зібралось всього потроху. Як каже моя Асенька, запряжу коней пам'яті і поїду до берегів минулого, де жив Мазепа, Петро I, ніжинські полковники, козаки і простий люд.

Почну свою розповідь із теплого весняного дня 1707 року. У Ніжині розквітнув травень. З невеличкого будиночка вийшла чорноока молода жіночка. Озирнувшись до схід сонця, усміхнулася, поправила на голові хустинку, попрямувала широкою вулицею. Раптом на перехресті доріг побачила чоловіка у військовій формі, який неспішно прямував саме туди, куди йшла і вона. Щось ніжне торкнулося її грудей, і вона стишила хід, неначе хотіла, щоб чоловік її наздогнав. Так і сталося. Порівнявшись із незнайомцем, вона враз сіпнулася, а чоловік, підтримавши її, запитав: "Може допомогти?" "Ні", – відказала і, повернувши голову в його бік, зустрілася з його поглядом: сині, наче два озерця очі, влетіли в її душу і залишилися там. Він пішов далі, а жіночка дивилася йому вслід і не могла зрушити з місця. Повернувшись додому, присіла на лавці, задумалась.

– Що з тобою, Меланю? – запитала мати, і присівши поруч, торкнулася її руки.

– Я просто так... Трохи стомилася, – відповіла і, озирнувшись на квітник, додала: – Завтра піду до тітки. Обіцяла давненько. Вона мене мабуть чекає.

– Сходи, – відповіла мама. – Запроси її до нас у гості.

Меланя йшла до тітки, якраз біля будинків, де стояли військові козаки. Когось шукала очима. Назустріч їй йшли два козаки, які уздрівши молоду красуню Меланю, замилувалися нею. Того дня вона так і не зустріла незнайомця, чий синій погляд затеплів у її серці. Два тижні ходила містом Меланя, шукаючи козака. Ось тільки Григорій, так звали незнайомця, не звернув на неї уваги. Чи то може він не побачив її пильного погляду, чи може в той час думав про щось своє, чи може поспішав не в той бік, куди його кликали чорні жіночі очі. Наставав вечір, Меланя виходила до воріт і, притулившись до теплого стовпчика, думками линула до чоловіка, забути якого не мала сили.

А в цей час прилетіла новина про війну зі шведами. Наче й далеко Швеція від Ніжина, та полк знявся в похід, і люди заговорили про загиблих ніжинських козаків. Меланя молиться Богу за того, хто став дорогим і рідним їй, просить, щоб він зберіг йому життя, бо має надію на побачення.

– Меланю! – кличе матуся. – Біжи до дядька Павла, там дізнаєшся, що трапилось, бо всі чоловіки біжать у центр міста.

Через півгодини схвильована Меланя доповідає матері:

– Шведи біля Ніжина! Вони стріляють із гармат! Я теж піду захищати місто. Всі молоді жінки вже там де їх чоловіки.

... Кілька днів Меланя і її подруги, переодягнувшись у чоловічий одяг, стояли біля чоловіків, аби підтримати їх у важку годину. Саме тоді і зустріла Меланя свого Григорія. Поранений, він лежав біля підводи, притискаючи до себе руку, з якої сочилася кров. Якусь мить вона дивилася на нього, не розуміючи, чому він тут, чому закривавлений, чому туманяться його прекрасні очі. Та враз стрепенулася, кинулася до чоловіка, стала перев'язувати рану.

А через два дні шведські війська відступили від Ніжина. Меланя знайшла в лазареті Григорія, підійшла, прошепотіла: "Я знала, що дочекаюся тебе". Тепер осяянуло і Григорія – йому враз захотілося, щоб ці чорні спокійні жіночі очі ніколи не покидали його.

Ось таке оповідання я почула від Асі. Може це правдива історія, а може й легенда, але вона переповідається в Ніжині з покоління в покоління.

– Я теж дещо знаю про ніжинські воєнні події, – продовжую я розповідь Ганни. – У мого ніжинського сусіда прапрадід був козаком. Одружився на дівчині з Ніжина. Жив у місті. Пізніше, ставши дідусем, розповідав дітям і онукам про себе і своїх друзів. Хтось із його освічених онуків записав коротко ті спомини. Знаю, що ними зацікавилися газетні співробітники.

Після війни зі шведами Ніжинським полком стали керувати військові люди з Росії. Сталися великі зміни не тільки в Ніжині, але й на всій Україні. Мир є мир. Дні спліталися в місяці, нове з новим об'єднувалося, маленькі зміни обростали великими планами – місто збільшувалося. На нього стали звертати увагу. Тут будуються школи, церкви, монастирі. Популярними стають ніжинські ярмарки.

За гетьманування на Україні Івана Скоропадського в Ніжині відкрили пошту, пізніше – аптеку. А через деякий час місто прорізує поштовий тракт: Глухів – Київ. Розширюються культурні зв'язки Києва, і дорогою до нього Ніжин відвідують видатні постаті. Їх приваблює сюди українська історія міста. У 1730-ті роки в Ніжині побував Михайло Ломоносов, доповнюю я почутим під час екскурсії в Ніжині. У цей час у Ніжині народився Микола Бантиш-Каменський. Тут він здобув освіту, яка дозволила йому стати відомим істориком і керувати московським архівом. Зазначимо, що в Ніжині не бракувало навчальних закладів. Діти дворян, священиків, багатих і торгових людей навчалися в приватному пансіоні. Крім того, діяли різні школи при монастирях і окремо для простого люду.

Іван Скоропадський керував Стародубським полком. Тепер це місто Стародуб Брянської області. Гетьманом Лівобережжя його обрали після Мазепи. Про нього збереглися гарні спомини в усній творчості людей.

– Розказував колись мій батько, що дуже багато українців, будуючи нове місто Петра Петербург, не повернулися на Україну, залишилися там жити. Тому багато українських прізвищ знаходимо тепер у Росії, – коментую я, розглядаючи малюнок у зошиті Павлини.

– Багато будинків зведено в Петербурзі козаками Ніжинського полку. Часто відправляли на будівельні роботи солдатів. Російські коменданти міста змінювалися. Катерина II ніжинським полковником призначила Петра Толстого. Вона заборонила вибирати гетьманів на Україні. За її наказом, з Ніжина вивели солдатів і розселили їх в інші міста. Зруйнували стіни замку, розібрали башту і бастіон, залишивши тільки церкву Богоявлення і камінні споруди навколо неї. Проїжджаючи з Петербурга до Києва в 1787 році, Катерина II прибула в Ніжин. Її цікавила грецька торгівля. Побачивши зруйновані стіни замку, зраділа цариця. У боргу не залишилась, віддячувала милістю старшинам і козацьким полковникам, даруючи їм дворянські звання. У 1783 році вона юридично закріпила Лівобережну Україну. Тисячі селян стали власністю українських магнатів. Ураз розбагатіли Румянцев, Розумовський, Безбородько, Завадський... У ці часи в Ніжині побудували багато нових церков, монастирів, почала діяти фабрика полотняних тканин.

КОЛИСКА ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ

Я знову повернулася до Павлининого зошита, прочитала: "Ніжин – батьківщина українського письменника, церковного і культурного діяча XVIII ст. Георгія Кониського. У вірші він написав так: "Місто Ніжин – колиска, а Київ – мій вчитель". Народився Кониський у сім'ї шляхетній, козацькій – у родині бургомистра. Батьки готували сина для освіти, бачили, як їх Георгій з дитинства сприймав книгу і все, що пов'язано з нею. Спочатку він навчався в школі, а отримавши середню освіту, вступає в Київську духовну академію. Після постригу стає її викладачем і префектом. Він багато читає, цікавиться не тільки літературою, а й історією, філософією, іншими науками. Архімандрит, академік, церковний, громадянський і культурний діяч, чудовий педагог, письменник, Кониський став видатним українським діячем. У 1740-х роках він пише і видає трагікомедію "Оживлення мертвих". Її тема –

стосунки козацьких отаманів із простими козаками. І хоч дехто не сприймав літературного прояву Кониського, він не покидав пера. Ставши архієпископом Білорусії, Георгій Кониський не переставав працювати над собою в царині літератури і культури, міжцерковних стосунків.

У сім'ї ніжинського протоієрея народився Юрій Федорович Лисянський, мореплавець, мандрівник, географ. Навчався в Ніжинській школі, а пізніше закінчив морський кадетський корпус у Кронштадті. Служив на флоті. Побував в Англії, США, Африці, Індії. У 1803–1806 рр. вони разом з Іваном Крузенштерном на кораблях "Надежда" і "Нева" здійснили навколосвітнє плавання. Дослужившись до чина капітана Першого рангу, він не зупиняється на державній праці – пише наукові роботи про свої мандрівки морями і океанами, публікує їх під назвою: "Подорожування навколо світу". В 1812 року Лисянський за власні кошти видає свої роботи. Ними Юрій Федорович започаткував нову галузь у науці – океанологію. Нині Лисянський відомий всьому світу як учений мореплавець, практик і теоретик морської науки. Його іменем названо острів у Тихому океані, півострів в Охотському морі і гора на Сахаліні. В Ніжині вдячні мешканці міста поставили йому пам'ятник, де написано: "Першопрохідцю російського кругосвітнього мореплавання від земляків".

З іменем Лисянського і Крузенштерна пов'язано дуже багато споминів. У Петербурзі на площі імені лейтенанта Шмідта стоїть пам'ятник Івану Крузенштерну. Прізвище його німецьке, але він був за походженням естонець. Мешканці міста називають цей пам'ятник "Наш Ваня". І стоїть Ваня, обійнявши себе за лікті, і дивиться на вікна військово-морського училища імені Михайла Фрунзе.

Минали перші роки ХІХ ст. Можна уявити, які кораблі, або, як їх називали, шлюпи, були у них. Та на цьому морські походи не зупинилися, і вже в 1820-х роках учні Крузенштерна і Лисянського, Фадей Беллінзгаузен і Михайло Лазарєв вирішили знову здійснити морську подорож навколо світу. Шлюп, тобто корабель, був побудований на Свірі, під керівництвом корабельного майстра Колодки. Корабель назвали "Мирний". Аж за душу взяло, коли я прочитала, як Фадей і Михайло побачили материк Антарктиду, зраділи, згадуючи Кука, який писав, що там знаходяться тільки льоди і пройти в ті місця немає ніякої можливості. Вони не тільки попливли далі, але і знайшли незнані до цього часу острови і назвали один із них іменем Кука.

Є у мене в Кишиневі сусіди Анна і Дмитро Усови. Знаю Дмитра, як колишнього моряка, який не раз плавав навколо всіх континентів. Зустрічаючись сім'ями, я завжди дивуюсь його оповідям, які заворожують, викликають величезне задоволення. Був такий час, коли ми збирались на годинку-дві, а години переходили на цілу ніч. Одного разу Дмитро показав мені свої записи про виняткові події світу і дуже гарні висловлювання про моря й океани. Еврипід писав: "Море змиває бруд і рани з берега". А Неру просив, щоб частина його праху була розвіяна над морем. Далі звучить так: "Море з'єднує континенти і людей. Море – таке ж серйозне розуміння, як земля, смерть, життя і любов". А ось цей вираз продекламую з інтонацією, бо він того вартий. "Ми всі колись вийшли на світ Божий із солоної купелі, бо життя почалося в морі. І тепер ми не можемо жити без неї, ми окремо їмо сіль і ковтаємо прісну воду. Наша лімфа має такий же солоний склад, як морська вода. Море живе в кожному з нас, хоча ми давним-давно відділилися від нього. І сухопутній чоловік несе в своїй крові море, не знаючи про це. Мабуть? тому так тягне людей дивитися на прибії, на безкінечне чергування хвиль і слухати їх вічний заклик. Це голос колишньої батьківщини і заклик крові в повному значенні слова".

Похвалюся тобі: я маю відношення до дуже цікавого чоловіка, який народився в Ніжині в сім'ї дворянина. Його ім'я і прізвище – Микола Миколайович Бантиш-Каменський. Усе своє життя він згадував місто, де промайнули його юні роки. Вчився відмінно, мріяв про науку, яку сприйняв душею ще в Ніжинській школі. Пізніше, ставши істориком, написав ряд цінних наукових творів з історії України з ХV до ХVІІІ ст. Любив поезію, географію, ботаніку. Бантиш-Каменський – автор "Історії про Унію". Батько мій розповідав, що по лінії своєї матері він родич із Миколою Миколайовичем. У батька збереглися деякі документи того часу, де відмічено: рід мій вийшов із поміщиків Бантиш-Каменських.

Перегортаю записи Павлини, читаю: "Роки 1750-ті". Поруч – копія фотографії з Ніжинського педагогічного інституту. Каліграфічно виведено: "Брати Безбородько".

Олександр Андрійович і Ілля Андрійович Безбородьки – вихідці з великих українських поміщиків і державних діячів. Їх рід козацький. Дід служив старшиною. Князь Олександр Андрійович Безбородько закінчив кийвську Академію, славився серед своїх товаришів розумним, дієвим, політично-освіченим чоловіком, за що був записаний у бунчукові товариші в канцелярію графа Румянцева-Задунайського. Пізніше, коли він уже був графом, його призначили працювати в генеральний суд. Та згодом він вибирає для себе військову службу. Пізніше Олександр Андрійович брав участь у воєнних походах і війнах з Туреччиною, виступивши з Ніжинським полком у поході до Бугу. Не стану перераховувати скільки і де він воював, тільки скажу, що коли був укладений мирний

договір після кількох років війни Росії з Туреччиною, Румянцев звернув увагу Катерини II на Безбородька, і в 1775 році він уже став секретарем при цариці. Минуло кілька років, і Катерина вже не могла обходитися без Олександра Андрійовича – навіть брала його з собою в подорожі. Крім того, він ще вів "денні записки", що складали цінний журнал. Цариця залучала Безбородька до вирішення питань зовнішньої політики. Він працював у колегії дипломатичної служби, деякий час очолював іноземну колегію Росії, а наприкінці 1770-х років отримав звання гофмейстера і вже від імені цариці вів переговори з польським королем Станіславом-Августом. Олександр Андрійович брав участь в укладенні миру з Туреччиною, за яким Крим став належати Росії. За його працю і вірність Росії, Катерина II нагороджувала Безбородька різними нагородами, в тому числі живими людським душами і грошима. Згодом він став одним із найбагатших людей в імперії. Олександр Андрійович був не тільки освіченим і розумним чоловіком, він прославив себе як щедрий господар, меценат в царині літератури і мистецтв. Брат Олександра, Ілля Андрійович, теж брав участь у війні 1773-74 років, служив під командуванням Суворова. Після смерті брата Ілля став багатим спадкоємцем і щирим меценатом. Він пожертвував кошти на відкриття в Ніжині Гімназії вищих наук, а з 1834 року навчальний заклад став називатися Гімназією князя Безбородька, а тепер Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

Буваючи в Ніжині, поспішаю туди, де вічно живе історія. Я торкаюся руками стін старих церков і монастирів, будинків, побудованих у XVII і XIX століттях, стін колишньої гімназії, старих кам'яних мурів і вікових криниць.

СЛАВНОЗВІСНІ ОГІРОЧКИ

У II пол. XIX ст. в Ніжині з'явилися перші капіталістичні засади. Багаті містечкові сім'ї стали приглядатися до заводів, які уже працювали в Києві і Чернігові. Перший мідноліварний завод у місті був відкритий братами Черновими. Він виробляв посуд для горілчаних і цукрових заводів, відливав дзвони для церков Полтавської і Чернігівської губерній. Через деякий час тут діяли миловарний, цегляний, шкіряний і махорочний заводи. Відкрилася суконна фабрика. Її вироби славилися далеко за межами Ніжина. У місті відкрили хлібний і кондитерські цехи. З'явилися нові багаті люди, які прибирали до рук торгівлю від греків, що вже залишали Ніжин, знайшовши для себе вигідніші місця проживання і торгівлі в Одесі, в південних містах Росії. Особливо виділилася в місті консервна промисловість, бо таких солоних і маринованих огірків, як у Ніжині, не було ніде. Розвивалося і розширювалося бондарське ремесло. Для засолки огірочків потрібна була сіль. Чумаки, або як їх тоді уже називали, промисловими людьми, зрозуміли, що можна розвинути ще один промисел – вивозити з Ніжина продукти сільського господарства (хліб, тютюн, ремісничі вироби) – ввозити в'ялену рибу, сіль і інші товари, яких немає в Ніжині. Ілля Рєпін пізніше написав картину "Ніжинські чумаки в дорозі".

Ці роки ввійшли в історію Ніжина як зародження капіталістичного ладу. Істотно поліпшувався зовнішній вигляд міста. Нові заводи, фабрики, житлові будинки, які належали багатим людям, створювали інший краєвид, засновували нові порядки. Але не руйнувалося і минуле. Будинки, які раніше належали грекам, несли свою цінність і красу. Ніжин став збільшуватися за рахунок людей, які приходили з сіл, щоб знайти роботу і помешкання. Вони, в основному, селилися на межах міста, згодом ці поселення вросли в нього, і уже через кілька років Ніжин вважався одним із найбільших міст Чернігівщини. Зі зростанням капіталістичних відносин помітним стало незадоволення і серед робітників Ніжина. З Ніжином пов'язані долі двох декабристів: Мозгалевського і Горбачовського. Тут вони вчилися в школах і училищі, стали на шлях боротьби з царською владою, підтримуючи декабристів Південного товариства, закликаючи до боротьби зі зброєю в руках.

У 1846 році в Ніжині перебував Тарас Шевченко. Проживши в місті тиждень, він познайомився з Гімназією, з викладачами, з культурними і відомими на той час людьми. Багато з них стали його друзями. Не знав тоді великий Кобзар, що вдруге він тут побуває вже мертвим, коли його тіло перевозитимуть з Петербурга до Канева. У ніжинських церквах відслужать по Тарасу панахиду.

Всі ми знаємо біографію Тараса і те, як український художник Іван Сошенко і його друзі допомогли викупити українського генія з неволі. Хочу ще додати, що той же Сошенко допоміг Шевченку вступити вчитися в художню академію.

Іван Максимович Сошенко народився в 1807 році недалеко від Києва. Закінчивши школу і маючи великі здібності до малювання, поїхав вчитися в Петербург. Після завершення навчання деякий час працював як вільний художник, а 1839 року приїхав у Ніжин і працював у повітовому училищі викладачем малювання.

У 1840–50-х рр. вчився в Безбородьковій гімназії Микола Гербель. Саме він випустив у світ перший перекладений російською мовою "Кобзар" Шевченка. Крім того, він перекладав на російську мову твори Глібова, Котляревського і багатьох інших поетів.

У Ніжині навчався і полтавчанин Аполлон Мокрицький. Його художній хист проявився в Петербурзі. Аполлон Миколайович теж брав участь у викупі Шевченка з кріпацтва. В 1850-х роках він займав посаду професора Московського училища живопису, скульптури й архітектури. Його "Автопортрет", "Портрет невідомої", "Італійський пейзаж" й інші роботи до цього часу не втратили художньої цінності.

У Ніжинській гімназії вищих наук навчався і український поет Віктор Забіла. Збірки його поезій видав Іван Франко в 1906 році. Багато його віршів стали піснями. Композитор Глінка написав музику на його віршовані тексти, і тепер ми слухаємо пісні: "Не щебечи, соловейку", "Гуде вітер вельми в полі" і багато інших. Пам'ятаю, як колись співала їх моя мама.

Цікаво переповідають ніжинці і про Миколу Гоголя-студента. Молодий Яновський-Гоголь швидко сходився з людьми різних прошарків: із селянами, що приїздили на базари в місто, з дрібними міщанами, які просто запрошували його до себе в гості, на свята, на вечорниці, на весілля. Серед простого люду майбутній геній почував себе надійно і щасливо. Мене завжди хвилюють спомини його правнучки, жінки, яка жила 1980-ті роки і, маючи гарну пам'ять, давала інтерв'ю журналістам. Звали її Софія Миколаївна Данилевська. Вона добре пам'ятає сестру письменника – Ольгу Василівну, в якій часто гостювали художники, письменники, знавці історії. До речі, батько Софії був улюбленим онуком матері письменника. Всі родичі знали біографію Миколи Васильовича і стверджували, що він народився в будинку генеральші Протасової. В газетах чомусь писали придумано, що письменник народився в флігелі лікаря Трохимовського, де була земляна підлога. Софія підкреслювала й те, що деякі люди пишуть ніби Гоголь виховувався в домі старосвітських поміщиків, де не було ніяких книг. Усім давно відомо, що батько Миколи Васильовича був письменником, дружив із Котляревським, Капністом, Гнедичем, Наріжним. Дід і прадід закінчували Київську духовну академію і читали в оригіналах Платона, Руссо, Вольтера, Плутарха. Матуся Миколи Васильовича – виходець із багатого роду Косяровських, а її дядько – сенатор Дмитро Прокопович Трощинський – був статс-секретарем Катерини II. Він любив Марію Іванівну як рідну доньку, тому і жила сім'я Василя Гоголя в маєтку дядька Дмитра в селі Кобинцях. Там була не тільки велика бібліотека. У будинку Трощинського збиралися, а іноді жили кілька місяців відомі в ті часи у письменники, художники, композитори. На стінах маєтку висіли відомі картини голландських, французьких й англійських художників. Тут діяв театр, де режисером був батько письменника, а матуся, красуня і дуже розумна жінка, грала в різних п'єсах. Микола Васильович із раннього дитинства слухав музику Баха, Бетховена, Моцарта, яку виконували гості або й сам Трощинський. Софія дуже дивувалась, чому журналісти й історики приховують те, що із Нікошею завжди була поруч талановита Катерина Косяровська, рідна сестра його матері. Тітка Катерина мала дивну пам'ять і гарний голос. Від неї він чув народні українські пісні, звичаї, потішні історії, байки і казки, прислів'я, різні оповідання з життя людей. Вона привертала до себе увагу не тільки малого Миколи – слухав її й Максимович, і навіть записував усе те, про що вона розповідала.

Роздобрівшись споминами, Софія Миколаївна показала журналістам дівочий альбом її бабусі Єлизавети Василівни Гоголь, де були записи Максимовича. Тут же вона розповіла, що у домі Гоголів на стіні висів герб їхнього роду. Із задоволенням розповідала, що до революції багато документів роду Гоголів зберігалися в домі її батечка. Прізвище Гоголь носила мати діда Миколи Васильовича, і щоб його зберегти, дідусь став іменуватися Гоголь-Яновський. У 1919 році Софія разом зі своєю матусею Марією Пушкіною, онучкою поета, передали весь архів сім'ї Миколи Васильовича в полтавський народний музей. Далі вона коротенько розповіла, що мати Миколи Васильовича – полька за походженням. Предки письменника тягнуть свої корінці ще від Дорошенків і Скоропадських, чий прізвища знаходяться в архівних документах за 1788 рік. У Польщі до цього часу можна знайти герби колишніх знатних родин, серед них є герб Яновських і Лизогубів – близьких родичів Гоголя по материнській лінії.

Думками я уже була на батьківщині Гоголя. Мені здавалося, що я ходжу з його правнучкою Софією там, де колись ходив сам Микола Васильович.

Микола Васильович народився саме тоді, коли в Полтаві чекали в гості російського царя – він повинен був приїхати на святкування 100-річчя Полтавської битви. Про це написано і дано пояснення того випадку, ніби збіг обставин прийшовся дуже влучно – з народженням Миколи Васильовича. Така подія ніби підтвердила, що поріг світу переступила людина, яка своїм життям внесе в історію двох

держав своє бачення світового майбуття. Вчені говорять, що в кожному столітті народжуються люди, які прикрасять його. А краса полягає саме в тому, що ці творчі люди основні події людства залишать для майбутніх поколінь на письмі, в малюнку, в скульптурі, будівлі, музиці. До таких людей належить Гоголь. Вивчаючи біографію дитинства Яновського-Гоголя, ми знаємо, що маленького Нікошу хрестили в Диканській Миколаївській великій церкві, яку збудували Кочубеї. Хрещеним батьком запросили бути сина лікаря Трохимовського, Михайла Михайловича. Дитинство юного Миколи Гоголя було різноманітним. Його оточували різні люди, які своїм життям і розмовами вносили в пам'ять малого Нікоші щось велике і корисне. Від простих людей він брав українську мову, в якій жили спомини історії України, міст, сіл, родин, сімей. Нині, згадуючи Сорочинці, Миргород, Диканьку з Решетилівкою, ми розуміємо, що ці місця не тільки Батьківщина Миколи Васильовича, але й прославлена історія в його невмирущих творах.

Першим біографом Миколи Гоголя був Пантелеймон Куліш. Це той Куліш, який працював у Ніжинській гімназії викладачем, а пізніше написав роман "Чорна Рада". Навідуючись до помістя Гоголів, Куліш попросив родичів Миколи Васильовича продати йому невеликий будинок на їх землі – йому буде так легше і вільніше збирати матеріал до біографії письменника. Є письмові довідки про ті роки, коли Пантелеймон ходив пішки від села до села, знаходячи людей, які розповідали йому все, що стосувалося письменника, його рідних і знайомих.

Дитячі роки Гоголя тісно пов'язані з багатющим поміщиком Трощинським, у якого було 6000 душ кріпаків. Він щиро привітав родину Гоголів і широко відкрив для них двері своїх маєтків. Навчання Гоголя сплачував Трощинський, і йому було приємно знати, що Микола з задоволенням їде вчитися в гімназію, а не продовжує навчання в духовних учбових закладах.

Через Дмитра Трощинського Микола знайомиться з культурними людьми Малоросії: Іваном Муравйовим, Василем Томара – дипломатом, філософом, учнем Сковороди, Гнедичем, Бантиш-Каменським, Миколою Репніним-Волконським, з роду якого пішла велика сім'я, про яку писав Толстой в романі "Війна і мир". Це той Волконський, який допоміг Івану Котляревському організувати театр. Крім того, Микола Волконський збирав кошти для викупу з кріпацтва Щепкіна. Син Олексія Васильовича Капніста був гарним приятелем Тараса Шевченка. Це він познайомив його з княжною Варварою Михайлівною Репніною, дружба з якою подарувала Шевченку високу мелодію ніжних стосунків чоловіка і жінки.

Місце, де раптом зупинився наш потяг, нагадало мені Подільський хутір. Метрів за п'ятдесят від залізниці, стояли освітлені сонцем будівлі, за якими можна було читати історію цього села. Три будинки зовсім нові. Два – мали вигляд уже підтоптаних хат. У кінці вулиці, де росли рядком стрункі тополі, в тремтливій зажурі, прижмуривши очі-вікна стояла стара оселя.

– Коли я бачу такі невеличкі села, чи хуторки, чомусь згадую старий Ніжин, – відламує тоненьку гілочку бузку Ганна. – Пам'ятаю, як я бігала в передмістя до своєї тітки. Вона мене водила в сусіднє село; там ми гостювали у якоїсь старої жінки, яка нагадувала мені героїню давньої казки. І говорила вона смішно, і ходила тихо, і співала старі пісні про козаків, про Дорошенка, Мазепу, Сагайдачного. Вона розповідала, що її чоловік теж був козаком, а його дід служив у Хмельницького. Була це правда чи вигадка – не знаю, занадто малою я тоді була, щоб щось перепитувати. У неї була хата, як ось та, що в кінці цього хуторочка.

– І в нас, на Поділлі, до цього часу стоять такі хати. Я знаю одну оселю, про яку в селі складали казки. Колись у ній жили багаті люди, та коли їх вислали в Сибір – в будинку поселився жити приїжджий учитель. Не зміг він там мешкати, розказував, що хата весь час плаче. Сміялися з нього, але й сім'я працівника сільпо дуже швидко залишила будівлю. Батько мій казав, що будинок плакав за минулим і його господарями.

ТАЄМНИЧИЙ КАРЛО

– Це тема для Миколи Гоголя. Я читала, що Гоголь часто ходив на ніжинські базари. Там він знаходив собі подібних, тобто тих, кого хлібом не годуй, а дай поговорити про все на світі. Героїв отаких оповідок поселив у свої твори. Але найбільше любив бувати у рідному селі. З родичами Гоголя Лизогубами товаришував Тарас Шевченко. Приїжджаючи до них, жив в окремій кімнаті-майстерні, працював. Життєві шляхи Гоголя з Шевченком сходилися не раз, та не пересікалися. Частіше Гоголь бував у будинку Лизогубів в Одесі, де, крім нього, гостювали дуже цікаві люди, які вражали письменника знаннями історії краю. Гоголь із великим задоволенням розповідав своїм петербурзьким друзям про Одесу.

Перегортаю списані Павлиною листки. – Ганно, ось подивись, яке цікаве фото. На ньому зображений сам Микола Васильович біля якогось будинку. Можливо, це і є той будиночок, де він

народився. Читаю під заголовком. "Цікаве про Гоголя". Дружина Пушкіна Наталія Миколаївна була спадкоємницею сільця Ярополець-Ярополч, де знаходиться могила Петра Дорошенка, її прямого предка. Онука колишнього гетьмана, вийшла за одного з Загаржевських. Графиня Наталія Кирилівна Розумовська, за чоловіком Загаржевська, любила і свою троюрідну племінницю, і її чоловіка – Пушкіна. Засновник лінії Загоржевських-Дорошенків був одружений на доньці Федора Пушкіна, стольника, прямого предка Пушкіна. Сестра засновника роду була одружена за Лизогубом, з чийого роду вийшов Гоголь. Отже, Пушкіна і Гоголя зв'язувала і літературна творчість, і родинна лінія.

Читаю і уважно переглядаю копії фотографій, приклеєних у Павлининуму зошиті. Та тут, чи не сімейний альбом родини Гоголя. Зеленим олівцем підкреслено: "Сам Гоголь добре пам'ятав свою няню Гапу, котру дуже любив, і коли її не було в будинку – ходив і шукав. Любив він і дядька кухаря, якого звали Симон. Для малого Нікоші ці люди означали дуже багато, бо через них він усвідомлював українську мову.

Місто Ніжин зустріло молодого Гоголя насторожено. Вчителі гімназії Шаполінський, Зінгер, Орлай, Нікольський дали йому початкові знання літератури, театру, історії. Близькими друзями Гоголя стали Висоцький, Данилевський, Пашенко, Прокопович. Лідером у колі Миколи Гоголя був Нестор Кукольник – майбутній здібний літератор, театральний діяч, художник, музикант (він чудово грав на фортепіано). У ці роки Гоголь виявляє персональний характер. Він стає схильним до самоаналізу, виставляв своє "Я", любить і розвиває фантазію, містифікацію, розіграші. Друзі називали його "Таємничим Карло". Згадуючи батьківський дім, де він малим брав участь у домашньому театрі, він стає активним організатором і учасником гімназійного театру.

Після закінчення навчання в Ніжині, Гоголь разом із другом Данилевським у супроводі дядька Якіма Німченка їдуть до Петербурга. Дорога тривала два тижні.

– Ганнусю, – звернулася я до сусідки. У творчості Миколи Гоголя мене приваблює й те, що він знав історію Молдавії. У люті часи, коли турки і татари вели свої загарбницькі війни проти України, вони не обминали Молдавію. Історія пам'ятає про походи козаків на землі Молдавського князівства. Разом із молдавським воїнством українські козаки вели сумісні війни, тим самим підтримували добросусідські відносини. Історія свідчить про походи в Молдавію під проводом Свірчевського (1574 р.), Підкови, Лободи, Наливайка, Сагайдачного та інших гетьманів України. Про це в піснях, які виконуються як на землях України, так Молдавії. В архівних документах Гоголя знайдено цікаві згадки товаришування молдаван з українцями. Послухай такі рядочки:

... Ой з волохом турчан дереться,
А з татарами волох б'ється.
А ті і сі у Волощину йдуть,
А волохи козаків до себе звать...

Працюючи в центральній бібліотеці Кишинєва над темою про життя Миколи Васильовича, я знайшла цікавий матеріал про Гоголя і його ставлення до Молдавії. Якби Гоголь прожив хоча б років 75, то нині ми б мали не тільки доскональну історію України, а й історію українсько-молдавських відносин.

У Гоголя було величезне коло друзів – в основному люди – вихідці з малоросійських дворян, що влаштувалися у Петербурзі служити, та мали цікавість до літератури і мистецтва. З ними Микола Васильович почував себе вільно і спокійно. Серед чоловіків Гоголь почував себе так, нібито він один у своїй квартирі. А про жінок у листі до В'яземського Микола Васильович пише: "Любов до шлюбу – вірші Язикова: вони ефектні, вогняні і з першого разу вже оволодівають усіма почуттями. Але після шлюбу любов – це поезія Пушкіна".

Микола Васильович планував покинути Петербург і переїхати до Києва. Але мрія залишилася нездійсненою.

Згадуючи Гоголя, Ніжин, не можу обійти таку колоритну фігуру, як Леонід Глібов. Він народився на Полтавщині, в гарній сім'ї управителя маєтку поміщика Родзянкова. Спочатку вчився в Полтавській гімназії. Хвороба змусила його покинути навчання. На початку 1850 року Глібов приїжджає в Ніжин, де продовжує навчання у Гімназії вищих наук. Після закінчення Глібов їде на Поділля, де в місті Чорний Острів працює викладачем історії та географії. Згодом переїжджає в Чернігів, де стає викладачем чоловічої гімназії. Тут він засновує аматорський театр, пише п'єси, випускає щотижневик "Чернігівський листок". У його пам'яті живуть чародійна природа Полтавщини, колоритні людські типажі, народний побут. Глібов вводить їх у свої твори. В Ніжині в родині тестя священника Федора Бордоноса він знаходить собі друзів, які розділяють його погляди. Його байки стали займати помітне місце в

літературі. В них живе і діє свобода, чиста правда, порядна свідомість. Леонід Глібов увів у літературу задумливо-елегійні тони, своєрідну лірику, писав романтичні пісні.

Якось працюючи в Київській бібліотеці, перегортала сторінки журналу і побачила прізвище Євгена Гребінки. Як казали нам у школі – в плеяді попередників Тараса Шевченка в українському письменстві своєрідне місце посідав Гребінка. Народився він в 1812 році та, на жаль, прожив коротке життя – 36 років. Євген Гребінка теж навчався в Ніжині. Він був молодшим за Гоголя на три роки, але це не завадило майбутнім літераторам спілкуватися в одному драматичному гуртку, де Микола Гоголь грав, а Євген Гребінка написав комедію-одноактівку. Він цікавився волелюбними творами Рилєєва, Радіщева, Пушкіна, Грибоєдова. В ліцейські рукописні журнали Гребінка записував свої вірші та прозу. Літературний гурток діяв за певним планом. На його зборах обговорювалися нові твори молодих письменників: Гоголя, Кукольника, Прокоповича. Ліцейський видавничий досвід знадобився Гребінці у Петербурзі – там він видає збірку під назвою: "Малоросійські приказки", присвячуючи їх своїм друзям із Ніжина.

Євген Гребінка вибрав літературу як спосіб життя ще з дитинства. Він теж брав участь у викупі Тараса Шевченка. Живучи в Петербурзі, заприятелював з Панаєвим, Далем, Пушкіним. Збирав українські твори і випустив альманах "Ластівка", куди ввійшли твори Тараса Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Котляревського, Забіли, Куліша. Він виступав як прозаїк, представник "натуральної школи". У прозових творах Євгена Гребінки "Верное лекарство", "Доктор", "Приключение синей ассигнации", історичному романі "Чайковський", повісті "Нежинский полковник Золотаренко" помітний художній вплив Миколи Гоголя. Певною мірою – Гоголь для нього взірець, але він його не наслідує. У 30-ті – 40-ві роки минулого століття Гребінка намагається досягти ті ж філософські проблеми, які хвилюють російських письменників І.Крилова, М.Некрасова, композитора М.Глінку, художників К.Брюллова, О.Венеціанова, Т.Шевченка. Це коло спілкування нашого героя. Він залучає своїх однодумців до розв'язання творчих проблем. Знаходить підтримку у своїх однокашників Віктора Забіли, Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Аполлона Мокрицького. Портрет Євгена Гребінки роботи Мокрицького і тепер зберігається в картинній галереї Ніжинського університету імені Миколи Гоголя "Літературознавці стверджують, що у прозових творах Євгена Гребінки "Верное лекарство", "Доктор", "Приключение синей ассигнации" помітний художній вплив Миколи Гоголя.

Антон Чехов сказав, що праці Євгена Гребінки є кращими з написаних письменниками в той час. Його пісня "Ні, мамо, не можна нелюба любити" принесла йому славу. Російські пісні і романи, такі як: "Очи черные", "Козак на чужбине", "Помню, я ещё молодухой была" – популярні і в наші дні. Байки його оригінальні, сюжетні, живі...

Продовження в наступному номері.

СОНЯЧНІ КАЗКИ

Володимир Мацьків
Ілюстрація М.Дмитренка

ХРИСТОС ВОСКРЕС! НАПРАВДУ ВОСКРЕС!

Ніч добігала до кінця. Далеко, на східному обрії, небо почало рожевіти. Ясно-рожева смуга поволеньки розсувалася щораз ширше. Починало розвиднятися.

В Оливному саді відізналась перша пташина. За хвилину таких голосів було більше, але вони були несмілі, неголосні. Коли ж почало розвиднятися, голоси пташок ставали голосніші й радісніші.

Місто Єрусалим було спокійне, там не було чути ніяких голосів. Мешканці спали. Це був святковий день. Свято Пасхи.

За містом, недалеко гори Голготи, теж було тихо. Там було кладовище, на якому ховали покійників, головне таких, яких було засуджено на смерть.

Але біля одного свіжого гробу було чути притишену розмову. Там сиділи римські вояки і, щоб не заснути, розмовляли.

– Тите, як довго треба буде нам тут сидіти? – запитав один з них.

– Думаю, що незабаром прийде зміна, – відповів другий сонним голосом. – Але навіщо пильнувати цей гріб? Таж умерлі не встають!

– Так первосвященик хотів. У цьому гробі лежить Ісус із Назарету. Він нібито сказав, що третього дня встане з гробу, але цьому ніхто не вірить. Зате юдейська старшина думає, що його приятелі можуть забрати тіло померлого та казати, що він воскрес.

– Бачиш, Октавіяне, які ці люди дивні! Адже Ісус – така сама людина, як ми всі! Кому ж потрібний умерлий чоловік? Чи не краще було б, коли б ми виспались, як усі інші вояки, а не сиділи ось тут цілу ніч?

– Ти говориш правильно, – сказав Лівій, – але тут справа не з

звичайною людиною. Ти, може, не повіриш, але мені розказували люди, що бачили, як Ісус привернув до життя померлого чоловіка, що вже три дні лежав у гробі. Розказували теж, що Ісус нічого злого нікому не робив, а навпаки, допомагав, кому лиш міг, і хто його про допомогу просив. Він оздоровив навіть хворого слугу одного сотника. То чому ж його розп'яли? У цьому мусить бути щось дивне або для нас незрозуміле. Можливо, що він дійсно не з цього світу, як про це, кажуть, не раз говорив.

– Е, не плети нісенітниць! – сказав Октавіян.

Та вояк ще не договорив свого останнього слова, як над гробом з'яснило якесь дивне світло, хоч сонце ще не піднялось з-поза обрію. Вояки перелякались та позакривали очі руками, бо ясність була сильна і вражаюча. Серед тієї дивної ясности з'явився ангел у сріблито-білій одежі. Він підійшов до гробу. В ту ж мить камінь, що ним був привалений гріб, наче сам відвалився. З гробу піднялася величава світляна постать. Вояки-римляни, що стерегли гроб, мусили ще щільніше заплющити очі, бо ясність була така велика, що очі звичайної людини не змогли на неї дивитися. Та все ж таки вони доглянули, що на руках і ногах цієї постаті червоніли рани.

Вояки з переляку почали відсуватися від гробу.

– Він на правду воскрес! – прошепотів Лівій. – Він на правду є посланцем неба!

І пташки, здавалось, почули ці слова воїна, повні віри й подиву, та почали щораз голосніше щебетати.

В цю хвилину з-за обрію виринуло сонце і звернуло свої промені на воскреслого Ісуса...

Воротар на брамі Єрусалиму побачив вояків, що з дивним поспіхом ішли до міста і щохвилини оглядались, наче боялися погоні. Не видержав і запитав, що сталося?

– Він воскрес! Він на правду воскрес!

— Так! Ісус на правду воскрес! Ми ж бачили Його...

За Юрою Шкрумеляком
Ілюстрація Галини Мазепи

ТРИ ГОСПОДНІ ІСКРИ

Легенда

Ісус Христос воскрес і в великій славі вступав у рай Господній. Та на порозі неба згадав у своїй доброті про тих грішних людей, що їм зробив стільки добра, хоч від них зазнав багато мук. Змилювався Ісус над людьми, бо його серце було повне доброти і прощення. З великого сяйва, що його оточувало, добув три іскри, ясні, мов зорі, і промовив:

– Злиньте на землю, світїть людям, і хай кожна з вас учинить велике діло; хай люди, бачачи ваші вчинки, в покорі прославлять велич і силу Господа!

І три зірки злинули на землю, щоб сповнити наказ Творця й Подателя всякого добра.

Перша зірка впала на широкий степ, зв'ялений спекою. Розглянувшись довкруги і гнівно-гордо промовила:

– Я сильна, я могутня – тож покараю тих невдячних людей, що зрадили свого Господа й віддали його на муки.

Нехай тепер благають милосердя в того, над ким самі змилювались не хотіли!..

Запалила зірка сухий степ, і страшна пожежа, охопила великі простори землі. Заквилили сердешні сарни, зайці й інші звірята, що мали притулок у степовій траві. З розпучливим криком падали на землю мертві птахи. Від степу загорівся

густий ліс. Скрізь розлягалися зойки лісових звірів і птиць. Пожежа дійшла до людських осель, увесь край наповнився плачем жінок і дітей. Люди припадали лицем до землі і благали Господа, щоб змилювався над ними, над їхнім доробком.

Та горда іскра не перестала лютувати, доки не зруйнувала всього живого.

– Тепер я помстилася за тебе, Господи! – сказала мстива іскра.

Друга іскра полинула понад містами й селами. Летіла від хати до хати і підглядала, що там діється.

У великому місті, в бідній кімнатці на піддашші, вона побачила хлопця. Він сидів замислений над листками паперу, писав, перекреслював і знову писав, урешті відклав перо й журливо зітхнув:

— Милій Боже, чому я не можу написати поеми, про яку мрію? Не складаються слова, думки розбігаються... Коли б я мав хоч трохи натхнення, то написав би поему: люди захоплювались би нею і прославляли Бога, що подарував людині талант написати такий чудовий твір.

Божа іскра закружляла над головою юнака.

"Дам йому натхнення, хай творить те, про що мріє. Це буде велике діло!" – думала.

І впала в душу поета. Він почув нараз у собі дивну творчу силу, думки прояснилися, слова самі стали тиснутись під перо, і юнак писав... писав... Працював цілу ніч і не почувся, як закінчив поему. То був твір, найкращий у світі. Коли його видрукувано, люди наввипередки купували книжку, чудувалися з великого таланту й говорили:

– Великий Господь, що дозволив людині написати таку прегарну поему про Божу правду!

Третя іскра понеслася понад убогими селами, полями, дібровами і надвечір зупинилася над самотньою хатою серед лісової гущавини. Тут жив похмурий розбійник, що ненавидів цілий світ. Люди з тривогою обходили цей ліс, бо знали, що розбійник грабує і вбиває, не дарує життя нікому. Людське життя не мало в нього ніякої вартості, він бажав мати якнайбільше золота.

На той час розбійник сидів у хатині й обдумував свої майбутні злочини.

Раптом хтось постукав у двері, і на порозі хати з'явився хлопчик у дорогій одежі, з блискучим самоцвітом на грудях. Очі розбійника блиснули з жадобою.

– Чого тобі? – запитав грізно.

– Дядечку, дозвольте мені у вас переночувати! – попрохав несміливо хлопець. – Я заблукав у лісі. Не проганяйте мене!

– Чого ж ти волочишся по ночах? – забурчав розбійник.

– Моя матінка пішла до неба... – відповів хлопчина крізь сльози. – Мені так сумно без неї!.. Люди мені казали, що як буду йти простою дорогою, то знайду свою маму. Працькома вийшов я з дому і пустився йти просто... просто... аж зайшов у цей ліс і...

Не видержав хлопчина, розплакався, але його плач не зворушив розбійника, він думав тільки про самоцвіт і про одержу хлопчини.

– Лягай тут і спи! – показав розбійник рукою на лежанку в кутку хати.

Хлопчина ліг, скулився і задрімав.

Тоді розбійник обережно встав із лави і почав скрадатися до лежанки. В його руках блищав гострий ніж... Розбійник уп'явся очима в дорогий самоцвіт, що блищав на всю хату.

Нараз хлопець прокинувся, подивився, мовби щось пригадав собі, і став навколішки.

– Я забув помолитися!.. Покійна матуся навчала мене, щоб я ніколи не забував молитись, і завжди проказувала мені "Отче наш". Тепер моя мама в небі, то може, ви, дядечку, помолитесь зі мною?..

Розбійник здригнувся, зніяковів і не знав, що робити. Та в проханні хлопчини була така сила, що годі було їй опертись.

І тоді Божа іскра впала в серце розбійника. Хоч він сам віддавна не молився, тепер став навколішки поруч із хлопцем і твердим голосом став проказувати йому молитву. Що довше він молився, то м'якший ставав його голос. І от на серці зробилося йому легко, на обличчі вималювалася лагідність, а з очей витекли дві сльози – перші сльози в житті закам'янілого грішника.

Згодом розійшлася поміж людьми вістка, що той лютий розбійник розкався, покинув свою хату в лісі й переселився до монастиря. Там проживав послушником до кінця свого життя, стараючись постом, молитвою і добрими ділами відпокутувати свої давні тяжкі гріхи.

Три зірки полинули в небо, щоб розказати Ісусові про свої діла.

Ісус вислухав усіх трьох і тоді гнівно відізався до першої:

– Ти не гідна бути зі мною! Я творив милосердя, а ти сіяла помсту. На тобі тяжать кров і сльози. Іди геть від мене!

Потім промовив до другої зірки:

– Ти наділила людину талантом і допомогла їй пізнати та оспівати красу й могутність Господню. Людина описала любов і правду. Ти гідна бути зі мною в небі.

І Христос завітчав зіркою осяйний круг довкола своєї святої голови.

А коли глянув на третю зірку, то в його очах заясніла незмірна любов. Узяв зірку в свої ніжні долоні, пригорнув до серця і сказав:

– Тільки ти зрозуміла мене! Ти вмiла доглянути людську потребу й занепад і кинула промінь милосердя в темну душу людини. Ти гідна ясніти в моєму серці. І Божа іскра спочила в серці Ісуса.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Астаф'єв Олександр Григорович**, доктор філологічних наук, професор Київського національного державного університету імені Тараса Шевченка.
2. **Бутурлим Тетяна Іванівна**, аспірантка Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, практичний психолог Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради.
3. **Калитка Віталіна Іванівна**, провідний фахівець соціально-гуманітарного відділу.
4. **Кириченко Ірина Михайлівна**, аспірантка кафедри світової літератури та історії культури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, провідний фахівець соціально-гуманітарного відділу.
5. **Котляр Тетяна Миколаївна**, заступник директора з виховної роботи Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради.
6. **Лозінська Світлана Іванівна**, українська письменниця з Молдови.
7. **Пащенко Валентина Михайлівна**, старший викладач кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
8. **Примушко Наталія Миколаївна**, завідувачка ДНЗ №13, освітньо-виховного центру Софії Русової, відмінник освіти України.
9. **Пулінець Ольга Борисівна**, магістрантка факультету іноземних мов Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
10. **Ролік Анатолій Васильович**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
11. **Федорченко Наталія Петрівна**, учитель вищої категорії, старший учитель біології Жовтневої ЗОШ I–III ст.
12. **Федорченко Тетяна Володимирівна**, учитель української мови та літератури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради.

ДЛЯ НОТАТОК

Науково-популярний часопис
для вчителів України та діаспори
"Наш український дім"
№1, 2011 рік

Періодичність – 2 рази на рік.

Матеріали для друку можна надсилати за адресою:

Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул.Крапив'янського, 2, кімн. 210
м.Ніжин, Чернігівська обл.
16600 Україна
e-mail: ukr_diaspora@ukr.net
Тел. 7–19–59

Підписано до друку __.06.11 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення №

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 8,2

Папір офсетний
Тираж 100 прим.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
8(04631) 7–19–72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи серія ДК №2137 від 29.03.05 р.